

ISSN 2181-9521

№ 5-son, 2022

ODILLIK MEZONI

ILMIY-AMALIY, HUQUQIY JURNAL

9 МАЙ – ХОТИРА ВА ОСУДА ОСМОН ОСТИДАГИ ЎЙЛАР

Бундан 23 йил олдин, 1999 йилдан бошлаб мамлакатимизда 9 май – Хотира ва қадрлаш кунини умумхалқ байрами сифатида кенг нишонланиб келинмоқда. Бу кун халқимиз маънавий ҳаётининг энг муҳим бир қисмига айланиб улғурганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу байрамнинг ўзига хос жиҳати шундаки, унда халқимиз ўтиб кетган аجدодларини, қавму-қариндошларини яхшилик билан эслашади, хотирлайди.

Одатда ушбу кунда миллионлаб бегуноҳ одамларнинг бевақт ўлимига сабабчи бўлган, мислсиз йўқотишларга, жуда катта фожеаларга олиб келган, дунёдаги энг даҳшатли, қонли қирғинлардан бири сифатида инсоният тарихига кирган Иккинчи жаҳон урушида ҳалок бўлганлар эсланади. Қуйида келтириладиган статистик маълумотларга эътибор қаратадиган бўлсак, бу урушнинг қай даражада даҳшатли кечганлигини дарров фаҳмлаймиз:

2 миллионга яқин юртдошимиз жангларда иштирок этиб, уларнинг 500 мингдан ортиғи қаҳрамонларча ҳалок бўлган. Уруш даврида республикамиз фронт учун зарур бўлган озиқ-овқат, кийим-кечак, курул-аслаҳа ва бошқа воситаларни етказиб берадиган муҳим таъминот марказларидан бирига айланган.

Кунини кеча кенг жамоатчилик томонидан бу байрам ўзгача шукуҳ билан нишонланди. Мамлакатимизнинг барча ҳудудларида ушбу мўътабар байрам муносабати билан ўтказилган турли тадбирларда Иккинчи жаҳон урушида иштирок этиб, қаҳрамонлик кўрсатган ота-боболаримиз хотираси яна бир бор ёдга олинди. Улар кўрсатган бекиёс жасорат, фидокорлик бадиий адабиётларда, кино-фильмларда ўз аксини топган.

Давлатимиз раҳбари мамлакатимиз пойтахтидаги муҳташам Ғалаба боғига ташриф буюриб, “Бугун дунё таҳликали бўлиб бораёпти. Ҳар дақиқа синови бўлаяпти. Бу бизга ҳам таъсир қилишини” алоҳида таъкидлаб ўтди.

Дарҳақиқат, бугунги тобора мураккаблашиб, кескинлашиб бораётган геосийосий вазият, дунёнинг бир қанча нуқталарида рўй бераётган хунрезликлар атрофимизга теранроқ қарашга ва ундан тегишли хулоса чиқаришга ундамоқда. Ён-атрофимиздаги айрим нотинчликлар ҳаммамизни янада огоҳ ва хушёр бўлиб яшашга, бир ёқадан бош чиқариб, жипслашиб ўз уйимизни, она Ватанимизни асраб авайлашга, шу шукуҳли кунларнинг қадрига етишга даъват этади.

Айни пайтда интернет сайтларидан дунёнинг баъзи бир мамлакатларида ҳар хил террористик оқимлар ва ёвуз кучлар томонидан содир этиладиган қўпорувчиликлар, мудҳиш жиноятлар, хунрезликлар ҳақидаги маълумотларни ўқиб хафа бўламан. Рамазон кунларининг бирида қўшни Афғонистонда бир қанча террористик ҳаракатлар содир этилди. Қанчадан-қанча бегуноҳ ин-

сонлар, айниқса болалар бевақт оламдан ўтди. Наҳотки, тинч-осойишта яшаётган каттаю кичикнинг ҳаётига зомин бўлаётганлар ўзларининг шафқатсизликларидан пушаймон бўлишмайди. Уларнинг ёмонликларидан шаҳару қишлоқлар вайронага айланмоқда. Инсоният тарихидан маълумки, қайсики юртда уруш-жанжал, қирғин-барот бўлган бўлса, ўша мамлакат тараққиёти бир неча йиллар давомида орқага кетган. Таназзулга юз тутган. Бунини фақат тарих эмас, балки бугунги кун ҳам исботлайди. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, XXI асрга келиб дунёнинг сиёсий манзараси тубдан ўзгарди. Глобаллашув, демократияни “экспорт” қилиш оқибатида гегемонлик сиёсатини юргизишга ошиқётган айрим давлатлар энди ривожланаётган давлатларга турли сиёсий ўйинлар, найранглар ўйлаб топмоқда.

Яратганга беадад шукр-ки, мамлакатимиз осмонини осуда, ҳудудларимизда тинчлик-осойишталик ҳукм сурмоқда. Кўп миллатли бағрикенг халқимиз хотиржам яшаб, бунёдкорлик ишлари билан шуғулланмоқда. Бугун Ўзбекистонимизнинг қай бир гўшасига борманг, жуда катта бунёдкорликнинг устидан чиқасиз. Энг замонавий асбоб-ускуналар ўрнатилган завод-фабрикалар, ўнлаб турдаги сифатли маҳсулот ишлаб чиқарадиган корхоналар қурилиб, фойдаланишга топширилмоқда.

Халқимиз азалдан тинчлик-осойишталикни энг катта қадриятлардан бири деб билади. Шубҳасиз, тинчлик-осойишталик ҳукм сурган жойда, юксалиш, тараққиёт бўлади, мамлакат ободликка юз тутди. Инсонларга ҳар томонлама муносиб турмуш шароити яратилади. Лекин, тинчлик-осойишталик ҳам ўз-ўзидан бўлмаслигини англаб етишимиз лозим. Бугун қўлга киритилган ютуқлар замирида, халқимизга хос бўлган сабр-бардош, эзгуликка интилиш, қадимий Ватани келажагига ишонч, ҳамжиҳат-ҳамфикр яшаш каби тушунчалар ётибди. Ҳар биримиз ортимиздан келаётган навқирон авлодга бугунги мураккаб шароитда тинчликни асраш учун огоҳлик, сезгирлик, хушёрлик ҳар қачонгидан кўра муҳимлигини тушунтириб беришимиз лозим. Зеро, донишманд халқимизнинг ҳаётий фалсафасига кўра, “бир кун жанжал бўлган жойдан, қирқ кун барака кетади”.

Шаҳобиддин ХАСАНОВ,
жиноят ишлари бўйича Нишон туман суди раиси.

ҚАДРЛАШ КУНИ!

БАҒРИКЕНГЛИК ВА ОЛИЙЖАНОБЛИК ТИМСОЛИГА АЙЛАНГАН ЎЗБЕК ОИЛАСИ

Бағрикенглик ва олийжаноблик, бошқаларга нисбатан битмас-туганмас меҳр-оқибат кўрсатиш сингари инсонпарварликнинг энг юксак намунасини юртдошларимиз Иккинчи жаҳон уруши даврида ҳам яққол кўрсатганлигига мисолларни жуда кўплаб келтириш мумкин. Оғир ва даҳшатли жанглар давом этаётган ҳудудлардан Ўзбекистонга кўчирилган 1,5 миллиондан ортиқ кексалар, аёллар ва ёш гўдакларни бағрига олиб, оғир дамларда уларга беқиёс ғамхўрлик кўрсатган.

Орадан салкам бир аср ўтганлигига қарамасдан бугунги кунгача кўплаб миллат ва элатларни лол қолдириб келаётган ШОМАҲМУДОВлар оиласини, уларнинг жасоратини яна бир бор эсга олайлик. Урушнинг совуқ шамоллари одамларнинг тинка-мадорини қуриштириб, кун кечириши ниҳоятда қийинлашиб қолган, айтиш лозим бўлса, ота болага қарай олмаётган бир пайтда оддийгина темирчи Шоаҳмад Шоаҳмудов ва унинг турмуш ўртоғи Баҳри ая Акрамова турли миллатларнинг қаровсиз ва етим қолган болаларини фарзандликка олиб, таълим-тарбия беради. Ниҳоятда оғир пайтда ўзлари емай-ичмай тақдирига етимлик битилган 14 нафар болага меҳр-муҳаббат кўрсатади. Ҳақиқатдан ҳам ҲАЗРАТИ ИНСОН дейишга лойиқ бу миллатдошларимиз ота-онасидан, туғишганларидан, Ватанларидан, қолаверса бутун бор-йўқларидан айрилган, қаровсиз қолган рус, украин, молдаван, татар, чуваш, козоқ миллатларининг гўдакларига ота-оналик меҳрини беради. Ота ўрнига ота, она ўрнига она бўлишади.

Давлатимиз раҳбари Ш. Мирзиёев “Ер юзида жуда камдан-кам давлат ва миллат бундай юксак инсоний фазилатлар билан ғурурланиши мумкин. Вақт ўтган сари Шоаҳмудовлар оиласи кўрсатган бу қаҳрамонликнинг аҳамияти ва қадри тобора ошиб бормоқда” деб бежиз таъкидлаб ўтмаганлар. Чамаси уч-тўрт йил бўлди, болалигидан тақдирнинг ўта оғир синовларига дуч келган ўша етим болалардан бири – Тошкент шаҳри Шайхонтоҳур тумани Жарариқ маҳалласида истиқомат қилувчи оиланинг катта қизи Ольга Тимонинанинг хотираларини ўқиб, ларзага тушганман. У киши қуйидагича эслайди: “...бор ойингнинг олдида бор. Ойингга қараш деб дадам ҳайдардилар. Йўқ, мен сизнинг олдингизда ишлайман деб дадамларга қара-

шардим. Дадамнинг ишлари кўп эдида. Шунинг учун, қиз бола бўлсам ҳам дадамларга қарашардим. Дадам экинларни суғораётганида сув камайса, ариқ бошига бориб қараб келардим. Кўмирга навбатда туриб, дадам билан кўмир олиб келардик. Газ, электр кўрмаганмиз. Бўлмаган у нарсалар. Давлат томонидан чигит, кунжара бериларди. Олиб келардик. Меҳнатдан қочмасдик. Дадам ва ойим жуда меҳрибон эди. Ёмон иш қилсак, дарров уришарди. Тарбияларди”.

Кейинчалик оммавий ахборот воситаларида ёзилишича, бағрикенглик тимсолига айланган оилага украин боласи қабул қилинишининг ўзига хос тарихи бор. Темирчи Шоаҳмудовнинг улкан оиласи ҳақидаги хабар узоқ-узоқларга, ҳатто фронт давом этаётган ўлкаларгача етиб борган эди. Бу ҳақда эшитган катта лейтенант Левицкий Шоаҳмад отага бир неча юз рубль юборади — командир оладиган маошнинг катта қисми эди мазкур миқдор. Токи тирик экан, яна пул юбориб туришини ваъда беради. Левицкий болаларни вояга етказишга қандай қилиб бўлса-да, ҳисса қўшишни истаган.

Шоаҳмад ота пулларни нима қилишни билмай қолади. Ахир болалар ўзининг фарзандидек, оиласини едириш ва кийдириш учун кимдандир пул олиш ғалати эди. Бироқ яхши одамни ранжитишни ҳам истамасди. Шоаҳмад ота ўйлаб-ўйлаб, яна бир болани — украин Саня Брининни ўз бағрига олади.

Ростдан ҳам ниҳоятда оғир бир шароитда Шоаҳмудовлар чинакам инсонпарварликни намоён этади. Шунинг учун халқимиз азалдан бағри кенг, меҳрибон, жонкуяр миллат сифатида доврўқ қозонган.

Жалол САДИРОВ,
жиноят ишлари бўйича Қорақўл туман судининг раиси.

“ODILLIK MEZONI”

илмий-амалий, ҳуқуқий журнал

Муассис: Ўзбекистон Республикаси Судьялар
олий кенгаши ҳузуридаги
Судьялар олий мактаби

Ҳамкорлар

Ўзбекистон Республикаси
Судьялар олий кенгаши,
Ўзбекистон Судьялари ассоциацияси

ТАҲРИР КЕНГАШИ

Холмўмин ЁДҒОРОВ
Убайдулла МИНГБОЕВ
Ҳожи-Мурод ИСОҚОВ
Дилшод АРИПОВ
Комил СИНДАРОВ
Худойкул АЗИЗОВ
Илҳом НАСРИЕВ
Малика ҚАЛАНДАРОВА
Бехзод МЎМИНОВ
Собир ХОЛБАЕВ

Бош муҳаррир

Арслон ЭШМУРДОВ

Навбатчи муҳаррир

Ҳамроқул ҚАРИШИЕВ

Саҳифаловчи дизайнер

Шокиржон АЛИБЕКОВ

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар
Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация
комиссияси Раёсатининг 2019 йил 31 январ-
даги 261/8 сон қарори билан юридик фанлар
бўйича диссертациялар асосий илмий нати-
жаларини чоп этиш тавсия этилган илмий
нашрлар рўйхатига киритилган.

Манзил: 100097, Тошкент шаҳри,
Чилонзор тумани, Чўпон ота кўчаси, 6-уй
Электрон манзил:
odillikmezoni2019@umail.uz

Ўзбекистон Республикаси Матбуот ва
ахборот агентлигидан 2019 йил 27 августда
0972-рақам билан қайта рўйхатдан ўтган.

Обуна индекси: 1317

Ҳар ойда бир марта чоп этилади.

Журналда эълон қилинган материаллардан
фойдаланилганда, манба қайд этилиши керак.

Босишга 25.05.2022 да рухсат берилди.

Бичими 60x84 1/8, 8 босма табок
Буюртма № 12 Адади 2590
Баҳоси келишилган нархда

“ТИПОГРАФИЯ POLIAR” МЧЖ

босмахонасида чоп этилди.

Босмахона манзили: 100057, Тошкент
шаҳри, Юнусобод тумани, Ифтихор кучаси,
117-уй, 19-хонадон

МУНДАРИЖА

КУН МАВЗУСИ

6

ҚЎҚОН ҚАЛДИРҒОЧИ

9

ХОТИРА УЙҒОНСА, ГЎЗАЛДИР!

10

КЕЧИРИМЛИЛИК – ОЛИЙ ЗИЙНАТ

11

НУҚТАИ НАЗАР

РЕАБИЛИТАЦИЯ ҚИЛИНГАН
ШАХСЛАРНИ ИШГА ТИКЛАШ:
МУАММО, ҚОНУНЧИЛИК ВА АМАЛИЁТ

ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛ

14

“КУЛРАНГ БОЗОР” – ХАЛҚАРО
САВДОНИНГ ЖУМБОҚЛИ
ҲОДИСАСИ

17

МУҲИМ МАВЗУ

ОДИЛ СУДЛОВ КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ

ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

20

АУТСОРСИНГ ШАРТНОМАСИНИНГ
ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА
РИВОЖЛАНИШИ

23

МУЛОҲАЗА

ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ
ТАБИАТИ

ТАДҚИҚОТ

26

СЕНАТ ВА МАҲАЛЛИЙ ҲОКИМИЯТ
ОРГАНЛАРИ МУНОСАБАТЛАРИ

28

ҲУҚАРОЛИК ЖАМИАТИ

ОИЛАВИЙ НИЗОЛАРДА МЕДИАЦИЯ

30

МУШОҲАДА

ИЖАРА ШАРТНОМАСИНИНГ
ҲУҚУҚИЙ БЕЛГИЛАРИ ВА ЎЗИГА
ХОСЛИКЛАРИ

СУДЬЯ МИНБАРИ

33

ЕРГА ОИД МУНОСАБАТЛАРДА
ШАФФОФЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ

34

СОҒЛОМЛАШТИРИШ
ТАОМИЛЛАРИНИ ҚўЛЛАШ
РАҒБАТЛАНТИРИЛАДИ

35

АДОЛАТ МЕЗОНИ ПОЙДЕВОРИ

36

ЯРАШТИРИШ ТАРТИБ-
ТАОМИЛЛАРИНИНГ
СУД АМАЛИЁТИДА ТУТГАН ЎРНИ

ҚОНУН ВА АМАЛИЁТ

38

СУВДАН ФОЙДАЛАНИШДА
ПРОКУРОР НАЗОРАТИ

41

ЯНГИ БОСҚИЧ

ТОВАР БЕЛГИСИ ВА ФИРМА
НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ
НИЗОЛАРНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

ИНСОН ВА ЖАМИЯТ

44

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА
МАНФААТЛАР ТўқНАШУВИ

46

ТИНГЛОВЧИ МИНБАРИ

ОДИЛ СУДЛОВГА ҚАРШИ
ЖИНОЯТЛАР:
ТУРЛАРИ ВА ТАСНИФЛАНИШИ

48

ШАХСНИНГ ШИКОЯТ ҚИЛИШ
ҲУҚУҚИНИ ТАЪМИНЛАШ

50

АКЦИЯДОРЛАР УМУМИЙ
ЙИФИЛИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

52

СУД ОЧЕРКИ

САРОБ ҒОЯЛАР ЖИЛВАСИГА
УЧГАНЛАР

ВАЖНАЯ ТЕМА

53

ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ
ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ
РАБОТЫ

57

ANALYSIS

PARODY AND SATIRE IN TRADEMARKS:
CONSIDERING WHETHER IT IS LEGAL
OR ILLEGAL

IMPORTANT TOPIC

60

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF
CLASSIFICATION OF THE
SUBJECTS OF SMART CONTRACTS
RELATED CIVIL RELATIONS

61

ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ

ЯНГИ ЖАМИЯТ ВА МАЪМУРИЙ
ИСЛОҲОТЛАР

ЖАРАЁН

62

ДЕМОКРАТИК ИСЛОҲОТЛАР ВА
МАЪМУРИЙ СУДЛАР

63

СОЛИҚ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИ
БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИ
СУДЛАРДА ҚўРИШ:
ҚОНУНЧИЛИК ВА АМАЛИЁТ

**Исматулла
МАМАНОВ,**
Судьялар олий
мактаби
докторанти, ю.ф.н.

ҚЎҚОН ҚАЛДИРҒОЧИ

“Яхшилар номининг эсланиши иккинчи умрдир”.
Заҳириддин Муҳаммад Бобур

Халқимизда “Инсон азиз, хотираси ундан-да азиз” деган гап бор. Бу бежизга эмас. Шундай инсонлар борки уларнинг ишлари дунёдан ўтганларидан сўнг ҳам унутилмайди. Умрини ҳуқуқшунослик соҳасига бағишлаган устоз Мамажон Маҳсумов ана шундай инсонлардан эди. Мен у киши билан кўришмаганман, ҳамсуҳбат бўлмаганман. Ҳуқуқшунослик фаолиятимни бошлагач у киши ҳақида жуда кўп ва хўп яхши гапларни эшитдим. Мамажон Маҳсумовни ўзимга зойибона устоз сифатида қабул қилдим ва бу табаррук инсоннинг умр йўлини ўрганишга киришдим. Сўраб-суриштириб Мамажон Маҳсумов яшаган хонадонга бордим ва устознинг турмуш ўртоғи Зулайхо ая (илоҳим, руҳлари шод бўлсин), ўғли Муҳиддин Маҳсумов ҳамда қизи Маликахон Маҳсумова билан танишдим, улар билан устознинг ҳаёт йўллари борасида узоқ суҳбатлашдим. Ўша учрашувларнинг натижаси ўлароқ ушбу қайдлар дунёга келди.

* * *

Мамажон Маҳсумов 1918 йили Фарғона вилоятининг Қўқон шаҳрида оддий этикдўз оиласида таваллуд топган. Икки ёшга етар-етмасдан ҳам онаси, ҳам отаси вафот этади. Норасида гўдак опаси ва поччасининг қарамоғида қолади. Улар “етим бола ўқиб одам бўлармиди”, дейишиб уни мактабга беришмайди. Бунинг устига поччаси олти яшар нимжонгина болакайнинг гарданига ўзи ва бутун қишлоқнинг подасини боқишни юклайди. Шундоқ ҳам кўнгли ярим бўлиб ўсаётган бола олти йилдан ортиқ вақт мобайнида барча азоб-укубатларга бардош беради...

Кунлар кунларга, ойлар ойларга уланиб вақт елдек ўта бошлайди. Ана шундай машаққатли кунларнинг бирида қоронғу тушганда уйга қайтган Мамажонни Тошкентда яшайдиган Жўрабой акаси кутиб туради.

Мамажоннинг қирқ-ямоқ бўлиб кетган уст-боши, яланг оёқлари ва қоқ суяк бўлиб қолган жуссасини кўриб, уялганидан атайин сезмаганга олган ака укасини бағрига босиб, узоқ кўйиб юбормасдан ушлаб туради.

– Нега мактабга бормаяпсан?

Мамажоннинг ўрнига опаси жавоб беради:

– Мактаб деганинг кўтара харажат. Янги кийим-бош, китоб-дафтар, ручка-қалам харид қилиш керак. Боз устига Мамажоннинг ўзи ўқишни хушламади. Қолаверса, поччанг айтганидек, етим бола ўқиб одам бўлармиди...

– Бўлади, опа, албатта бўлади. Мана мен ўқиб, ипакчилик трестини бошқаряпман. Мамажон ўқиши керак. Уни Тошкентга олиб кетаман.

– Йўқ! Ҳозиргина дарвозадан кириб келган почча қайнисига ўдағайлайди. – Бир ярим ёшда онадан, икки ёшда отадан етим қолган гўдакни

мен тарбия қилдим, қорнини тўйғаздим. У гўдаклигида ҳеч кимга керакмасди. Энди қўлидан иш келиб, керак бўлиб қолдими? Уни олиб кетишга ҳақнинг йўқ!

– Почча, унинг тенгқурлари мактабда ўқи-япти... Сиз эса уни қулдай ишлатаяпсиз...

– Бу менинг ишим. У гўдаклигида қаерда эдинг? Уни мен боқиб улғайтирдим. Энди уни ўқитаманми, ишлатаманми, ёлғиз ўзим ҳал қиламан.

– Вақт келиб хизматингизнинг ҳаммасини албатта қайтаради. Нон-тузингиз ва тарбиянгиз учун иккаламиз ҳам қарздормиз. Оқ йўл беринг. Уни ўқитайлик, почча.

– Айтдим-ку, Мамажон билан ишинг бўлмасин. Ўқитиш керак бўлса, ўзим ўқитаман. Сен кетавер. Менга ақл ўргатгунча уйдан чиқиб кетгинда бошқа қайтиб қадамингни босма.

Почча белбоғини жаҳл билан отиб юборадиди, уйга кириб кетади.

Опасининг ошхона томон йўналганидан фойдаланган Жўрабой укасининг қулоғига шивирлайди:

– Тун ярмида ҳовлига чиқ. Ташқарида кутиб тураман. Тошкентга кетамиз. Сени бу ерда қолдирмайман.

Жўрабой хайр-хушни ҳам насия қилиб опасининг ҳовлисидан чиқиб кетади.

Тун ярмида қўрқа-писа девордан ошиб ўтган Мамажонни қўлидан тутиб йўлга тушган Жўрабой укасини Тошкентдай улғу шаҳарга олиб кетётганидан бахтиёр эди.

* * *

Ўн икки ёшли Мамажоннинг саводини чиқариш учун хусусий муаллим ёллаган акаси унинг ўткир зехнидан, ўқишга бўлган иштиёқидан қу-

вонади. Чунки, Мамажон қисқа фурсатда ўқиш ва ёзишни ўрганади. Бир йилдаёқ тенгдошларига етиб олади. Дастлаб икки йиллик бошланғич мактабда сабоқ чиқарди, кейинчалик шаҳардаги фабрика-завод билим юртини муваффақиятли тугатиб, республика ҳарбий пиёдалар билим юртига ўқишга киради.

Билим юртини аъло баҳоларга битириб дипломни қўлга олган Мамажонга ишонч билдиришиб уни Томск шаҳридаги 166-ўқчи дивизия 735-ўқчи полкининг взвод командири лавозимига тайинлашади. 1940 йили унга 134-ўқчи дивизия 515-ўқчи полк мактабининг ўқчи взводи командири, рота командири ва кейинчалик ўқчи батальон командирининг ёрдамчиси лавозимлари ишониб топширилади.

Мамажон Маҳсумов 1941 йил 22 июнда Иккинчи жаҳон уруши бошланганлиги тўғрисидаги шум хабарни эшитди-ю фронтга жўнаш тадоригини кўра бошлайди.

Мамажон Маҳсумов урушнинг бошидан олдинги сафларида бўлади ва 1941 йил 13 июлга қадар Смоленск вилояти Яновичин қишлоғи учун немисларга қарши жанг олиб боради. У хизмат қилган дивизия қирқ беш кун давомида душман қуршовида қолиб кетади. 1941 йил 15 август куни у раҳбарлик қилган рота аскарлари немислар штабига ҳужум қилади. Шиддатли кечган жангда Мамажон Маҳсумов оғир яраланади. 1941 йил 29 август куни унинг ротаси қуршовдан талофатларсиз чиқади. 1941 йил 2 октябрь

Рота командири Мамажон Маҳсумов разведкачи сафдоши билан Смоленск вилоятидаги чекка қишлоқ ҳудудидаги ўрмонда навбатдаги жангга кириш режасини тузмокда. 1941 йил, декабрь.

МАҲСУМОВ МАМАЖОН МАҲСУМОВИЧ

1918 йилда Қўқон шаҳрида туғилган. Урушдан оғир яраланиб қайтган М. Маҳсумов 1949 йилда Андижон вилоят прокурорининг ўринбосари, 1952-1955 йилларда вилоят прокурори, 1962-1964 йилларда Республика Олий судининг раиси, 1964-1968 йилларда Республика прокурори, 1968 йилдан умрининг сўнгги кунига қадар 17 йил давомида жиноят ишлари бўйича Тошкент вилоят судининг раиси лавозимида фаолият кўрсатган.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист. Юридик фанлари номзоди.

1985 йил 23 февралда вафот этган.

куни жангда рота командири Мамажоннинг ўнг елкасини нимадир куйдириб ўтгандек бўлиб ҳушини йўқотади. Кўзини очиб, ўзини Узловая станциясидаги госпиталда, шифокорлар қуршовида кўради ва нима рўй берганини англагандек бўлади.

Мамажон Маҳсумов госпиталда икки ой давомида даволаниб чиқиб, 1941 йил 29 декабрда Нарофоминск шаҳри учун ҳал қилувчи жангга киради ва шаҳарни немислардан тўлиқ озод қилишда иштирок этади. 1942 йил 25 январда Смоленск вилояти Князево қишлоғи учун узоқ давом этган шафқатсиз жангларда уч марта оғир яраланади.

– Ўнг елкангизни снаряд парчаси олиб кетибди. Энди кўлингизга қурол тута олмайсиз. Яхшиси даволаниб Ўзбекистонга, яқинларингиз бағрига қайтинг, – дейишади шифокорлар.

Урушдан ногирон бўлиб қайтган Мамажон Маҳсумов кўп ўтмай уйланади. Йиллар ўтиб, Мақсудахон, Муқсим, Мухтор, Муҳиддин ва Маликахондай ўғил-қизлар дунёга келади. Уларни Зулайхо ая билан тарбиялашиб, ўқитишади ва эл-юртга муносиб хизмат қиладиган фарзандлар қилиб вояга етказишади. Урушнинг оғир ва даҳшатли дамларини бошидан кечирган Мамажон Маҳсумов халқ хўжалиги ва давлат бошқарувининг энг қайноқ нуқталарида меҳнат қилади. Ўзи туғилиб ўсган Қўқон шаҳар ижтимоий таъминот бўлимига инспектор бўлиб ишга киради. 1943 йил май ойидан 1943 йил октябргача Ўзбекистон прокуратурасининг 6 ойлик курсида таҳсил олади.

Фарғона вилоятининг собиқ Куйбишев туманида дастлаб прокурор ёрдамчиси, кейинроқ прокурор бўлиб ишлади.

1949 йили Андижон вилоят прокурори ўринбосари сифатида фаолиятини давом эттиради. 1951 йилда эса вилоят партия қўмитасининг маъмурий органлар бўлими мудирини бўлиб ишга ўтади.

1952-1955 йиллар давомида Андижон вилоят прокурори сифатида фаолият кўрсатган бўлса, кейин уни яна вилоят партия қўмитасига ишга тақлиф қилишади.

1958 йили Андижон вилоятининг собиқ Холдеонбек тумани раҳбарлигини зиммасига ол-

ган Мамажон Маҳсумов туман иқтисодий кўрсаткичлари ва аҳоли фаровонлигини оширишга ҳамда қонун устуворлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратади.

Туманда жиноятчилик кескин камаяди. Шу боисми, туман раҳбарини 1961 йилнинг сентябридан Ўзбекистон ССР Олий суди раисининг ўринбосари лавозимига тайинлашади. Кейинчалик Ўзбекистон ССР Давлат контроли раисининг ўринбосари, 1962 – 1964 йилларда Ўзбекистон ССР Олий судининг раиси, 1964 йилнинг апрелидан 1968 йилнинг февралигача Ўзбекистон ССР Прокурори сингари юксак ва масъулиятли лавозимларда самарали хизмат қилади. Устоз Мамажон Маҳсумов 1968 йилнинг февралидан умрининг сўнгги лаҳзасигача (1985 йил 23 февраль) Тошкент вилоят судининг раиси лавозимида фаолият кўрсатади.

Дарвоқе, устоз Мамажон Маҳсумов баҳорнинг илк элчиси – қалдирғоч мисоли Хўқанди латифдан келиб шаҳри азим Тошкентда муқим қўним топади. Юксак лавозимларда бенуқсон хизмат қилиб, соҳа ривожига катта ҳисса қўшади.

Устоз, таниқли ҳуқуқшунос Убайдулла Мингбоев касбдоши Мамажон Маҳсумов ҳақида шундай дейди: “Мамажон Маҳсумов ҳалол, холис ва адолатли судья ҳамда шогирдларига ғамхўр, меҳрибон ва ўта талабчан инсон эди. Унинг раҳбар сифатида ҳамкасбларга, ходимларга ва қабулига келган фуқароларга нисбатан бўлган муомаласини кузатиб ҳавас қилардим.

Ундаги олижаноблик, адолат йўлида курашувчанлик, поклик ва темир интизом сингари қатор фазилатларни ҳозиргача қадрлайман”.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган юрист, юридик фанлар номзоди, Тошкент вилоят судининг раиси лавозимида ишлаётган Мамажон Маҳсумов 1985 йил 23 февралда юрак хуружидан вафот этади. Бу жудалик Мамажон Маҳсумовни таниган минглаб қалбларни ларзага солади.

Бежизга фоний дунё билан хайрлашиб, боқийликка юз тутган инсонларнинг хотирасини сўнмас юлдузга менгзамайдилар. Негаки, юлдузларнинг шуъласи бизга миллион йиллардан кейин ҳам етиб келади.

Дарҳақиқат, биздан тобора олислаб борган сари устоз Мамажон Маҳсумов ўзининг юрак тафти ва меҳр шуъласи билан минг-минглаб ҳамкасблари, яқинлари ва шогирдлари қалбини олисдан нур таратаётган сўнмас юлдуз мисоли нурафшон этиб турибди. Олий суд ва Республика Бош Прокуратураси музейларида ҳамда жиноят ишлари бўйича Тошкент вилоят судининг маънавият хонасида Мамажон Маҳсумовнинг порлоқ хотираси учун алоҳида ўрин ажратилган бўлиб, уларда устознинг ҳаёти, фаолияти ва муносиб хизматлари акс этган лавҳалар тўпланган. Зеро, бутун ҳаётини ҳуқуқшунослик соҳасини мустаҳкамлашга, мамлакатда адолат ва қонун устуворлигини таъминлашга, эл-юрт равнақи ва халқ бахт-саодатига бағишлаган устознинг порлоқ хотираси мангуликка дахлдордир.

ХОТИРА УЙФОНСА, ГЎЗАЛДИР!

Инсоннинг инсондек яшаши учун унга тинчлик-осойишталик ва хотиржамлик зарур. Тинчликдек неъматини йўқотган хонадон ҳам, мамлакат ҳам асло хотиржам бўлмайди, усиз – тараққиёт ҳам йўқ. Донишманд халқимиз азал-азалдан тинч-тотув ҳаёт кечиргани энг катта қадриятлардан бири, деб билади.

9 майни Хотира ва Қадрлаш куни – умумхалқ байрами сифатида нишонлаб келаётганимиз замирида ҳам айнан ана шу эзгу мақсад ётибди. Келинг байрам арафасида мамлакатимиз суд тизими тараққиётига муносиб ҳисса қўшган, таниқли ҳуқуқшунос, судья, халқимизнинг ардоқли фарзандларидан бири бўлган Саъдулла Қосимов хотирасини ёдга олайлик.

Яқинда машҳур адабиётшунос олим Озод Шарофиддиновнинг 2004 йилда “Маънавият” нашриётида чоп этилган “Довондаги ўйлар” китобидаги “Саъдулла Қосимовни билган борми?” сарлавҳали мақоласини ўқиб жуда катта маънавий озуқа олдим.

Унга кўра, Саъдулла Қосимов 22 ёшидан бошлаб суд органларида ишлай бошлайди. У аввал Тошкент вилоят судининг судьяси бўлади. Кейин бир йил ўтар ўтмас вилоят судининг раиси лавозимига кўтарилади. 1925 йилда эса, яъни 24 ёшида Республика судининг раиси сингари юксак масъулиятни зиммасига олади. Шубҳасиз, собиқ иттифок тузумида бундай лавозимга эришиш учун номзод ўша даврда жуда кўплаб синовлардан ўтиши керак эди, унинг билимидан тортиб шахсиятигача барча-барчаси чуқур текширувлардан ўтказилган. Бундай инсоний фазилатлар ва ижобий хислатлар эса Саъдулла Қосимовда бисёр эди. Чунки, у тафаккури кенг, ўткир мушоҳадали, билими зўр, қатъиятли мутахассис сифатида бошқалардан ажралиб турарди. Катта ташкилотчилик қобилиятига эга, иш ва ҳаётини муаммоларнинг одилона ечимини топа билган бу инсон ҳамкасблари орасида ҳам ҳурматга сазовор бўлади. Айнан ана шу хислатларга таянган ҳолда Саъдулла Қосимов беш йил мобайнида ўз лавозимида муваффақият билан иш олиб боради. Лекин, минг афсуски, тоталитар тузум у кишининг ҳам бошига турли кулфатларни солиб, айтиш лозим бўлса унинг фожиасига, бевақт ўлимига асосий сабаб бўлади.

Чунки у даврга истеъдодлар керак эмас эди. Айниқса, мустақил фикрлайдиган, ўзи билиб иш юритадиган одамларнинг сира ҳожати йўқ эди. Сабаби, бундай одамлар ўз-

Шахноза МУХАММАТКУЛОВА,

фуқаролик ишлари бўйича
Сирдарё туманлараро суди судьяси

ларининг орқасидан бошқаларни ҳам эргаштириб, уларни эркин ҳаёт сари ундаши мумкин, деб ҳисобланар ва бу ўша давр учун катта ташвиш келтирар эди. Фикрсизлиқ, эрксизлик у даврнинг ҳаётини “шиорлари”дан бири бўлган. Кўплаб одамларга раҳномо бўлишга қодир инсонларнинг кўздан пана бўлиши мақсадга мувофиқ саналган. Ўта итоаткор одамлар хуш кўрилган. У даврга фақат лаббайчилар ва ижрочилар керак эди, юқоридан айтилган ҳар қандай гапни сўзсиз бажарадиган ижрочиларнинг “кетмони учган” замон бўлган. Сиёсат халқни содиқ фуқарочилик, кўр-кўрона ижрочилик руҳида тарбиялашда, одамларни эрксдан, иродадан маҳрум қилишда жуда қўл келарди. Чўлпоннинг ўз даврида “бир сомон парчадек оқиб бораман, ҳар буйруқ, ҳар гапни ҳақ деб бораман”, – деб афсус надоматлар чекиши бежиз эмас эди. Хуллас, Саъдулла Қосимов оломон ичидан бир бош кўтарилиб кетган, ўзининг истеъдоди билан лидерга — раҳнамога айлана бошлаган кимса эди.

Шу сабабли ҳам Саъдулла Қосимовни йўқ қилиш мақсадида турли тухмату бўҳтонлар уюштирилиб, пировардида суд қилинади. Бу йўлда уларга мансаб учун ҳар нарсадан қайтмайдиган “миллатдошларимиз” анча “ёрдам” беришди. Суд бошланмасиданоқ Саъдулла Қосимовнинг ҳукми ёзиб бўлинганди. Шу боисдан суд жараёни шармандали ва оғир бўлган. Бениҳоя заковатли ва ҳуқуқшунослик асосларини пухта билган Саъдулла Қосимов судда ҳам бир неча марталаб кўғирчоқ судья ва қораловчиларнинг хатосини айтиб ташлаган.

Яна бир қатор манбаларда айтилишича ўша даврда ҳуқуқшунослик тарихидаги энг манфур, энг беандиша фожиали комедиялардан бири ўйналган экан. Бу “суд жараёни” умуман инсон ҳуқуқи, адолат, ҳақиқат деган қадриятларни оёқ остига олиб тепкилаган, одамлар тақдирини ҳал қилишда қонун нормаларига, мантиққа эмас, зўравонликка асосланиб иш юритишнинг энг аянчли намуналаридан бири бўлган экан.

Ана шундай суд жараёнидан сўнг Саъдулла Қосимовнинг отилиши ҳақидаги ҳукм 1930 йилнинг 21 июнь куни ўқилади. Лекин улар қачон, қаерда отилган, қабрлари қаерда — бу ханузга қадар маълум эмас.

Ушбу маълумотларни келтиришимиздан мақсад Саъдулло Қосимов каби устозларнинг ҳаёт йўли, касбий маҳорати биз учун намуна, ибрат мактаби бўлиши керак. Ўқиб, ўрганиб ҳамда ўз малакамизни ошириб бутун фаолиятимиз давомида уларга муносиб авлод тарзида ишлашимиз зарур. Ҳар биримизда Саъдулло Қосимов каби шижоатли, чўрт кесар, билимли ва ўткир ходим бўлиш имконияти бор. Бу неъматни қўлдан чиқармайлик қадри ҳамкасблар...

Шахриддин ЭШИМОВ,
жиноят ишлари
бўйича Қарши шаҳар
суди судьяси

КЕЧИРИМЛИЛИК – ОЛИЙ ЗИЙНАТ

Халқимизнинг минг йиллар давомида шаклланган миллий қадриятларидан бири – кечиримлиликдир. Кечиримлилик инсон учун олий зийнат. Бундай инсонлар маънавий паҳлавондирлар...

Ислом динида ҳам кечиримлилик кишининг комиллик сифатларидан намуна деб эътироф этилади. “Агар сизлар (уларни) афв этсангизлар, қоймасангизлар ва кечирсангизлар, у ҳолда, албатта, Аллоҳ (ҳам) мағфиратли ва раҳмлидир” (Тағвбун, 14).

Улуғ қадриятларимизга асосланиб Президентимиз бу йил ҳам Муборак Рамазон ҳайити байрами арафасида халқимизга хос эзгулик, бағрикенглик, инсонпарварлик, меҳр-оқибат ва кечиримли бўлиш каби олижаноб фазилатларнинг ёрқин ифодаси сифатида “Озодликдан маҳрум этиш жазосини ўтаётган, қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлган ва тузалиш йўлига қатъий ўтган бир гуруҳ шахсларни афв этиш тўғрисида”ги фармонни имзолади.

Унга мувофиқ, Конституциямизнинг 93-моддаси 23-бандига асосан жазо муддатини ўтаётган ҳамда қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлган ва тузалиш йўлига қатъий ўтган 65 нафар шахс афв этилди.

Афв этилган шахсларнинг 2 нафари асосий жазодан тўлиқ озод этилди, 39 нафари жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилинди, 6 нафарининг озодликдан маҳрум этиш жазоси енгилроғи билан алмаштирилди. Шунингдек, 18 нафар шахсга тайинланган озодликдан маҳрум этиш жазосининг муддатлари қисқартирилди.

Афв этилганларнинг 1 нафарини чет эл фуқароси, 3 нафарини аёллар, 3 нафарини 60 ёшдан ошган шахслар ҳамда 3 нафарини тақиқланган ташкилотлар фаолиятида қатнашган шахслар ташкил этади.

Фармон ижроси юзасидан афв этилган шахсларни оиласи ва яқинлари бағрига қайтариш, ижтимоий ҳаётга мослашиб, фойдали меҳнат билан шуғулланишлари, соғлом турмуш тарзини йўлга қўйиб, жамиятда муносиб ўрин топишлари учун уларга кўмак бериш бўйича масъул вазирлик ва идораларга тегишли топшириқлар берилди.

Афв – бу айбдорни кечирish, қилмишидан қаттиқ пушаймон бўлганнинг узрини қабул қилишдир. Бу институтнинг афзаллиги, икки томон манфаатлари учун адолатли ёндошув бўлиб, жабр етказувчи ва жабр кўрув-

чилар манфаатини бир хилда ҳимоя қилади. Энг муҳими, бу акт қилмишидан чин кўнгилдан пушаймон бўлган ва тузалиш йўлига қатъий ўтган маҳкумларга нисбатангина қўлланилади.

Маълумки, жиноят содир этган шахс нафақат ўзи, балки фарзандлари, ота-онаси, қавму қариндошларининг ҳам келажаги ва тақдирига салбий таъсир ўтказиши мумкин. Озодликдан маҳрум бўлган киши азиз фарзандларини ўз меҳридан айириб, ота-оналарини ҳам айрилиқ доғига мубтало қилади. Улар одамлар орасида мулзам бўлиб, катта руҳий изтироб чекишади. Шу сабабли, хато қилган ва бугунги кунда қилмишига чин дилдан пушаймон бўлган шахсларни кечирish – юксак инсонпарварлик намунаси бўлиб, у яқин инсонини изтироб ва интизорлик билан кутаётган бутун бир оилани янгидан ҳаётга қайтариш билан баробардир.

Шундай экан афв акти ўзининг халқчиллиги билан аҳамиятлидир. Хусусан, ушбу ҳолатда давлат, жамият, халқ ва жабрланувчилар манфаати устунлик қилади. Афв аниқ маҳкум ёки бир гуруҳ маҳкумларга нисбатан қўлланилиши, бунда ҳар бир маҳкумнинг содир этган жинояти оқибатлари, жазони ижро этиш муассасаси ҳулосаси, тузалиш йўлига қатъий ўтганлиги, жабрланувчига етказилган моддий ва маънавий зарарларнинг қопланганлиги, Президентдан, айрим ҳолларда халқдан кечирим сўраганлиги, келгусида бу йўлга бошқа кирмаслик ҳақидаги ваъдалари каби жиҳатлар ҳам эътиборга олинади.

Тўғри, кечиримлилик яхши албатта. Лекин биз вазият бу даражага боргунча қараб турмайлик азизлар, юмушларимиздан бир лаҳза бўлса-да бош кўтариб ўйлаб кўрайлик, фарзандларимиз, ака-укаларимиз, опа-сингилларимизнинг руҳий, маънавий тарбиясида қандайдир камчилик ёки оқсаш йўқми? Улар кимлар билан дўст бўлаяпти, вақтида ўқияптими, кийинишида, хатти-ҳаракатида салбий ўзгаришлар йўқми? Шу каби бошқа жиҳатларда оғишлар бўлса оқил кишилар билан бамаслаҳат ҳолда уларни ислоҳ қилишга ҳаракат қилайлик, дўстлар. Биз улардаги камчиликларни кўриш ва тузатиш учун аввало ўзимизнинг маънавий ҳолатимизга ҳам эътибор бериб қўяйлик, ўзимизнинг бу жабҳада қусурларимиз бўлса, биз масъул инсонларни ижобий томонга ўзгартиришимиз қийин бўлади. Ҳулосамиз шуки, ўзимиз ва оиламиз тарбияли бўлса жамиятда жиноятчи тамғаси босиладиганлар сони камаяди.

Илҳом НАСРИЕВ,
юридик фанлар
доктори,
профессор

РЕАБИЛИТАЦИЯ ҚИЛИНГАН ШАХСЛАРНИ ИШГА ТИКЛАШ: МУАММО, ҚОНУНЧИЛИК ВА АМАЛИЁТ

Олий суд статистикасига кўра Республикамиз судлари томонидан ишга тиклаш билан боғлиқ 2020 йилда 2 385 иш кўрилган бўлса, 2021 йилда 3 221, 2022 йилнинг 1-чорагида 668 иш кўриб чиқилиб ҳал этилган. Бу рақамлар мазкур тоифадаги ишлар сони йилдан-йилга кўпайиб бораётганлигини кўрсатмоқда. Ишга тиклашга оид келишмовчиликлар ичида реабилитация қилинган шахсларни ишга тиклаш алоҳида ўрин тутади.

2017-2021 йиллар мобайнида ва 2022 йилнинг 1-чорагида жами 3 967 шахс оқланганлиги ҳам кейинги йилларда жиноят ишлари бўйича судлар томонидан оқлов ҳукмлари чиқарилиши ортиб бораётганлигини кўрсатиб турибди. Лекин, реабилитация қилинган шахсларни ишга тиклаш амалиётида суриштирув ва тергов идоралари билан бир қаторда суд амалиётида ҳам ягона ёндошувнинг мавжуд эмаслиги айрим ҳолларда фуқароларимизнинг норозиликка, уларнинг бу борадаги ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларининг бирмунча сусайишига сабаб бўлмоқда.

Бугунги кунда фуқароларимизнинг меҳнатга оид ҳуқуқларини, айниқса реабилитация қилинган шахсларни ишга тиклаш билан боғлиқ ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган амалиёт бундай ҳуқуқларни ҳар доим ҳам тўла-тўқис таъминламоқда, дея олмаймиз. Бу борадаги амалиётда ёндошувларнинг ҳар хиллиги кишини ажаблантиради.

Реабилитация қилинган шахснинг ҳуқуқларини тиклаш Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 304-310-моддаларида белгиланишича суднинг ажрими, терговчи ёки прокурорнинг қарори асосида амалга оширилади. Келинг суднинг ажримидан бошлайлик.

Юқоридаги моддалар мазмунига кўра шахсни реабилитация қилиш тўғрисида тегишли вертикт чиқарган суд реабилитация қилинган шахснинг ҳуқуқларини тиклаши лозим бўлади. Бинобарин, ЖПКнинг 311-моддасига асосан реабилитация қилинган шахснинг ҳуқуқлари билан бир қаторда уни меҳнатга оид ҳуқуқларини тиклаш тўғрисидаги талаби қаноатлантирилмаган бўлса ёхуд у қабул қилинган қарорга рози бўлмаса тегишли талаб билан даъво ишини юритиш тартибида судга мурожаат қилишга ҳақли эканлиги мустаҳкамлаб қўйилган.

Аммо, мазкур қонун нормасида реабилитация қилинган шахснинг меҳнатга оид ҳуқуқларини тиклаш билан боғлиқ талаби айнан қайси давлат органи ёки мансабдор шахси томонидан қаноатлантирилмаган ҳолларда даъво ишини юритиш тартибида судга мурожаат қилишга ҳақли эканлиги аниқ назарда тутилмаган. Шу йўсинда қонун реабилитация қилинган шахсга “тўғри йўлни” кўрсатмайди.

ЖПКнинг “талаб қилиш ҳуқуқи” деб номланган 312-моддасига кўра, реабилитация этилган шахсни ишга тиклаш бўйича ҳеч қандай процессуал ҳужжат қабул қилинмайди, фақат унга тушунтирувчи билдириш хати юборилади, холос.

Бундай мазмундаги норма қатор тушунмовчиликларни келтириб чиқаради. Тушунмовчилик мазкур меъёرنинг турли талқин қилиниши билан боғлиқ;

– бу хатни қайси орган, қачон беради?

– Муддат шахсни реабилитация қилган органнинг тушунтирувчи билдириш хатини олгандан кейин бошланадими ёки ишга тиклаш ваколатига эга бўлган органнинг ёки мансабдор шахснинг билдириш хатини олгандан сўнг бошланадими?

– Нима учун реабилитация қилинган шахсга тушунтириш берилиши керак ва реабилитация қилган органнинг ўзи шахсни ишга тиклаб қўйишига нима ҳақикат беради? ва ҳ.к. Бу саволларга жавоб йўқ.

Бугунги кунда мамлакатимизда ривожланган мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб шахс ҳуқуқларини чеклашга қаратилган мажбурлов чораларини одил судлов йўли билан белгилаш борасида ислохотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, шахсни лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги масаланинг муҳимлиги, бу фуқаронинг меҳнат қилиш ҳуқуқининг таркибий қисми бўлганлиги боис қонун бу масаланинг ҳам суднинг тегишли қарори асосида амалга оширилишини назарда тутди. Аммо, қонун бир вақтнинг ўзида суд ажрими асосида айбланувчи, судланувчини лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини суриштирувчи, терговчи, прокурорнинг қарори билан “бекор қилиниши” мумкинлигини ҳам инкор қилмайди. Фақат бундай ҳолларда суриштирувчи, терговчи, прокурор судни хабардор қилиб қўйиш талаб қилинади.

Қонунда белгиланган бундай тартибот қатор саволларни келтириб чиқаради.

– суд ажрими қонуний кучда бўлган бир вақтда суриштирувчи, терговчи, прокурор суднинг ажрими билан лавозимдан четлаштириш тўғрисидаги мажбурлов чорасини ўзининг қарори билан бекор қилиши процессуал ҳуқуқ нуқтаи-назаридан қанчалик тўғри бўлади?

– лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини бекор қилган суриштирувчи, терговчи, прокурор судни нима ҳақида хабардор қилади?

– суд хабарни олгандан сўнг қандай процессуал ҳаракатларни амалга ошириши керак?

– жиноят таркиби бўлмаганлиги сабабли ишни юритишдан тугатган терговчи ўз қароридан суднинг ажрими билан лавозимдан четлаштирилган шахсни

ишга тикламаса манфаатдор шахс қандай ҳаракатларни амалга оширишга ҳақли ва ҳ.к. Бу каби саволларга қонунда аниқ жавоблар бўлиши керак. Афсуски, бу борадаги қонун ҳужжатларимиз мукамал эмас.

Ишда айбланувчи, судланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиниши муносабати билан лавозимидан четлаштирилган шахсни олдинги ишлаган ишга (лавозимига) ким тиклайди. Терговчими, прокурорми, судми? Келинг амалиётга мурожаат қиламиз.

Чилонзор туман судининг ажрими билан 23.02.2021 йилда туман прокурорининг илтимосномасига асосан фуқаро Ф. жиноят оқибатида етказилган зарарни қоплашга тўсқинлик қилиши ёхуд жиноий фаолиятини давом эттириши мумкинлиги инобатга олиниб, эҳтиёт чораси сифатида мансабидан четлаштирилган ва иш берувчи – Ўзбекистон Соғлиқни сақлаш вазирлиги ўзининг бўйруғи билан ажрим ижросини таъминлаган. 01.02.2022 йилга келиб, Чилонзор туман прокуратураси терговчисининг қарорига биноан жиноят иши ЖПКнинг 83-моддаси 2-бандига мувофиқ ҳаракатдан тугатилган. Аммо, шахсни мансабига қайтадан тиклаш масаласида қарорда ҳеч нарса дейилмаган, қарор қабул қилишда ЖПКнинг 255-моддаси талаблари бажарилмаган. Шундан сўнг 10.03.2022 йилда фуқаро Чилонзор туман жиноят ишлари бўйича судга мурожаат қилиб, унга нисбатан лавозимидан четлаштириш тарзидаги процессуал мажбурлов чорасини бекор қилишни сўраган. Суд эса, ушбу мурожаатни кўриб чиқиш учун яна туман прокурорига юборган.

Амалдаги тартибга кўра, дастлаб иш берувчига шахсни лавозимидан четлаштириш тўғрисидаги суднинг ажрими тақдим қилиниб, у лавозимидан четлаштирилади, у реабилитация қилингандан кейинчи? Айнан шу жойга келганда, яъни шахс реабилитация қилингандан сўнг шахсни ишга тиклаш бўйича иш берувчига қайси органнинг ҳужжати тақдим қилинади, деган саволга қонунларимизда ҳеч нарса дейилмаган. Балким, бу саволга ЖПКнинг 255-моддаси 4-бандига асосан қабул қилинган терговчи қарорига биноан масала ҳал бўлади, дейиш мумкиндир. Аммо суднинг ажрими асосида ходимни ишдан четлаштирган иш берувчи тергов органининг қарорига асосан ходимни ишга тиклармикин? Агар тиклаши шарт бўлса, бу ҳақда ҳеч қаерда ёзилмаган. Бу борадаги қонун ҳужжатларини таҳлил қилганимизда шахс ҳуқуқларини чеклашга қаратилган қонун меъёрлари анчайин мукамаллигига, аксинча уни тиклашга қаратилганларида эса қатор бўйшақликлар мавжудлигига гувоҳ бўламиз.

Бугунги кунда реабилитация қилинган шахсларни, айниқса ҳарбий хизматчиларни ишга тиклаш бўйича суд амалиётида турли ёндошувлар мавжуд. Бу борадаги суд амалиёти амалдаги қонунлар, қонун ости ҳужжатлари ва шу билан бирга 2019 йил 4 февралдаги Олий суд томонидан барча судларга юборилган 11-9-10-сонли хат ва 2020 йил 26 ноябрда Олий суднинг РС-54-20-сонли “2019 йил ва 2020 йил 9 ойи давомида реабилитация билан боғлиқ ишга тиклаш, иш ҳақи, моддий ва маънавий зарарни ундириш тўғрисидаги фуқаролик ишлари

бўйича суд амалиётини умумлаштириш натижалари ҳақида”ги Раёсат қарорига таяниб шакллланган.

2019 йил 4 февралдаги 11-9-10-сонли Олий суд томонидан юборилган хатда собиқ ҳарбий хизматчилар, Ички ишлар, Божхона қўмитаси ва бошқа давлат органлари хизматчиларининг меҳнатга оид муносабатлари шунингдек, давлат органлари, шу жумладан ҳоким қарорлари бўйича юзага келган низоларнинг тааллуқлиги юзасидан турли хил амалиёт шакллланганлигини кўриш мумкин. Ушбу ҳолатга чек қўйиш ва ягона амалиётни шакллантириш мақсадида:

Ички ишлар, Божхона қўмитаси ва бошқа давлат органлари хизматчиларининг меҳнатга оид муносабатлари бўйича юзага келган низолар юзасидан ишлар фуқаролик ишлари бўйича судларга;

ҳарбий хизматчи ёки собиқ ҳарбий хизматчининг меҳнат ва бошқа ҳуқуқий муносабатлар билан боғлиқ низолари ҳарбий судларга;

ҳар қандай давлат органлари, шу жумладан ҳоким қарорлари билан боғлиқ низолар маъмурий судларга тааллуқли эканлиги ҳақида тегишли тушунтиришлар берилган.

Аммо, мазкур хат ҳам бу борадаги суд амалиётини бир хилда бўлишини таъминлаган, дея олмаймиз.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги суд амалиётида реабилитация этилган шахсларнинг меҳнат ҳуқуқларини тиклаш ҳақидаги талабларга нисбатан барча ҳолатларда ҳам ЖПКнинг 312-моддаси қўлланилмаяпти.

Мазкур нормага кўра, “шахс ҳуқуқларини тиклаш тартибини тушунтирувчи билдириш хати” олган пайтдан эътиборан бир йил мобайнида меҳнат ҳуқуқларини тиклашни талаб қилиши мумкин. Бироқ, бундай турдаги ишлар бўйича суд амалиётида аксарият ҳолларда қонун талабларига зид равишда, Меҳнат кодексининг 270-моддасида белгиланган “шахс меҳнат шартномаси бекор қилинганлиги ҳақидаги буйруқнинг нусхаси берилган кундан бошлаб бир ойлик муддатда судга мурожаат қилиши мумкинлиги” ҳақидаги қоида қўлланилса, бошқа ҳолатда ЖПК нормалари қўлланади.

Прокуратура органларининг реабилитация қилинган собиқ ходимларини ишга тиклаш билан боғлиқ амалиётда даъво талаблари бўйича иш судга тааллуқли бўлмаганлиги сабабли юритишдан тугатилганлик ҳолатларини ҳам кўришимиз мумкин.

Масалан, даъвогар Б. жавобгар Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасига нисбатан буйруқни ғайриқонуний деб топиш, ишга тиклаш ҳақидаги даъво аризаси юзасидан фуқаролик ишлари бўйича Кармана туманлараро судининг 2020 йил 16 мартдаги ажрими билан иш юритиш тугатилган ва мазкур талаб билан Бош прокуратурага мурожаат қилиш ҳуқуқи тушунтирилган.

Иш ҳужжатларига кўра, Б. 2012 йил сўнгига қадар прокурор лавозимида ишлаб келган ва 2012 йил 26 декабрдаги 1134-сонли буйруқ билан ўз аризасига кўра лавозимидан озод қилинган.

Фуқаро Б. жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар судининг 14.08.2013 йилдаги ҳукми билан ЖК 210-мод-

даси учинчи қисмининг “б” бандида назарда тутилган жиноятни содир этганликда айбли деб топилиб, ЖК 45-моддаси қўлланилган ҳолда 3 йил муддатга моддий ва мансабдорлик лавозимларида ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилинган ҳолда 11 йил муддатга озодликдан маҳрум қилинган. Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди кассация инстанциясининг 19.12.2019 йилдаги ажрими билан айбсиз деб топилиб, ЖПК 83-моддасининг иккинчи қисмига асосан реабилитация қилинган.

Суд 2013 йил 12 сентябрдаги ПҚ-2036-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси прокуратураси органлари ва муассасаларида хизматни ўташ тўғрисида”ги Низомнинг 80-бандида прокуратура органлари ходимларининг меҳнат низолари Бош прокурор томонидан кўриб чиқилиши белгиланганлиги боис шундай йўл тутган.

Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин, нима бўлганда ҳам судлар бундай тоифадаги низоларни ҳал қилишда айнан қайси қонун ҳужжатларини қўллаш бўйича ягона ёндошувга эришишлари лозим бўлади.

Фикримизча ҳарбий хизматчиларни ишга тиклаш билан боғлиқ ишларни кўришдаги суд амалиётидаги турли хил ёндошувларга амалдаги қонун ҳужжатларимиздаги ҳолатлар ҳам йўл очиб берган. Масалан, ЖПКнинг 303-моддаси асосида реабилитация қилинганларнинг бузилган ҳуқуқлари тикланиши борасида қонун чиқарувчи томонидан ҳар хил ёндошилган.

ЖПК 313-моддасига мувофиқ реабилитация қилинган ҳарбий хизматчиларнинг хизматига оид, пенсия олиш, уй-жойдан фойдаланиш ва бошқа шахсий ҳамда мулкӣ ҳуқуқларни тиклаш, уларга етказилган мулкӣ зарарнинг ўрнини қоплаш, маънавий зиён оқибатларини бартараф этиш ушбу бобда белгиланган қоидаларга мувофиқ ҳамда Ўзбекистон Республикаси Бош прокурори, Мудофаа вазири, Ички ишлар вазири, Президенти, Давлат хавфсизлик хизмати ва Миллий гвардияси томонидан белгиланган тартибда амалга оширилиши белгилаб қўйилган.

Давлат хавфсизлик хизмати ва прокуратура органлари ходимларини реабилитация асосида ишга тиклаш масалалари судга тааллуқли эмас. Ички ишлар органлари, Давлат божхона хизмати ва Миллий гвардия хизмати хизматчиларининг меҳнат низолари эса судга тааллуқли масала ҳисобланади, аммо қайси судга тааллуқли деган саволга қонун ҳужжатларимизда жавоб йўқ.

Меҳнат кодексининг 111-моддасида, меҳнат шартномаси ғайриқонуний равишда бекор қилинган ёки ходим ғайриқонуний равишда бошқа ишга ўтказилган ҳолларда, у иш берувчининг ўзи, суд ёки бошқа ваколатли орган томонидан аввалги ишига тикланиши лозим деб белгиланган. Аммо бундай тоифадаги ишларни фуқаролик ишлари бўйича судлар кўрар экан, уларнинг Меҳнат кодекси нормаларини ёки реабилитация қилинган шахсларнинг ҳуқуқларини тиклашга оид Жиноят-процессуал кодекси нормаларини қўллаш лозимлиги тўғрисида ҳам аниқ кўрсатма йўқ.

Реабилитация қилинган шахсларнинг меҳнат ҳуқуқларини тиклаш оқлов ҳукми чиқарган суд, шунингдек прокурор ёки терговчи томонидан ҳал этилиши, уларнинг бу ҳақдаги қарори иш берувчи томонидан бажарилмаган ҳолатларда мансабдор шахснинг ҳатти-ҳаракати устидан шикоят бериш тартибида ҳал этилиши амалдаги қонун талабларига мувофиқ бўлади.

Яна бир масала. ЖПКнинг 310-моддасида қонунга ҳилоф равишда ҳукм қилингани, қонунга ҳилоф равишда тиббий муассасага жойлаштирилгани, эҳтиёт чораси тариқасида қонунга ҳилоф равишда қамоққа олингани ёки уй қамоғига жойлаштирилгани, қонунга ҳилоф равишда ушлаб турилгани туфайли ишдан (лавозимидан) озод қилинган ёки ишда айбланувчи, судланувчи тариқасида иштирок этишга жалб қилиниши муносабати билан лавозимидан қонунга ҳилоф равишда четлаштирилган шахс олдин ишлаган ишига корхона, муассаса, ташкилот тугатилган ёки қонунда назарда тутилган бошқа асосларга кўра уни олдинги ишлаб турган ишига (лавозимига) тиклаш имкониятини бермаган тақдирда унга аввалгисига тенг бошқа иш (лавозим) берилиши лозим, деб кўрсатилган. Бироқ, қонунда оқланган шахснинг илгари ишлаган ташкилоти тугатилганда уни ишга тиклаш масаласи қандай тартибда амалга оширилиши, қолаверса бу вазифани суд қайси органга юклаши лозимлиги назарда тутилмаган. Шу сабабли корхона, муассаса, ташкилот тугатилган ёки қонунда назарда тутилган бошқа асосларга кўра шахсни олдинги ишлаб турган ишига (лавозимига) тиклаш имконияти бўлмаса унга аввалгисига тенг бошқа иш (лавозим) берилишини кафолатлашга қаратилган механизм ишлаб чиқилиши ва зудлик билан амалга жорий этилиши лозим, акс ҳолда мазкур норма “ўлик” норма бўлиб тураверади.

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонун ҳужжатларида суднинг айблов ҳукми билан ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш тарзидаги қўшимча жазо тайинланган ва реабилитация қилинган шахслар учун ҳарбий ёки махсус унвонларни қайтариб бериш асослари ва тартиби назарда тутилмаган. Бизнингча реабилитация этилган шахснинг бошқа ҳуқуқларини тиклаш баробарида, агарда суднинг айблов ҳукми билан ҳарбий ёки махсус унвондан маҳрум қилиш тарзидаги қўшимча жазо қўлланилган бўлса, бундай ҳарбий ёки махсус унвонлар унга қайтариб берилиши билан боғлиқ масала ҳам ҳал этилиши лозим.

Юқоридаги таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда биринчи навбатда реабилитация қилинган шахслар, айниқса реабилитация қилинган ҳарбий хизматчиларни ишга тиклаш билан боғлиқ суд амалиётини бир хиллаштириш мақсадида аввало мазкур соҳадаги қонун ҳужжатларини унификациялаш, шу билан бир қаторда Олий суднинг тегишли Пленум қарорини ишлаб чиқиш лозим. Бундан ташқари мазкур муносабатларнинг кенг қамровлиги ва ўзига ҳослигидан келиб чиқиб Ўзбекистон Республикасининг “Реабилитация қилинган шахсларнинг ҳуқуқларини тиклаш тўғрисида”ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиб, қабул қилиш лозим.

Шаҳноза АЛМОСОВА,
ТДЮУ ўқитувчиси

“КУЛРАНГ БОЗОР” – ХАЛҚАРО САВДОНИНГ ЖУМБОҚЛИ ҲОДИСАСИ

АННОТАЦИЯ:

ушбу мақолада параллел импорт тушунчасига берилган турли олимларнинг таърифлари, унинг иқтисодий аҳамияти, шу билан бирга, давлатлар томонидан унинг ҳуқуқий тартибга солиниш масалалари муҳокама қилинган. Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг тугаши (exhaustion) режимининг аҳамияти, унинг халқаро шартномаларда акс эттирилиши ҳамда Ўзбекистон Республикасида параллел импорт ва ҳуқуқлар тугаши тартиби билан боғлиқ муаммолар ёритиб берилган.

Калит сўзлар: параллел импорт, ҳуқуқлар тугаши тартиби, ТРИПС битими, нархлар ўртасидаги фарқ, товарларнинг эркин ҳаракати, интеллектуал мулк объектлари ҳуқуқий муҳофазаси.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье рассматриваются определения различных ученых, данные понятию параллельного импорта, его экономическое значение, а также вопросы его правового регулирования государствами. Отмечено значение режима исчерпания прав интеллектуальной собственности, его отражение в международных договорах и проблемы, связанные с порядком параллельного ввоза и исчерпания прав в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: параллельный импорт, исчерпание прав, Соглашение ТРИПС, ценовая дискриминация, свободное перемещение товаров, правовая охрана объектов интеллектуальной собственности.

Параллел импорт халқаро савдонинг энг мураккаб ва жумбоқли ҳодисаларидан биридир, чунки бир томондан халқаро савдода товарларнинг эркин ҳаракати муаммоси ва иккинчи томондан, интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ўртасидаги мураккаб ўзаро таъсирни кузатиш мумкин. Товар ишлаб чиқарувчилар турли ҳудудлар ўртасида товарлар нархларидаги фарқни сақлаб қолиш ва интеллектуал мулк ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун халқаро савдода умумий тўсиқларни доимий равишда талаб қилсалар, истеъмолчилар, жаҳон ҳамжамияти тўсиқларсиз халқаро савдога тобора кўпроқ ўтаётган бир пайтда, бундай фарқларни батамом ортқича деб ҳисоблайдилар.

Параллел импорт ёки “кулранг бозор” тушунчаси тобора муҳим ҳодисага айланиб бормоқда. “Қора бозор”лардаги қалбаки маҳсулотлардан фарқли ўлароқ, “кулранг бозор” маҳсулотлари одатда, товар белгиси (муаллифлик ҳуқуқи ёки патент) ҳимояси остида сотиладиган асл товарларни интеллектуал мулк эгаларининг рухсатисиз бир ҳудуддан бошқасига қонуний тарзда олиб киришдан иборат.

Шуни таъкидлаш керак-ки, параллел импорт ҳақида на Саноат мулкани муҳофаза қилиш бўйича Париж конвенциясида, на бошқа интеллектуал мулк ҳуқуқларини тартибга солувчи ёки божхона назорати бўйича халқаро шартномаларда сўз юритилади. Интеллектуал мулк соҳасидаги энг муҳим ҳужжат 1994 йилги ГАТТ/ЖСТ келишуви пакети ичида тузилган “Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг савдога оид жиҳатлар тўғрисида”ги битим – ТРИПС интеллектуал мулк ҳуқуқларининг барча жиҳатларини қамраб олган шартнома бўлгани сабабли параллел импорт масаласини ҳам ўз ичига олади.

Параллел импорт ҳодисаси ҳуқуқлар тугаши (инглиз тилида – exhaustion) доктринасининг табиий натижасидир. “Интеллектуал мулк ҳуқуқларининг тугаши” деганда – ҳуқуқ эгалари муҳофаза қилинган товарларни қайта сотиш устидан назорат қилиш ҳуқуқини йўқотади. “Ҳуқуқлар тугаши принципи” мазмуни шундаки, патентлар (ёки муаллифлик ҳуқуқлари ёки товар белгилари) билан ҳимояланган маҳсулот сотилганда, интеллектуал мулк эгаси ушбу маҳсулотга бўлган мулк ҳуқуқларидан воз кечганлиги учун адолатли ҳақ олади. Шундай қилиб, бу ҳуқуқлар биринчи сотув вақтида “туғатилади”¹.

ТРИПСнинг 6-моддаси ЖСТга аъзо мамлакатларга миллий, минтақавий ёки халқаро даражада ҳуқуқларни тугатиш тартибларини танлашда эркинлик беради. Яъни, ТРИПС келишуви аъзо давлатларга интеллектуал мулк ҳуқуқларининг “туғатиш” бўйича ўз қонунлари ва қоидаларини яратиш ҳамда амалиётда қўллаш имконини тақдим этади.

Бироқ, интеллектуал мулк ҳуқуқлари билан ҳимояланган товарларнинг маълум бир аъзо давлатга ҳуқуқ эгаси рухсатсиз олиб кирилишининг олдини ҳуқуқ эгаси судга мурожаат қилиш орқали олиши мумкин ёки мумкин эмаслиги масаласи аъзо давлат қонунларига боғлиқ. Агар аъзо давлат интеллектуал мулк ҳуқуқларининг миллий равишда тугатилиши тартибини қабул қилган бўлса, ҳуқуқ эгаси ёки унинг қонуний вакили параллел импортнинг олдини олиши мумкин. Масалан, АҚШ миллий ҳуқуқлар тугаши тизимини қўллаган ҳолда, параллел импорт бўйича қаттиқ назорат олиб боради. Халқаро ҳуқуқлар тугаши тартибини танлаган давлатларда бўлса, параллел импортни тўхтатиб бўлмайди. Чунки, ҳимояланган товар дунёнинг исталган нуқтасида “биринчи марта” сотилганда ҳуқуқ эгасининг интеллектуал мулк ҳуқуқлари тугайди, буни Ҳиндистон амалиёти мисолида кўриш мумкин. Минтақавий ҳуқуқлар тугаши тартибининг энг ёрқин мисоли сифатида Европа Иттифоқидаги “exhaustion” тизимини келтириш мумкин, унга кўра, Европа Иттифоқи мамлакатларига иттифоқ ташқарисидан параллел импорт тақиқланади, лекин Иттифоқ ичида рухсат этилади.

Ўзбекистонда ушбу ҳодиса билан боғлиқ вазиятга эътибор қаратадиган бўлсак, параллел импорт тушунчаси миллий қонунчилигимизда ўз аксини топмаганлиги, шу билан бирга, бу соҳада давлатимизнинг тажрибасини ёритиб берувчи илмий изланишлар йўқлиги кўзга ташланади. Муаммонинг қонунчиликда ифодаланиши ҳақида гап кетганда Фуқаролик кодексининг 1107¹-моддасида ва “Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги қонуннинг 26-моддасида мутлақ ҳуқуқлар тугаши тартиби мавжуд бўлиб, унда “Ушбу товар белгисидан фуқаролик муомаласига бевосита товар белгиси эгаси томонидан ёки унинг розилиги билан қонуний равишда киритилган товарларга нисбатан бошқа шахслар томонидан фойдаланиш товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқнинг бузилиши ҳисобланмайди” – деб бевосита келтирилган. Аммо, модда матни тўғридан-тўғри параллел импортга ишора қилмайди. Шунингдек, амалдаги Божхона кодексининг 56-боби айнан интеллектуал мулк объектларига бўлган ҳуқуқларни ҳимоя қилишга бағишланган бўлса-да, бу кодекс ҳам параллел импорт масаласини тартибга солмайди (гарчи 2019 йил 17 августда муҳокамага қўйилган янги Божхона кодекси таҳрири параллел импорт тушунчасига таъриф ва божхона органлари ўз ваколатлари доирасида Божхона реестрига киритилган интеллектуал мулк объектлари ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чораларини кўришда параллел импортни истисно қилишлари ҳақида бевосита келтирилган бўлса-да, амалдаги

божхона қонунчилиги параллел импорт феноменини ўзида акс эттирмайди).

Параллел импорт билан боғлиқ яна бир муаммо – ҳуқуқлар тугаши тартибининг аниқ белгиланмаганлиги ва бу ваколатли органлар фаолиятида маълум бир қийинчиликларга сабаб бўлаётганлигидир.

Ўзбекистон ЖСТга аъзо бўлиш арафасида турган давлат сифатида ТРИПСнинг нормаларини ўз қонунчилигига татбиқ этиш билан боғлиқ жараёнларда параллел импорт масалаларини ҳам инобатга олиши ва қонунларимиздаги интеллектуал мулк объектларининг божхона назорати билан боғлиқ моддаларида ушбу тушунчани киритиши бўйича маҳаллий судларга тушунтиришлар бериш мақсадга мувофиқдир².

Ҳар хил турдаги ҳуқуқлар тугаши тартибларидан келиб чиқадиган фойда ва харажатларни таъкидлаган ҳолда, кўпчилик олимлар фақат халқаро даражадаги ҳуқуқлар тугаши тартиби ЖСТнинг кўп томонлама савдо тизими руҳи, қоидалари ва мақсадларига тўла мос келади ва шунинг учун ЖСТнинг барча мамлакатларига мажбурият сифатида юкланиши кераклигини таъкидлайдилар. Улар параллел импорт бўйича чекловлар савдодаги нотариф тўсиқлар (NTB – non-tariff barriers) шаклларида бири деб ҳисоблашади. Чунки, уларнинг фикрига кўра, юқори даражадаги интеллектуал мулк ҳуқуқлари товарларнинг эркин ҳаракатини назарда тутувчи ЖСТ мақсадларига зид³. Ҳуқуқлар тугаши доктринасисиз асл патент (ёки муаллифлик ҳуқуқи ёки товар белгиси) эгаси интеллектуал мулк ҳуқуқларини ўзида мужассам этган товар ёки хизматни “сотиш”, “бошқа шахсга ўтказиш” ёки “фойдаланиш” устидан доимий назоратни амалга оширади ва шу билан бундай товар ёки хизматни сотиб олган харидорга уни қайта сотиш ёки ҳатто ундан “эркин фойдаланиш”га тўсқинлик қилади, чунки бундай “қайта сотиш” ёки “эркин фойдаланиш” ҳуқуқ эгасининг мутлақ ҳуқуқларига таъсир қилади.

Аммо, бошқа томондан параллел импорт интеллектуал мулк объектлари муҳофазаси учун

айрим таҳдидларни туғдиради. Чунки, параллел импорт ҳуқуқ эгасининг рухсатисиз маҳсулотларни олиб кириш имконини берар экан, бу орқали асл товарлар контрафакт товарлар билан адаштириб юборилиши, муаллифлик объектлари сохта вариантларининг мамлакатлар ҳудудига кириб келиши эҳтимоли ошади. Бундан ташқари, Эдберт Селигшан Ҳорманнинг фикрига кўра, параллел импорт амалиётлари маълум ҳудудлардаги товарлар лицензиатлар томонидан ушбу ҳудудлар бўйича лицензияга эга бўлган бошқа ҳудудларга олиб кирилишида юзага келади ва бу товар импорт қилинадиган ҳудудлардаги лицензиатлар учун аниқ йўқотишларга сабаб бўлади⁴.

Профессор Ф.Абботт параллел импортнинг жорий иқтисодий моделларида иккита асосий камчиликни кўрсатади. “Биринчидан, халқаро контекстда параллел импорт бўйича эмпирик тадқиқотлар жуда кам ва кўп ҳолларда, жуда саёз. Халқаро интеллектуал мулк савдоси соҳасини оқилона баҳолаш учун иқтисодчиларда етарли маълумот йўқ, чунки импортчилар параллел импорт тўғрисида ҳисобот бермайдилар, божхона органлари ҳам бу бўйича маълумотларни йиғмайди. Иккинчидан, параллел импортга турли ёндошувларни моделлаштиришга уриниш бўйича тадқиқотлар ҳаддан ташқари содда-лаштирилган тахминларга асосланади. Шунинг учун, улар ҳақиқий дунёнинг адекват ҳолатини акс эттирмайди ва “қарор қабул қилиш учун восита сифатида” ишлатилмаслиги керак⁵”.

Параллел импорт ва фармацевтика маҳсулотларини олиш имконияти ўртасидаги муносабатлар кўп йиллар давомида интеллектуал мулк ҳуқуқлари ва давлат сиёсати мақсадлари атрофидаги мунозараларда марказий масала бўлиб келган. Сўнгги пайтларда, бутун дунё бўйлаб ривожланаётган мамлакатлар дуч келган ОИВ/ОИТС инқирози аҳоли саломатлиги соҳасида параллел импорт ўйнаши мумкин бўлган ролга эътиборни кучайтирди. Кўпгина кам ривожланган мамлакатлар сурункали АРВ (антиретровирус) дорилари танқислигига дуч келмоқда ва мавжуд дори-дармонларнинг ҳаддан ташқари қиммат нархлари билан курашишлари керак. Натижада, ривожла-

наётган мамлакатлардаги миллионлаб одамлар АРВ терапияси ёки дунёда кенг тарқалган касалликлар учун бошқа муҳим дори воситаларидан фойдалана олмайди⁶.

2020 йилда интеллектуал мулк ҳуқуқларининг иқтисодий таҳлили бўйича илмий изланишлар олиб борган Фарбий Ҳиндистон университети доктори Бряң Кҳан томонидан ўтказилган тадқиқотларга кўра, иқтисодий нуқтаи назардан, параллел импорт рақобатбардош бозорларни яратиш учун яхши, чунки у монопол дори воситаларининг нархларини мувозанат даражасида тенглаштиради⁷.

Параллел импортнинг қонунийлиги ЖСТга аъзо давлатлар ўртасида қизгин сиёсий мунозараларга сабаб бўлаётгани ажабланарли ҳол эмас. Чунки, ТРИПС келишувининг 6-моддасида кўзда тутилган ва Доҳа декларациясининг 5(д)-бандида мустаҳкамланган мослашувчанликлар ривожланаётган мамлакатларга аҳоли саломатлигини ҳимоя қилиш ва дори воситаларидан фойдаланишни рағбатлантириш учун муайян ҳуқуқлар тугаши режимларини қўллаш имконини беради.

Ўзбекистон Республикаси ҳам ривожланаётган давлатлардан бири сифатида ушбу ҳодисага бефарқ бўлмаслиги лозим. Параллел импорт қонунчилигимизда аниқ ўз ифодасини топмоғи, давлат органлари ва судлар бу бўйича ягона позицияни ўзларида шакллантиришлари талаб этилади. Параллел импорт феномени орқасида ётган ютуқлар (иқтисодий, халқ фаровонлиги, товарларнинг эркин ҳаракати) ҳамда камчиликларнинг (интеллектуал мулк эгаларининг мутлақ ҳуқуқларига бўладиган таҳдидлар) Ўзбекистон шароитида ўрганиб чиқирилиши долзарб саналади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Rai, Rajnish Kumar & Jagannathan, Srinath. ‘Parallel Imports and Unparallel Laws: Does the WTO Need to Harmonize the Parallel Import Law?’. Journal of World Trade 46, no. 3 (2012): 657–694.
2. Алмосова. Ш. ТРИПС битими нормаларини Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк қонунчилигига имплементация қилиш муаммолари //Юрист ахборотномаси. – 2020. – Т. 1. – №. 3. – С. 63-71.
3. Bonadio, E. (2011). Parallel Imports in a Global Market: Should a Generalised International Exhaustion be the Next Step?. European Intellectual Property Review, 33(3), pp. 153-161.
4. Horman, Edbert. (2021). The Exclusive Rights of Licensees in Parallel Import Practices. Yuridika. 36. 57. 10.20473/ydk.v36i1.19378.
5. Frederick M. Abbott, First Report (Final) to the Committee on International Trade Law of the International Law Association on the Subject of Parallel Importation, 1 J. Intl. Econ. L. 607, 632 (1998).
6. McKeith, Sarah. (2014). Pharmaceutical Patents in Developing Nations: Parallel Importation and the Doctrine of Exhaustion. African Journal of Legal Studies. 6. 287-314. 10.1163/17087384-12342030.
7. <https://aiadr.world/2020/03/01/parallel-import-dilution-of-benefits-for-intellectual-property-owners/>.

ОДИЛ СУДЛОВ КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада одил судлов тизимида коррупция ҳолатларининг олдини олишни янада такомиллаштириш истиқболлари ўрганилган, суд фаолиятида коррупциянинг олдини олиш чораларини яхшилаш юзасидан тақлифлар берилган.

Таянч иборалар: коррупциявий ҳолатларнинг олдини олиш тизими, суд фаолияти, суд ҳокимиятининг мустақиллиги, суд этикаси, манфатлар тўқнашуви.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье изучены перспективы совершенствования системы предотвращения коррупционных проявлений в области правосудия, детально рассмотрены и сформулированы предложения по оптимизации мер противодействия коррупции в судебной деятельности.

Ключевые слова: система предотвращения коррупционных проявлений, судебная деятельность, независимость судебной власти, судебная этика, конфликт интересов.

Суд тизимидаги коррупция – жаҳоннинг кўплаб давлатлари жиддий муаммосидир. Бу глобал иллатнинг ҳуқуқ соҳаси вакиллари орасида мавжуд бўлиши ниҳоятда ташвишли омил ва бу ҳолат давлатдаги ҳуқуқ устуворлиги, демократия, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ва инсон ҳуқуқларини ҳимоялаш тизимида зарба беради. Суд ҳокимияти коррупцияга қарши курашда ҳал қилувчи ўрин эгаллаши ва мазкур вазифани самарали таъминлаш учун унинг ўзи коррупциядан холи бўлиши, суд тизими вакиллари бўлган судьялар эса виждонли ва ҳалол бўлиши шартлиги талаби БМТ Коррупцияга қарши кураш Конвенциясининг 11-моддасидан ўрин олган.

Мамлакатимизда ҳам судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш, малакали кадрларни танлаш, судьялик касбига тайёрлаш ва тайинлаш тизимини такомиллаштиришнинг ҳуқуқий асослари яратилган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон фармони билан тасдиқланган “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт Стратегияси”нинг VI-йўналишида коррупция муаммоси умумбашарий муаммо сифатида эътироф этилиб, Стратегиянинг 84-мақсади айнан “Коррупцияга мойил соҳа ва тармоқларни аниқлаш, коррупциявий омилларни бартараф этиш тизимининг самарадорлигини ошириш, жамиятда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш”¹ деб белгиланган. Мазкур мақсад доирасида коррупцияга қарши курашишга замонавий ахборот ва сунъий интеллект технологияларини жорий этиш, коррупцияга қарши курашиш амалиётида тизимли превентив чораларни кучайтириш вазифалари алоҳида таъкидланган.

Айнан ана шу вазифалар нуктаи назаридан одил судлов тизимида коррупциянинг олдини олиш мақсадида қуйидаги чораларни босқичма-босқич ҳаётга татбиқ этиш зарур:

Қонунчиликни коррупцияга мойиллик нуктаи назаридан хатловдан ўтказиш ва тегишли равишда такомиллаштириш.

Суд тизимида коррупцияга қарши курашиш самарадорлигига эришиш учун коррупцияга йўл очувчи нормаларни бартараф этиш, тўғридан-тўғри ишловчи қонунларни қабул қилиш муҳим аҳамиятга эга. “Судлар тўғрисида”ги қонунда судьяларни давлат мукофоти билан тақдирлаш мезонлари ва уни амалга ошириш тартибини белгилаш, “Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши тўғрисида”ги қонунининг 22-моддасидаги “ҳалоллик”, “ҳолислик”, “адолатлилик”, “лаёқатлилик” каби мезонларнинг аниқ механизмларини белгилаш, ушбу мезонлар асосида судьяликка номзодларни баҳолаш ва тайинлашнинг аниқ ва шаффоф тартибини жорий қилиш тақлиф этилади.

Тегишли қонунчилик ва Одоб-ахлоқ кодексида Судьялар (суд аппарати ходимлари) учун таъқиқ ва чекловларнинг аниқ рўйхати ва мезонларини ишлаб чиқиш ва буларга риоя қилиниши устидан назорат.

“Судлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунида ва Судьялар одоб-ахлоқ кодексидида муайян таъқиқ ва чекловлар тушунчаси ва аниқ мезонларини белгилаш ҳамда мазкур қоидаларга судьялар, суд аппарати ходимлари томонидан риоя этилиши устидан Судьялар олий кенгашининг тегишли бўлинмаси мониторинг олиб бориши мақсадга мувофиқ. Бу билан Судьялар олий кенгаши мониторинг натижасида олинган маълумотларни умумлаштириб, таҳлил қилган ҳолда судьялар томонидан айнан қандай коррупциявий ҳолатларга кўпроқ йўл қўйилаётганлигини таҳлил қилиш асосида реал коррупциявий омиллар ва хавф-хатарларни аниқлаб боради ҳамда мазкур таҳлиллар асосида коррупциявий ҳолатларнинг олдини олиш юзасидан аниқ чоралар кўриш имконига эга бўлади.

Судьялар фаолиятида манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва тартибга солиш.

Судьялар ўз ваколатларини амалга ошириш жараёнида ва касбий фаолиятидан ташқари муносабатларда ҳар қандай манфаатлар тўқнашуви ҳолатларига йўл қўйиши мумкин эмас. Ўз касбий вазифасини амалга ошириш мобайнида судья ҳар қандай ён босиш, бир ёқламаликка йўл қўйиш каби ўзининг ҳолислигини шубҳа остига қўядиган вазиятлардан йироқ бўлиши шарт. Иш кўриш вақтида манфаатлар тўқнашуви вазияти юзага келган ҳолатларда судья ўзини-ўзи рад қилиши ва бу ҳақда процесс иштирокчиларини хабардор қилиши шарт. Шу нуқтаи назардан ЖПК, ФПК, ИПК ва маъмурий тартиб-таомиллар қонунчилигида манфаатлар тўқнашуви ҳолатида судьянинг рад қилиниши процессуал асосини мустаҳкамлаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Шунингдек, судья томонидан манфаатлар тўқнашуви ҳолатларига йўл қўйилишининг олдини олиш мақсадида “Судлар тўғрисида”ги қонунда ва Судьялар одоб-ахлоқ кодексидида судьялик фаолиятида манфаатлар тўқнашуви тушунчаси (*шу жумладан, қариндошлик алоқалари*) ва судьянинг нокасбий муносабатларда манфаатлар тўқнашуви тушунчаларини белгилаши зарур.

Мамлакатимиз қонунчилигида судьянинг шахсий манфаатдорлиги тушунчаси, унинг яқин қариндошлари ва оила аъзолари рўйхати белгиланмаган. Дунёнинг ривожланган мамлакатлари, хусусан, Россияда “Россия Федерациясида судьялар мақоми тўғрисида”ги Федерал қонуннинг 3-моддасига кўра, судьянинг шахсий манфаатдорлиги деганда “судьянинг шахсан ўзи, оила аъзолари ёки унинг молиявий ёки бошқа мажбуриятлар билан боғлиқ бўлган ўзга шахслар учун хизмат вазифаларини амалга ошириш даврида моддий кўринишдаги даромад ёки бошқа ноқонуний манфаатдорлик олиш имконияти” тушунилиши, 5-моддасида эса судьянинг яқин қариндошлари рўйхати белгиланган². Юқоридагиларга кўра, “Судлар тўғрисида”ги қонунни “Суд тизимида коррупцияга қарши курашиш” номли янги боб билан тўлдириб, унда суд тизимида манфаатлар тўқнашувини тартибга солиш, унинг тушунча ва механизмларини аниқ белгилаш, судьянинг яқин қариндошлари рўйхатига турмуш ўртоғи, ота-онаси, фарзандлари, туғилган ака-ука ва опа-сингиллари, бува ва бувилари, набиралари, шунингдек

турмуш ўртоғининг ота-онаси, туғилган ака-ука ва опа-сингилларини киритиш тақлиф этилади.

Шунингдек, судьялар дахлсизлигини таъминлаш ва коррупциянинг олдини олиш бўйича суд инспекциясига судьялар томонидан содир этилган коррупция ҳолатларини (манфаатлар тўқнашуви) аниқлаш мақсадида адвокатлар, прокурорлар, ИИБ терговчилари ва бошқа давлат органларининг ходимлари ўртасида аноним шаклда ижтимоий сўровлар ўтказиш мақсадга мувофиқ.

Коррупциявий ҳолатларнинг олдини олиш шакли сифатида одил судлов очиқлигини янада тизимли таъминлаш.

Фуқароларнинг суд фаолияти ҳақида тўлиқ ва ишончли ахборот олиш ҳуқуқини таъминлаш орқали судларда коррупциянинг олдини олиш даражасини ошириш мақсадга мувофиқ. Бунда ахборотни суд тизими расмий сайтларида “Коррупциянинг олдини олиш чоралари” деб номланган бўлим очиб, мазкур бўлимда тизимли равишда:

- коррупциянинг олдини олиш соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ва бошқа ҳужжатларни;
- судьялар ва суд аппарати ходимларининг даромадлари, харажатлари, эгаликдаги мол-мулки ва мулкий тусдаги мажбуриятлари тўғрисида маълумотларни³;
- касбий (хизмат) одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этиш ва манфаатлар тўқнашуви ҳолатларини тартибга солиш бўйича фаолияти;
- коррупциянинг олдини олиш бўйича ҳужжатлар намуналари ва уларни тўлдириш тартиблари ҳамда услубий кўрсатмалар (тушултиришлар);
- судларнинг коррупцияга қарши курашга оид фаолиятига тегишли ҳисоботлар, обзорлар ва статистик маълумотларни жойлаштириш зарур⁴.

Судьялар ва суд аппарати ходимларининг даромадлари, харажатлари, эгаликдаги мол-мулки ва мулкий тусдаги мажбуриятлари тўғрисида маълумот (декларация) берилиши.

Судья, суд аппарати ходимлари ва уларнинг яқин қариндошлари харажатлари, эгаликдаги мол-мулки ва мулкий тусдаги мажбуриятлари тўғрисида маълумот (декларация) тақдим этилишини жорий қилиш чора-тадбирлари одил судлов тизимида коррупциянинг олдини олишга оид самарали восита ҳисобланади. Бунда судьялик лавозимида номзодлар томонидан ҳам мол-мулки ва даромадлари ҳақида декларация тақдим этиш тартибини жорий қилиш ҳалол судьялар корпусини шакллантириш имкониятини бир неча баробарга оширади.

Коррупцияга қарши кураш конвенциясида ҳар бир иштирокчи давлат мансабдор шахснинг қасддан ноқонуний бойлик орттириши, яъни унинг қонуний даромадларидан ортиқча бўлган, уларнинг манбаини асослаб бериш имконияти мавжуд бўлмаган тарзда активларининг ортиши жиноят деб эътироф этилиши ва жиноий жазога сазовор бўлиши бўйича чораларни кўриши белгиланган⁵. Декларацияда ҳақиқатга зид маълумотлар тақдим этган ҳамда ноқонуний бойлик орттириш ҳолатларига йўл қўйган судьяларни тегишли юридик жавобгарликка тортиш тартибини жорий қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шунингдек, қонунчиликка судья судьялик ваколатларини амалга ошириш билан боғлиқ равишда жисмоний ва юридик шахслардан ҳар қандай совғалар (пуллик ёки бошқа мукофотлар, ссудалар, хизматлар, ҳордиқ чиқаришга ва дам олишга оид тўловлар, транспорт харажатлари) олишни тақиқловчи нормаларни ҳам киритиш мақсадга мувофиқ.

Судья томонидан хизмат сафарлари ва расмий тадбирлар давомида олинган совғалар тегишли далолатнома асосида судья фаолият юритаётган суд органи ҳисобига ёки давлат бюджетига ўтказилишини кўзда тутувчи механизм жорий этиш зарур. Бинобарин, судьянинг ҳар қандай кўринишдаги ва миқдордаги совға олиши унинг обрўсига путур етказадиган, одил судловнинг шубҳа остида қолишига сабаб бўлади деб, баҳоланиши лозим.

Хорижий давлатлар тажрибасига назар ташласак, совғаларнинг минимал йўл қўйиладиган миқдори – АҚШда 20 долларни, Францияда 35 еврони, Буюк Британияда 140 фунтни, Россия Федерациясида 3 000 рублни ташкил этади, Канадада мансабдор шахсларнинг пул кўринишдаги совғалар қабул қилиши қатъиян тақиқланган. Сингапурда эса мансабдор шахсларнинг гонорар, қимматли қовозлар каби тўловларни олиши ман этилган⁶.

Шунингдек қонунчиликка судья ўз хизмат мақомидан фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда шахсий имтиёзлар олиш учун фойдаланиши тақиқига оид қоида киритилиши мақсадга мувофиқ. Судья турли давлат органлари ва маҳаллий бошқарув органларига шахсий масалаларда муурожаат қилишда ўз судьялик мақомидан фойдаланиши, одил судловни амалга оширишга оид ўз вазифаларини бажаргани учун давлат бюджетидан ташқари манбалардан мукофотлар олишга йўл қўйилиши мумкин эмас. Хусусан, судья унга хизмат тобелигида бўлган ёки унинг юритувида бўлган ишлар бўйича суд процесслари иштирокчилари бўлган шахслар билан молиявий мажбуриятларни вужудга келтирувчи битимлар тузишга йўл қўймаслиги зарур.

Хизмат маълумотларидан ва давлат мулкидан фойдаланиш. Судья тегишли равишда хизмат маълумотлари деб топилган маълумотларни ошкор қилиши ёки улардан судьялик ваколатларини амалга ошириш билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда фойдаланиши мумкин эмас. ОАВда суд фаолиятини ёритиш жараёнида судья эҳтиёткорлик билан йўл тутиши, ҳали тугал суд қарори қабул қилинмаган ишлар мазмунига оид шарҳлар бермаслиги лозим. Судьянинг хизмат фаолияти учун мўлжалланган моддий-техник, молиявий ва ахборот таъминотидан судьялик ваколатларини амалга оширишдан бошқа мақсадларда фойдаланиши тақиқланиши шарт.

Судьяларнинг коррупциявий ҳолатларнинг олдини олиш юзасидан ваколатларини кенгайтириш.

Суд амалиёти кўрсатишича, судьялар томонидан суд ишлари кўриладиган жараёнда, хусусан, оммавий низолар кўрилишида мансабдор шахслар томонидан кўплаб коррупциявий ҳолатлар (манфаатлар тўқнашуви) аниқланади ва бундай вазиятларга юридик баҳо берилиб, тегишли жазо чоралари қўлланилади. Лекин бундай коррупциявий ҳолатлар ҳеч қачон қайд қилиниб, умумлаштирилиб борилмайдиган. Бу эса маз-

кур ҳолатларга нисбатан давлат ва жамиятнинг муносабати сустлигидан далолат беради.

Шу нуқтаи назардан судьялар (асосан, маъмурий судлар судьялари) томонидан иш кўриш давомида коррупциявий ҳолатлар аниқланганда ҳар бир ҳолат юзасидан Коррупцияга қарши курашиш агентлигига манзилли ва аниқ хабар бериш тизимини йўлга қўйиш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, судьялар томонидан иш кўриш давомида коррупциявий ҳолатлар аниқланганда, мансабдор шахсларнинг ҳаракатига юридик баҳо беришдан ташқари судья томонидан ҳуқуқий таъсир чорасини (интизомий жазо) қўллаш ваколатини ҳам мустаҳкамлаш зарур.

Судьялар томонидан иш кўриш давомида аниқланган коррупциявий ҳолатлар юзасидан умумлашма маълумотлардан иборат хабарнома тайёрланиб, Судьялар олий кенгашига тақдим этиш механизмининг ҳам жорий этиш зарур. Судьялар олий кенгаши ўз ўрнида бу каби коррупциявий ҳолатларнинг барта-раф этилган-этилмаганлиги юзасидан мониторинг ўтказиш орқали бошқа мутасадди ташкилотлар билан ҳамкорлик олиб бориши мақсадга мувофиқ.

Хулоса қилиб айтиш керак-ки, коррупция давлат ва жамият ривожига раҳна солувчи асосий таҳдид бўлиб, айнан одил судлов тизимида бу умумбашарий муаммага қарши кенг қўлланма ёндошув зарур. Шу нуқтаи назардан ҳам халқаро институтлар давлат сиёсатининг коррупцияга қарши кураш, унинг олдини олиш ва ҳуқуқ устуворлигини мустаҳкамлаш вазифаси марказига айланиб, судьялар мустақиллигини қўйишга чақиради. Зеро, айнан одил судлов тизимидаги коррупция судлар мустақиллиги ва ҳолислиги принципини йўққа чиқаради, шахсларнинг адолатли суд муҳокамасига бўлган ҳуқуқини бузади, одил судловни самарали ва таъсирчан амалга оширишга тўсқинлик қилади, энг муҳими, бутун одил судлов тизимига бўлган ишончга путур етказадиган.

Обиджон ПРИМОВ,

*Жамоат ҳафсизлиги университети
мустақил изланувчиси.*

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг 31.03.2022 йилдаги 7/32-1/480-сонли хатига Олий суднинг 07.04.2022 йилдаги 07/13-4384-114-сонли хати.
2. Alternative dispute resolution practitioners' guide. Center for Democracy and Governance Bureau for Global Programs, Field Support, and Research U.S. Agency for International Development Washington, D.C. 20523-3100. March 1998.
3. К.Е.Гафнер. Медиация как социо-коммуникативная технология конфликто-разрешения // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук. Санкт-Петербург 2019. –С. 3.
4. <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/95605/112623/F1190466852/MYS95605.pdf>.
5. Act on Mediation in Labour Disputes. https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=59887.
6. 504-модданинг олтинчи қисми 2021 йил 21 апрелдаги ЎРҚ-683-сонли қонун таҳририда- Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон.
7. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.01.2019 й., 10/19/3113/2422-сон; 02.04.2019 й., 10/19/3113-1/2866-сон; 01.06.2019 й., 10/19/3113-2/3227-сон, 10.10.2019 й., 10/19/3113-3/3897-сон; 10.01.2020 й., 10/20/3113-4/0043-сон, 02.05.2020 й., 10/20/3113-5/0602-сон; 01.04.2021 й., 10/21/3113-6/0266-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 28.07.2021 й., 10/21/3113/0724-сон, 05.11.2021 й., 10/21/3113-7/1026-сон. <https://lex.uz/ru/docs/4138215>.
8. https://www.familylaw.co.uk/news_and_comment/elaine-richardson-wins-resolution%27s-john-cornwell-award.

Шерзод НОРБОВЕВ,

Жамоат хавфсизлиги университети
мустақил изланувчиси

АУТСОРСИНГ ШАРТНОМАСИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

АННОТАЦИЯ:

ушбу мақолада аутсорсинг шартномасининг вужудга келиш тарихи ва тараққиёт босқичлари ривожланган мамлакатлар тажрибаси асосида ёритиб берилган.

Калит сўзлар: аутсорсинг, аутсорсинг шартномаси, аутсорсер, меҳнат тақсимоти, инсон капитали, пудрат шартномаси, меҳнат шартномаси.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье описывается история договора аутсорсинга и этапы развития на основе опыта развитых стран.

Ключевые слова: аутсорсинг, договор аутсорсинга, аутсорсер, разделение труда, человеческий капитал, договор подряда, трудовой договор.

ANNOTATION:

this article includes the history of the outsourcing contract and the stages of development based on the experience of developed countries

Key words: outsourcing, outsourcing contract, outsourcer, division of labor, human capital, powder contract, labor contract

Мамлакатимизда бозор муносабатлари шаклланиб бориши жараёнида бир неча йиллар олдин хўжалик юритиш соҳасида “аутсорсинг” атамаси қўлланила бошланди. “Аутсорсинг” (“outsourcing”) атамаси инглизча “outside resource using” – “ташқи ресурслардан фойдаланиш” маъноларини беради. Бу – рақобатда устуликка эга бўлишга имкон берувчи хўжалик юритишнинг замонавий ва муваффақиятли моделларидан бири бўлиб ҳисобланади. Халқаро бизнес амалиётида ушбу атама ташкилий қарорлар кетма-кетлигини белгилайди, яъни ташкилот томонидан илгари мустақил равишда амалга оширилган баъзи функциялар ёки фаолиятни ташқи ташкилотга ёки одатда ай-тиладигандек, “учинчи шахсга” ўтказишдир.

Аутсорсингга “XX асрнинг буюк ҳодисаси”, 80-йилларнинг охиридан бошлаб эса “сўнгги ўн йилликлардаги энг катта бизнес кашфиёт” деб қарала бошланди. XX асрда бу тушунча бизнес амалиётига кирди ва ҳақиқатан ҳам кенг тарқалди¹. Ҳозирги вақтда ривожланган хорижий мамлакатларда штатдаги ходимларни таъминлашдан кўра аутсорсинг хизматларидан кенг фойдаланилмоқда. Масалан, Беларусда – 30%, Европада – 86%, АҚШда – 92%, энг юқори кўрсаткич эса – Исроилда бўлиб, 96% ни ташкил этади².

Хусусий Фарб компанияларида “аутсорсинг” атамаси биринчи бўлиб 1963 йилда EDS³ менежерлари томонидан “хизматларнинг мижоз ва керакли соҳадаги мутахассис ўртасидаги шартнома муносабатларининг махсус турини” ифодалаш учун киритилган. Айнан EDS компанияси томонидан илгари сурилган концепция доирасида аутсорсингнинг мақсади биринчи бўлиб ахборот технологиялари, харидлар ва таъминот, хизмат кўрсатиш, молия ва кадрлар билан таъминлаш соҳасида муайян функцияларни бажариш самарадорлигини ошириш деб белгиланди⁴.

Аутсорсинг хизматлари бозорининг кенг ривожланиши, шунингдек, ўтган асрнинг 80-90 йилларида хизмат кўрсатиш соҳасида якка тартибдаги тадбиркорликнинг гуллаб-яшнаши билан ҳам боғлиқ эди. Чекланган молиявий бюджетга эга бўлган, ходимлари сони 10-15 кишидан кўп бўлмаган ҳамда пулни тежашга доимо интиладиган ўрта ва кичик компанияларда бизнеснинг турли соҳаларида кўникма ва махсус билимларнинг етишмаслиги молиявий, бухгалтерия ва шунга ўхшаш хизматларни кўрсатадиган юқори даражада ихтисослашган кўплаб компанияларнинг пайдо бўлишига ёрдам берди. Натижада асосий бўлмаган фаолият турларининг аутсорсинг компанияларига ўтказилиши мавжуд талабларни қондирди ва тадбиркорларнинг бунёдкорлик ишларига бўш вақтини кўпайтириб, харажатларининг камайишига олиб келди⁵.

Ҳозирги вақтда аутсорсингга XXI аср бошларида ривожланган учта иқтисодий марказ, АҚШ, Япония ва Европа ўртасидаги кескин рақобат шароитида юқори самарали ва рақобатбардош компанияларни яратишнинг замонавий методологияси сифатида қаралмоқда⁶.

Рақобат аутсорсингнинг “озиқлантирувчи восита-си”, асосий ҳаракатлантирувчи кучи ҳисобланади.

Аутсорсинг тушунчаси учта асосий тамойилга асосланади: ҳар ким ўз иши билан шуғулланиши ва фақат унга эътибор қаратиши керак; ўзига тегишли бўлган ва иккинчи даражали ҳисобланган вазифаларни ҳал қилиш уларни яхшироқ ҳал қиладиган шахсга топширилиши керак ва ишни бундай тақсимлаш буюртмачининг пулини тежайди ва ижрочиға (аутсорсерға) даромад келтиради.

Аутсорсингни ривожлантиришнинг зарурий шартларидан бири бу жуда юқори даражадаги профессионаллик бўлиб, на буюртмачи ва на ижрочи (аутсорсер) иш бажарилмай қолиши мумкин деган фикрга эга бўлмаслиги лозим. Аутсорсер ўз ишининг концепциясини аниқ ва иккиланишсиз баён қилиши ҳамда ўз фаолиятининг барча харажатларини аниқ билиши керак.

Компаниялар аутсорсерға харажатларни камайтириш, иш ва хизматлар сифатини ошириш, ишлаб чиқариш концентрацияси ва мослашувчанликни ошириш, компанияни қайта қуриш ва шу билан боғлиқ ўзгаришлар юзасидан мурожаат қилиши мумкин.

Кўпинча бошқа вазифалар, хусусан: компаниянинг асосий фаолиятига эътиборни ошириш, дунё миқёсидаги хизматлардан фойдаланиш имкониятига эга бўлиш, хавфнинг бир қисмини бошқа компанияга ўтказиш, ресурсларни бошқа мақсадлар учун бўшатиш, асосий капитал фондини бўшатиш, пул оқимини таъминлаш, компаниянинг ўзида мавжуд бўлмаган ресурслардан фойдаланиш имкониятига эга бўлиш, мавжуд вазиятни назорат қилиш⁷ ҳам белгиланиши мумкин.

Агар компания фаолияти билан боғлиқ айрим масалаларни ҳал қилиш учун ихтисослашган компания хизматлари ва ресурсларини жалб қилишни аутсорсинг деб атасак, шу нуқтаи назардан қараганда аутсорсингнинг биринчи тажрибаси XX аср бошларидаёқ Буюк Британия ва АҚШдаги юридик фирмаларнинг хизматлари кўринишида пайдо бўлган деб ҳисоблаш мумкин. Қонунчилиги прецедент ҳуқуқига асосланган мамлакатларда ҳуқуқий масалалар тарихан юқори малакали ва тажрибали мутахассисларга топширилган. Тадбиркорлик низоларини судда ҳал қилишда мустақил адвокатлик фирмалари зарур функция ва масъулиятни ўз зиммаларига олганлар. Вақт ўтиши билан уларнинг кўпчилиги бизнес консалтинг амалиётини кенг жорий этган ҳолда хизматлар кўламини кенгайтириб борган.

Экспертларнинг фикрига кўра, XX аср бошларига келиб иқтисодий ривожланган мамлакатларда бундай компанияларнинг умумий айланмаси йилига тахминан 50 миллиард долларни ташкил этган. Энг йи-

рик ва энг машҳур аутсорсинг компаниялари – аудит ва консалтинг компаниялари “Катта бешлик” бўлиб уларга KPMG, Deloitte&Touch, Andersen Worldwide, Price water house Coopers, Ernst&Young кирган ва улар менежмент, ахборот технологиялари, солиқ, аудит, бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи, аудиторлик фаолияти, ҳуқуқий ёрдам ва бошқа соҳаларда аутсорсинг хизматларини таклиф қилишган⁸.

XX асрнинг 60-йилларида Ғарбда инсон капитали деб аталадиган назария пайдо бўлди. Бу аутсорсинг шартномасининг пайдо бўлишига бошқача ёндошишга, ишлаб чиқариш жараёнида инсон ресурсларининг роли ҳақидаги қарашларни ўзгартиришга имкон берди. Шунингдек, инсон капиталини яратиш ва кўпайтиришни қайта тақсимлади⁹.

Кўпчилик иқтисодчилар фикрига кўра, инсон капитали назариясига мувофиқ одамлар ўзларига инвестиция киритиб, имкониятларини кенгайтиришлари, давлат эса инсон капиталини бойитиш учун маблағ сарфлаб, миллий даромадни кўпайтириши мумкин. Бундай инвестицияларнинг самарадорлиги сарф қилинган маблағларнинг меҳнат унумдорлиги ортиши ва иш ҳақи кўпайиши орқали қопланишида ўзифодасини топади¹⁰.

Профессор Қ.Х.Абдурахмоновнинг фикрича, “Инсон капиталининг аҳамияти табиий ресурслар, моддий бойлик ва воситаларга қараганда юқорироқдир”¹¹.

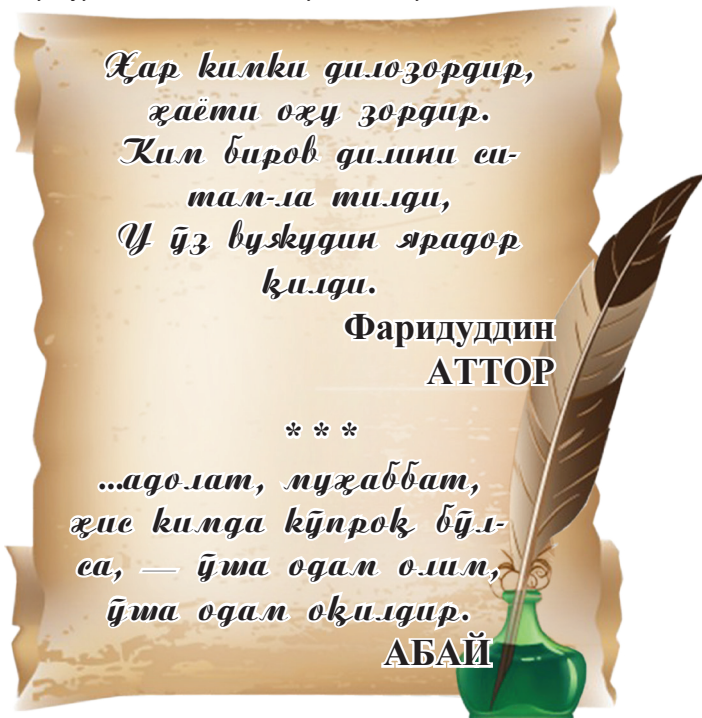
Инсон капитали – бу ходим таълим олиш (мактаб, коллеж, лицей, институт, университет, касбий тайёргарлик ва малака ошириш курслари) ҳамда меҳнат фаолияти жараёнида эгаллайдиган билимлар ва меҳнат кўникмаларидир. Инсон капитали жисмоний капитал каби ишлаб чиқариш жараёнларининг натижаси бўлиб, у ҳам жамиятнинг янги товарлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш имкониятларини оширади¹².

*Ҳар кинки дилдордир,
ҳаёти оҳу зордир.
Кин бироб дилини ет-
тан-ла тили,
У ўз буяқудин ярадор
қили.*

**Фаридуддин
АТТОР**

*...адолат, муҳаббат,
ҳис кинда кўнроқ бўл-
са, — ўша одам олим,
ўша одам оқилдир.*

АБАЙ

Инсон капитали ва “оддий” капитал ўртасидаги ўхшашликни тўлиқ деб ҳисоблаш мумкин эмас:

биринчидан, замонавий жамиятда шахс дастгоҳ ёки акциялар пакетидан фарқли ўлароқ сотиб олиш ва сотиш предмети бўла олмайди;

иккинчидан, инсон капитали бозорда ҳам, бозордан ташқари соҳаларда ҳам фаолият самарадорлигини оширишга қодир ва ундан олинadиган даромад ҳам пул, ҳам пулсиз кўринишда бўлиши мумкин. Натижада, инсонга инвестиция киритиш ишлаб чиқаришга инвестиция киритишдан фойдаланароқ бўлиши мумкин. Шу билан бирга, инсон капитали асосан жисмоний капиталга ўхшаб кетади: “у узоқ вақт фойдаланилиши мумкин; таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш харажатларини талаб қилади; у ҳатто жисмонан эскирмасдан туриб ҳам маънан эскириб қолиши мумкин”¹³.

Ҳап инсон капитали ҳақида кетаётганлиги сабабли, унинг эгаси бўлган шахс бундай капитални ўз хоҳишига кўра тасарруф этиш ҳуқуқига эга деган хулосага келиш мумкин. Инсон капитали ғоясининг яратувчиларидан бири бўлган Т.Шульцнинг ҳисоблашича, инсонга инвестиция киритишнинг асосий натижалари одамларда меҳнат қобилиятининг ортиши, уларнинг жамиятда самарали бунёдкорлик фаолиятини амалга ошириши, саломат бўлиши ва ҳоказоларда ўз ифодасини топади¹⁴.

Таъкидлаш жоизки, юқоридаги назария анъанавий меҳнат шартномасига мурожаат қилмасдан туриб, ишчиларни ёллаш имконини берувчи турли соҳалардаги мутахассисларни ишга жалб қилишнинг ноанъанавий шакллари ривожлантиришнинг бошланғич нуқталаридан бирига айланди. Натижада, меҳнатдан фойдаланиш ва ходимларни бошқаришнинг амалий фаолиятида тегишли анъанавий меҳнат шартномаси шартларидан фарқ қилувчи ишчиларни ёллашнинг барча шакллари ўз ичига олган “пудрат асосидаги меҳнат” тушунчаси пайдо бўлди.

Шундай қилиб, меҳнат ресурсларидан фойдаланишнинг анъанавий бандлик моделига тубдан зид бўлган янги меҳнат шакллари пайдо бўлди, бу “битта корхона – битта иш берувчи” тамойили асосида қурилган муносабатларни назарда тутди. Улар “пудрат шартлари асосида ишлаш” номини олди, чунки бу янги муносабатларда албатта фуқаролик-ҳуқуқий шартнома мавжуд бўлади¹⁵.

Халқаро меҳнат ташкилоти экспертлари пудрат шартлари асосида ишлаш меҳнат тизимлари уч томонлама ёки икки томонлама бўлиши мумкинлигига эътибор қаратади. Биринчи ҳолатда, тарафлар сифатида доимий равишда ёлланган ишчилар ва фойдаланувчи корхоналар иштирок этадилар.

Пудрат асосида ишлаш шакллари жуда хилма-хил. Хусусан, компания ўзининг асосий бўлмаган ҳар қандай функциясини ўз ходимлари ёрдамида ушбу функ-

цияни бажарадиган ташқи компанияга ўтказадиган ҳар қандай шартнома ҳақида гапириш мумкин. Бу биноларни тозалаш, уни кўриқлаш, кир ювиш, овқатланиш, ИТ хизматини кўрсатиш ва ҳ.к. бўлиши мумкин. Бундай хизматларга жалб этилаётган компания ўз низоми ва мақсадларига мувофиқ бундай хизматларни кўрсатувчи ихтисослаштирилган ташкилот ҳисобланади.

Халқаро амалиётда бу фаолият аутсорсинг (outsourcing) деб ном олди. Бунда икки компания ўртасида фуқаролик-ҳуқуқий шартнома тузилади. Ходимлар хизмат кўрсатувчи ташкилотнинг штатларида бўлиб, хизмат кўрсатилувчи (хизматлардан фойдаланувчи) ташкилотга хизмат кўрсатиш (унинг биноларини тозалаш, уни кўриқлаш, компьютер тармоқлари билан жиҳозлаш ва бошқалар) орқали ўзларининг меҳнат функциясини бажарадилар.

Хулоса қилиб айтганда, хизмат кўрсатувчи корхонанинг ходимлари ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси тарафлари ўртасидаги фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларда иштирок этмайдилар. Улар ўз иш берувчиси манфаатларини кўзлаб шартномада кўрсатилган хизматларни кўрсатиш ёки ишларни бажаришдан иборат бўлган меҳнат функциясини бажарадилар. Ходимлар ўз ишини ташкил этадиган, амалдаги меҳнат қонунчилигида ва тузилган меҳнат шартномаларида назарда тутилган барча ҳуқуқ ва мажбуриятларни бажарадиган иш берувчи билан меҳнат муносабатларида бўлади. Шунга кўра, ходимлар ўз вазифаларини лозим даражада бажариш учун иш берувчи олдида жавобгар бўладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аникин Б. А., Рудая И. И. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: Учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2007. С. 5.
2. <https://kun.uz/13375754?>
3. Electronic Data System Corporation – 1962 йилда Далласда бизнесмен Росс Перро томонидан ташкил этилган энг дастлабки ИТ-аутсорсинг компанияси.
4. Қапанг: https://ru.wikipedia.org/wiki/Electronic_Data_Systems
5. Михайлов Д. М. Аутсорсинг. Новая система организации бизнеса: Учеб. пособие / Д. М. Михайлов. М.: КНОРУС, 2006. С. 17-18.
6. Михайлов Д. М. Аутсорсинг. Новая система организации бизнеса: Учеб. пособие / Д. М. Михайлов. М.: КНОРУС, 2006. С. 12.
7. Михайлов Д. М. Аутсорсинг. Новая система организации бизнеса: Учеб. пособие / Д. М. Михайлов. М.: КНОРУС, 2006. С. 20.
8. Аникин Б. А., Рудая И. И. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: Учеб. пособие. - М.: ИНФРА-М, 2007. - С. 5-6.
9. Коршунова Т. Ю. Правовое регулирование отношений, связанных с направлением работников для выполнения работ в других организациях (заемный труд) // Трудовое право. 2005. № 6. С. 7.
10. Инсон тараққиёти. Дарслик. И.ф.д., проф. Қ.Х. Абдурахмонов таҳрири остида. – Т.: Иқтисодиёт, 2013. 78-бет.
11. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти. –Т.: Меҳнат, 2009. 182-бет.
12. Инсон тараққиёти. Дарслик. И.ф.д., проф. Қ.Х. Абдурахмонов таҳрири остида. – Т.: Иқтисодиёт, 2013. 32-бет.
13. Капелюшников Р. И. Теория человеческого капитала // <http://www.creativeconomy.ru/library/prd28.php>.
14. Shultz T. Human Capital, family planning and their effects on population growth // American Economic Review. -1994. –May. P.45.
15. Коршунова Т. Ю. Правовое регулирование отношений, связанных с направлением работников для выполнения работ в других организациях (заемный труд) // Трудовое право. — 2005. - № 6. - С. 9.

**Дилноза
ҚАНДАҲОРОВА,**
Бош прокуратура
Академияси
кафедра
ўқитувчиси

ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада фуқаролик – ҳуқуқий жавобгарлик натижа-сида келиб чиқадиган зарар, зарар шакллари ва маз-мун-моҳияти, зарар етказишнинг ҳуқуқий оқибатлари, қонун нормаларини бир хилда қўллаш бўйича амалий таклифлар, зарар етказувчи бўлмаган ҳолатларда зарарни қоплашнинг ўзига хос хусусиятлари ҳамда бу борада олимларнинг фикрлари ўрганилган.

Калит сўзлар: фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик, за-рар, зиён, ошиқча хавф манбалари, ғайриқонуний ҳара-кат (ҳаракатсизлик), шартнома, маънавий зарар.

Жамиятда ижтимоий-иқтисодий муно-сабатларнинг ривожланиши, ҳуқуқий онг ва тафаккурнинг ўсиб бориши замирида фуқа-роларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш борасида судларга мурожаат қилиш кўлами ортиб бормоқда.

Ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) ту-файли етказилган зарарни ундириш билан боғ-лиқ низолар шулар жумласидандир.

Ушбу масалага чуқурроқ ёндошиш учун авва-ло фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлиги тушунчаси-га тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлиги юзага келиш асосига кўра, амалда мавжуд мажбуриятларни бажармасликда (шартномавий муносабатлардан келиб чиқадиган жавобгарлик) ва ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибатида келиб чиққан жавобгарликда (деликт) ифодаланади.

Жавобгарликнинг ушбу шакллари орасидаги ўзаро фарқ шундаки, етказилган зарар биринчи ҳолатда шартномадан, иккинчи ҳолатда эса зарар етказувчи ва жабрланувчи ўзаро олдиндан шарт-номавий муносабатда бўлмагани ҳолда унинг шах-сига ёки мулкига зарар етказишдан келиб чиқади.

Шунингдек, “шартномадан ташқари жавоб-гарлик шакллари ва ҳажмлари фақат қонун би-лан, шартнома мажбуриятининг шакллари ва миқдори эса ҳам қонун, ҳам тузилган шартнома-нинг шартлари билан белгиланади”.

Деликт жавобгарлик оқибатида мажбурият юзага келишининг асосий шarti, бу – зарарнинг мавжуд бўлишидир.

Фуқаролик кодексининг (кейинги матнларда ФК деб юритилади) 14-моддаси 2-қисми зарар тушунчасига бағишланган.

Бу ерда зарар дейилганда – шахснинг бу-зилган ҳуқуқини тиклаш учун қилган ёки қили-ши лозим бўлган харажатлари, мол-мулкнинг

йўқолиши ёки шикастланиши (ҳақиқий зарар), шунингдек бу шахс ўз ҳуқуқлари бузилмаганида одатдаги фуқаролик муомаласи шароитида оли-ши мумкин бўлган, лекин ололмай қолган даро-мадлари (бой берилган фойда) тушунилади.

Мазкур нормада зарар умумий тушунча сифа-тида келтирилиб, биз тўхталиб ўтаётган ғайриқону-ний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибатида етказилган зарарни қоплаш билан боғлиқ нормалар ФКнинг 985-1022 моддалари билан тартибга солинган.

Зарар тушунчасига ҳуқуқшунос олимлар то-монидан турлича таъриф берилган. Масалан, Ю.К.Толстой “Зарар – бу мулкни йўқотиш ёки унга шикаст етказиш, фойда, даромадни йўқо-тиш, жабрланувчи меҳнат қилиш лаёқатининг йўқолиши ёки чекланиши, боқувчисини йўқотиш, шахсни қайта тўлақонли ҳаёт тарзига қайтариш учун талаб этиладиган кўшимча харажатлар қи-лиш, жисмоний ёки руҳий изтиробларда ифода-ланади” деб қайд этса, Е.М.Михайленко “зарар деганда, кўп ҳолларда қоида тариқасида инсон ва фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига жисмоний ва руҳий изтироблар етказиш – маънавий зарарда ифодаланган салбий оқибатлар (негативные по-следствие) тушунилади”, – деб таъриф беришган.

Назаримизда, биринчи фикр ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) етказилган зарар ту-шунчасини тўлароқ очиб берганлигини эътироф этган ҳолда жавобгарликнинг ушбу шаклида, шартномавий жавобгарликка нисбатан мажбу-риятлар доираси кенгроклигини кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Сабаби, фуқаролик қонун ҳужжатларида ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибати-да жабрланувчига нафақат ФКнинг 14-моддаси 2-қисмида кўрсатилган ҳақиқий зарар ҳамда бой берилган фойда, балки маънавий зарар ундири-лиши ҳам кўзда тутилган.

**Зафарбек
ТУРСУНОВ,**
Бош прокуратура
Академияси
кафедра катта
ўқитувчиси

ФК 14-моддасининг рус тилидаги матнида, шартномавий ва ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) мажбуриятлардан келиб чиқадиган зарар (убытка) тўғрисида, “Зарар етказишдан келиб чиқадиган мажбуриятлар”ни ўзида акс эттирган 57-бобда эса, фақат ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибатида жабрланувчига етказилган зарар (вред)ни ундириш ҳақида гап кетмоқда. Бироқ, ўзбек тилидаги матнида “зарар” тушунчаси умумий ҳолда ишлатилган.

Шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, амалдаги Жиноят-процессуал кодексида жиноят оқибатида жабрланувчи, фуқаровий даъвогарга етказилган зарарни ундириш билан боғлиқ барча бандларда “зиён” атамаси қўлланилиб, бу эса ўз навбатида моддий ҳуқуқ меъёри саналган Фуқаролик кодекси ва Жиноят-процессуал кодексида бир хил мазмундаги атаманинг икки хил номда талқин қилинишига олиб келган.

Шунга кўра, қонун нормаларидаги ушбу атамаларни бирлаштириш “зарар” ва “зиён” тушунчаларини ўз ўрнида қўллаш, амалиётда қонунни тўғри қўллаш билан боғлиқ турли хил муаммоларни бартараф этишга хизмат қилади.

Назаримизда, ФК 57-бобининг номланиши ва ушбу бобдаги барча нормалардаги “зарар” атамасини “зиён” тушунчасига ўзгартириш мақсадга мувофиқ.

Ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибатида жабрланувчига етказилган маънавий зарарни ундириш масаласи ҳам долзарб аҳамият касб этади.

ФКнинг 1021-моддасига асосан, маънавий зарар уни етказувчининг айбидан қатъи назар:

фуқаронинг ҳаёти ва соғлиғига ошиқча хавф манбаи томонидан етказилган бўлса;

фуқарога уни қонунга хилоф тарзда ҳукм қилиш, қонунга хилоф тарзда жиноий жавобгарликка тортиш, эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олишни ёки муносиб

хулқ-атворда бўлиш ҳақида тилхат олишни қонунга хилоф тарзда қўллаш, ноқонуний тарзда маъмурий жазо қўллаш ва ушлаб туриш натижасида етказилган бўлса;

ор-номус, қадр-қиммат ва ишчанлик обрў-эътиборини ҳақоратловчи маълумотларни тарқатиш туфайли етказилган бўлса қопланади.

Ғайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибатида зарар етказишнинг объектлари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

фуқарога тугилган вақтидан буён ва қонунга мувофиқ тегишли бўлган номоддий манфаатлари (ҳаёти, соғлиғи, шахснинг қадр-қиммати, ишчанлик обрў-эътибори, шахсий ҳаётнинг дахлсизлиги, шахсий ва оилавий сир);

шахсий номулкий ҳуқуқлари (ўз номидан фойдаланиш ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқи ва бошқа номулкий ҳуқуқларнинг интеллектуал фаолият натижаларини қонунларга кўра ҳуқуқий муҳофаза қилиш);

мулкий ҳуқуқлари (уй-жой дахлсизлиги, мулк ҳуқуқи ва бошқалар)нинг бузилиши.

Миллий қонунчилигимиз маънавий зарарнинг фақат жисмоний шахсларгагина ундирилишини назарда тутати.

Қонунчилигимизда зарар етказганлик учун жавобгарликнинг умумий асосларини белгилашда, қоида тариқасида фуқаронинг мулки ёки шахсига, юридик шахснинг мулкига етказилган зарарни, зарар етказган шахснинг ўзидан тўлиқ ҳажмда ундириш белгиланган.

Зарарни қоплаш мажбурияти бошқа шахсга, фақатгина қонунда тўғридан-тўғри кўрсатилган ҳоллардагина юклатилиши мумкин.

Мисол учун, ўн тўрт ёшгача бўлган вояга етмаган бола томонидан етказилган зарарни унинг ота-онаси (фарзандликка олувчилари), васийлари тўлайдилар. Борди-ю, васийликка муҳтож кичик ёшдаги бола тегишли тарбиялаш-даволаш муассасасида, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш муассасасида ёки қонунга кўра васийси ҳисобланадиган бошқа шунга ўхшаш муассасада турган бўлса ва ушбу муассаса зарар уларнинг назоратни амалга оширишдаги айби билан етказилмаганлигини исботлай олмасалар жавобгар бўладилар.

Ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмаганлар етказилган зарар учун умумий асосларда мустақил жавобгар бўладилар (ФК 994-модда).

Ўн тўрт ёшдан ўн саккиз ёшгача бўлган вояга етмаганнинг зарарни қоплаш учун етарли мол-мулки ёки бошқа даромад манбалари

бўлмаган тақдирда, зарар тўлиғича ёки унинг етишмаган қисми вояга етмаганининг ота-онаси (фарзандликка олувчилари) ёки васийси томонидан, агар улар зарар ўзларининг айби билан етказилмаганлигини исботлай олмасалар, тўла-ниши лозим.

Ходим томонидан (хизмат, лавозим) мажбуриятларини бажариб турган вақтида жабрланувчига етказилган зарар ҳам зарар етказувчи томонидан эмас, балки иш берувчи юридик ёки жисмоний шахс томонидан қопланади. (ФК 989-модда).

Агар ходимнинг ҳаракати (ҳаракатсизлиги) оқибатида етказилган зарар корхонанинг фаолияти билан боғлиқ бўлмаса, зарарни қоплаш мажбурияти у фаолият юритаётган корхонага юкланиши мумкин эмас. (Мисол учун, ходим иш вақтида бошқа шахсни ҳақорат қилганлиги оқибатида жабрланувчига етказилган маънавий зарар учун ўзи жавобгар бўлади).

Хулоса қилиб айтганда зарар ундирилиши учун зарар етказувчи ёки қонунда зарарни тўлаш мажбурияти юклатилган шахснинг айби бўлиши талаб этилади.

Қонун жавобгарлиқнинг бошқа шакллари билан фарқли ўлароқ, зарар етказувчи ёки бошқа шахснинг айби бўлмаган тақдирда ҳам зарарни қоплаш мажбуриятини назарда тутати.

Бунда биринчи навбатда фаолияти тева-рак-атрофдагиларга ошиқча хавф туғдирадиган фуқаролар юридик шахслар (транспорт ташкилотлари, саноат корхоналари, қурилишлар ва, транспорт воситаларининг эгалари ва бошқалар) нинг ошиқча хавф манбаи етказган зарар учун жавобгарлигини кўрсатиб ўтиш мумкин.

Бундай фаолият билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахслар, ошиқча хавф манбаи етказган зарарни, агар зарар бартараф қилиб бўлмайдиган куч ёки жабрланувчининг қасддан қилган ҳаракати оқибатида юзага келганини исботлай олмасалар, тўлашлари шарт.

Қонун давлат органлари, маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органларининг фуқаролар ва юридик шахсларга етказган зарарининг давлат томонидан қопланишини ҳам назарда тутати.

Қайд этиш лозимки, қонунга хилоф тарзда ҳукм этиш, қонунга хилоф тарзда жиноий жавобгарликка тортиш, эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олиш ёки муносиб хулқ-атворда бўлиш ҳақида тилхат олишни қонунга хилоф қўллаш, қамоқ тариқасидаги маъмурий жазони қонунга хилоф тарзда бериш натижасида фуқарога етказилган зарар давлат томонидан тўла ҳажмда қопланади (ФК 991-моддаси).

Шартномавий мажбуриятлар каби, гайриқонуний ҳаракат (ҳаракатсизлик) оқибати-

да етказилган зарар учун жавобгарлик ҳам фақат зарар етказувчининг қонунга зид ҳаракатлари оқибатида юзага келади.

Қонун доирасида ҳаракат қилганда етказилган зарар учун жавобгарлик фақат Қонунда белгиланган айрим ҳолларда юзага келиши мумкин.

Мисол учун, зарурий мудофаа ҳолатида етказилган зарар, агар бунда мудофаа чегарасидан чиқилмаган бўлса, тўланмайди.

Агар гайриқонуний тажовуздан ҳимояланиш пайтида ҳимояланувчи учинчи шахсга зарар етказган бўлса, бу зарар тажовуз қилган шахс томонидан тўланиши лозим.

Шахсга унинг жиноий ҳаракатларининг пайини қирқиш ёхуд уни ушлаш ва тегишли органларга олиб бориш сабабли етказилган зарар тўланмайди (ФК 987-модда).

Бироқ, зарурий мудофаа ҳолатидан четга чиқиб, зарар етказилса, бунда ҳаракат гайриқонуний деб топилиши ва етказилган зарар айбдор шахсдан ундирилиши мумкин.

Шу қоида охириги зарурат ҳолатида зарар етказганлик учун ҳам татбиқ этилади (ФК 988-модда).

Юқорида тўхталиб ўтилган ҳуқуқбузарлик ва жиноий қилмиш оқибатида жабрланувчига етказилган зарарларни ундириш билан боғлиқ қонун нормаларини тўғри қўллаш, суд қарорларининг қонуний ва адолатли қабул қилиниши ортидан, мазкур тоифадаги низоларнинг суд томонидан кўрилишида ягона суд амалиётига эришилишига ва фуқароларнинг бузилган ҳуқуқларини суд орқали ишончли ҳимоя қилинишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. И.Б.Зокиров. Фуқаролик ҳуқуқи (дарслик). 1-қисм, қайта ишланган ва тўлдирилган 5-нашр.Т:ТДҲОИ нашриёти, 2009. 545-бет.
2. "Гражданское право". Учебник.ВЗ.Т.3.-4-е изд.,перераб.Г75 и доп. / Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого.-М.ТК Велби, Изд-во "Проспект", 2004.-784 с. ISBN 5-98032-163-2 стр.8.
3. Е.М.Михайленко "Гражданское право". Общая часть: учебник и практикум для среднего профессионального образования/Е.М.Михайленко.-2-е изд, перераб. И доп.-Москва. издательство "Юрайт", 2020.-413 с.-(профессиональное образование).-Текст непосредственный. ISBN 978-534-13804-7 стр.
4. И.А.Зенин, Гражданское право: учебник для вузов.-2-е изд., перераб. И доп.-М.:Высшее образование, Юрайт-Издат, 2009.-616с.-(Основы наук) ст 609.

Алишер ОЛЛАМОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви
академияси мустақил
тадқиқотчиси

СЕНАТ ВА МАҲАЛЛИЙ ҲОКИМИЯТ ОРГАНЛАРИ МУНОСАБАТЛАРИ ХАЛҚАРО ТАЖРИБА МИСОЛИДА

Хорижий мамлакатларда давлат ҳокимияти олий ва маҳаллий вакиллик органларининг ўзаро муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш масаласи федератив ва унитар давлатларда турлича тартибга солинган. Федератив давлатларда федерация субъектларининг қонунчилик органи билан марказий қонунчилик органи ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик фаолияти махсус тартибга солинган. Жумладан, алоҳида қонун қабул қилинган ёки парламент юқори палатасида махсус қўмита ёки комиссия фаолият юритади.

АҚШда кенг қамровли номарказлаштиришнинг мавжудлиги сабабли парламент юқори палатаси — Сенатнинг штатлардаги маҳаллий ҳокимият вакиллик органлари билан ўзаро ҳамкорлиги фаолиятида маҳаллий ҳокимият органларининг марказий ҳокимиятдан деярли мустақиллигини кузатишимиз мумкин. Бу ҳолат, энг аввало, АҚШ давлат тузилишининг федерализм характерида эканлиги билан боғлиқдир¹.

Бугунги кунда АҚШнинг кўпчилик штатларида маҳаллий ҳокимиятнинг Кенгаш — Мэр шакли амал қилади. Маҳаллий ҳокимият вакиллик органи — Кенгаш деб аталиб, мамлакатнинг айрим штатларида умумхалқ сайлови орқали 4-5 йилга шакллантирилган орган ҳисобланади. Кенгашга халқ томонидан 4-5 йилга сайланган Мэр бошчилик қилади².

Шунингдек, АҚШда Кенгаш — Менежер шаклидаги маҳаллий ҳокимият тизими ҳам амал қилади. Бунда муниципал Кенгаш шартнома асосида менежерни ёллади ва менежер муниципал Кенгаш мажлисларига раислик қилади, маҳаллий бошқарув аппаратида раҳбарликни амалга оширади³. Муниципал вакилликнинг АҚШдаги ушбу модели бугунги кунда самарали фаолият юритмоқда, дейиш мумкин. Чунки, ушбу моделда маҳаллий ҳокимият вакиллик органига алоҳида раҳбар бошчилик қилади ҳамда маҳаллий ҳукуматдан мустақил фаолият юритади. Асосийси, АҚШнинг деярли барча штатларида муниципал ҳукумат ва му-

ниципал Кенгаш ваколатлари алоҳида белгиланган. Натижада, бу орқали маҳаллий ҳокимият вакиллик органи депутатлари мавқеи ва таъсири ошишига эришилади. Бу эса ўз навбатида ҳудудлардан сайланган сенаторлар корпуси орқали Сенатга ҳам ўз иродасини ўтказишга олиб келади.

Бизнингча, айнан ушбу моделнинг ижобий жиҳатларини мамлакатимиздаги маҳаллий ҳокимият вакиллик органлари фаолиятига қўллаш, яъни маҳаллий ҳокимият вакиллик органларига алоҳида раис бошчилик қилишини қонунчиликка киритиш мақсадга мувофиқдир.

АҚШда муниципал Кенгаш ва парламент юқори палатаси — Сенат ўртасидаги ўзаро муносабатлар бўйича алоҳида қонун мавжуд эмас. Чунки, муниципал бирликлар деярли мустақил ҳуқуқий мақомга эга ҳисобланади. Марказий бюджетдан муниципал бюджетни молиялаштириш, қонун ҳужжатларининг бир-бирига мослигини таъминлаш ва бошқа шу каби ҳолатларда фаол ўзаро ҳамкорлик кўзга ташланади.

Австралия ва Канада каби давлатларда ҳам муниципал Кенгашларнинг Кенгаш — Мэр (губернатор) шакли амал қилади. Аммо, Австралияда муниципал Кенгаш АҚШ ва Канада давлатлари тизимига нисбатан марказлашган характерга эга. Австралия Қонунчилигида штат губернатори шахар ва граф мэрларини истефога чиқариши мумкинлиги белгиланган⁴.

Россия Федерацияси — федератив давлат, мамлакат парламенти икки палатадан иборат бўлиб, парламент юқори палатаси — Сенат ҳудудий вакилликни ифодалайди. Россия Федерацияси 1993 йилдаги Конституциясининг 95-моддаси мазмунига кўра, субъектларидан тенг миқдорда иккитадан вакил юбориш орқали шакллантирилиб, унинг биттаси давлат ҳокимияти вакиллик органидан, яна биттаси ҳокимиятнинг ижроия органи вакиллари дидир⁵. Мазкур ҳуқуқий норма юқори палатанинг ижроия ҳокимияти билан қонунчилик ҳокимияти ўртасидаги ўзаро мувозанат мавжудлигини билдиради. Шунингдек, бу ерда энг асосийси, юқори палатанинг ҳудудий манфаатлар ифодачиси эканлигига урғу берилган. Россия Феде-

рацияси давлат тузилишида федерализм элементлари бўлганлиги билан парламент юқори палатаси — Сенатда ҳудудий масалаларни ўрганишга қаратилган махсус қўмита ёки комиссия мавжуд эмас.

Қозоғистон Республикаси — унитар давлат, мамлакатда маҳаллий ҳокимият вакиллик органлари — “Маслиҳат” деб номланиб, Маслиҳатга сайланган депутатлар ўз орасидан парламент юқори палатаси — Сенатга сенаторларни сайлайди. Сенат — ҳудудий вакиллик органи ҳисобланади⁶.

Бугунги кунда Қозоғистон Республикасида ҳокимият вакиллик органлари воситасида ҳудудий вакиллик функциясидан самарали фойдаланиш бўйича амалиётда бирмунча ижобий ҳолатларни кузатишимиз мумкин: биринчидан, Қозоғистон Республикаси парламенти юқори палатаси — Сенатда ҳудудий ривожлантириш ва маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш масалалари бўйича алоҳида, доимий равишда ишловчи қўмита фаолият юритади⁷; иккинчидан, акимлар (ҳокимлар) фаолиятини Маслиҳат томонидан назорат қилишнинг самарали механизми мавжуд; учинчидан, ҳозирда мамлакатда маҳаллий ҳокимият вакиллик органлари — Маслиҳатга қонунчилик ташаббуси ҳуқуқини бериш бўйича фикрлар⁸ илгари сурилмоқда; тўртинчидан, ҳозирги кунда Маслиҳатга ҳудудий сайлов комиссиялари таркибини тасдиқлаш бўйича ваколатларини бериш масаласи кўриб чиқилмоқда.

Умуман олганда, ҳозирда Қозоғистонда парламент юқори палатасининг маҳаллий ҳокимият вакиллик органлари билан ўзаро муносабатлари бўйича махсус қонун мавжуд эмас. Аммо, юқоридаги ижобий ҳолатлар ва ушбу ҳамкорлик фаолиятини кучайтириш бўйича амалга оширилаётган ислохотлар мамлакатда ҳудудий вакиллик функциясидан фойдаланиш механизми босқичма-босқич ривожланиб бораётганлигини кўрсатади.

Ҳуқуқшунос С.О.Ўрозбоевнинг фикрича “Олий Мажлис Сенатининг ҳудудий вакиллик палатаси, минтақавий муаммоларнинг марказий миқёсда ечимини белгилаб берувчи орган эканлигини инobatта олиб, юқори палатада доимий ишлайдиган сенаторлар орасидан минтақавий муаммолар бўйича комиссия тузиш бугунги кундаги муҳим масалалардан бири эканлигини эътироф этиш лозим. Хорижий мамлакатларда шунга ўхшаш тажрибанинг ҳам мавжудлигини қайд этиш зарур. Жумладан, Беларусь Республикаси Миллий Мажлиси Республика Кенгаши таркибида ҳам шундай комиссия тузилиши билан боғлиқ норма палатанинг Регламентида мустаҳкамланган. Хусусан, Республика Кенгаши Регламентининг 39-моддасига асосан, минтақавий сиёсат ва маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш бўйича доимий комиссиянинг ваколатларига депутатлар маҳаллий Кенгашларининг қонунчиликка номувофиқ бўлган қарорларини бекор қилиш тўғрисидаги масалани Республика Кенгаши мажлисида кўриб чиқиш учун хулоса тайёрлаш, депутатлар маҳаллий Кенгашлари томонидан қонунчилик талабларини мунтазам ёки қўпол равишда бузиш ҳолатида

ва қонунда белгиланган бошқа ҳолатларда уларни тарқатиб юбориш ҳақидаги масалани Республика Кенгаши мажлисида кўриб чиқиш учун хулоса тайёрлаш, Республика бюджети лойиҳасининг тегишли бўлимлари юзасидан ва минтақавий сиёсат ва маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш масалаларига тегишли бошқа қонун лойиҳалари юзасидан хулосалар тайёрлаш каби масалалар киради. Агарда ушбу масала миллий қонунчилик даражасида ўз ечимини топадиган бўлса, биринчидан, минтақалар билан Олий Мажлис Сенатида доимий асосда ишловчи сенаторларнинг узвий алоқада бўлиши таъминланади; иккинчидан, минтақавий муаммоларни ўрганиш ва уларни мазкур комиссия мажлисида муҳокама қилиш, шунингдек мазкур муаммоларни қонунчилик ва тегишли қарор қабул қилиш воситасида ҳал этиш имконияти пайдо бўлади; учинчидан, ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришга доир дастурларнинг ижро этилишига оид маҳаллий Кенгашлар фаолияти ва уларнинг ҳисоботини ушбу Комиссия мажлисида кўриб чиқиш механизмининг йўлга қўйиш воситасида мазкур тизимнинг самарали ишлашига замин яратилади⁹.

Демак, давлат-ҳуқуқий амалиётида ривожланган давлатлар парламентаризмининг бой тажрибасидан унумли фойдаланиб, мамлакатимиз Конституциявий тузумида халқ ҳокимиятчилиги, ҳокимият ваколатларини тақсимлаш принципларига монанд давлат ҳокимияти вакиллик органлари тизимини босқичма-босқич такомиллаштириб бориш зарурдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <http://vasilievaa.narod.ru>. Старцев Я.Ю. Курс лекций “Государственное и муниципальное управление в зарубежных странах”.
2. <http://ru.wikipedia.org>. Соотношение законодательства федерации и штатов.
3. <http://vasilievaa.narod.ru>. Старцев Я.Ю. Курс лекций “Государственное и муниципальное управление в зарубежных странах”.
4. <http://vasilievaa.narod.ru>. Старцев Я.Ю. Курс лекций “Государственное и муниципальное управление в зарубежных странах”.
5. Конституция Российской Федерации. – Ростов на Дону: Феникс. 2008. Ст. 29.
6. Вестник КАСУ №3 – 2005. Авторы: Айтказинов Е.Б., Нарбинова М.М. Проблемы взаимоотношений местных представительных органов власти с другими органами государственной власти.
7. Вестник КАСУ №3 – 2005. Авторы: Айтказинов Е.Б., Нарбинова М.М. Проблемы взаимоотношений местных представительных органов власти с другими органами государственной власти.
8. Ўша жойда.
9. С.О.Ўрозбоев. Олий Мажлис Сенати қўмита ва комиссиялари фаолиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий асослари. Юридик фанлар номзоди дисс. – Тошкент, 2010. 117-118 бетлар.

Севархон МАРИПОВА,

Адлия вазирлиги қошидаги Юристар
малакасини ошириш маркази кафедра мудири

ОИЛАВИЙ НИЗОЛАРДА МЕДИАЦИЯ

АННОТАЦИЯ:

ушбу мақолада фуқаролик-ҳуқуқий, шунингдек оилавий-ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низолаарга медиация тартиб-таомилини қўллашнинг алоҳида тартиблари, ўзига хос процессуал хусусиятлари, унинг низони суд тартибида ҳал этишдаги афзалликлари ва бу борадаги хорижий давлатлар тажрибаси, миллий қонунчиликда мавжуд бўшлиқлар ва уларни такомиллаштириш масалалари ўрин олган.

Калит сўзлар: фуқаролик ҳуқуқий-оилавий ҳуқуқий муносабат, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, медиация, медиатор, медиатив келишув, медиация тарафлари, медиация тартиб-таомилини амалга ошириш тўғрисидаги келишув, медиацияни қўллаш тўғрисидаги келишув, махфийлик принципи, давлат божи.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье рассматриваются особенности применения медиации к спорам, возникающим из гражданско-правовых и семейного права, особенности процессуального характера, преимущества разрешения спора в судебном порядке и опыт зарубежных стран в этом отношении, пробелы в национальном законодательстве и пути их совершенствования.

Ключевые слова: гражданско-правовые семейные правоотношения, органы самоуправления граждан, медиация, медиатор, медиативное соглашение, стороны медиации, соглашение об осуществлении медиации, соглашение об использовании медиации, принцип конфиденциальности, государственная пошлина.

Статистик маълумотларга қараганда мамлакатимизда фуқаролик судлари томонидан даъво тартибида 2020 йилда жами 194 548 фуқаролик иши кўриб чиқилиб, шундан атиги 122 таси медиатив келишув тузиш йўли билан якунланган, 2021 йилда кўриб чиқилган 351 275 ишдан 1 051 таси медиатив келишув тузилганлиги сабабли кўрмасдан қолдирилган. 2020 йилда иқтисодий судлар томонидан 104 327 иқтисодий иш кўриб чиқилган бўлса, шундан 435 таси, 2021 йилда кўриб чиқилган 175 443 иқтисодий ишдан 2 013 таси медиатив келишув тузилганлиги боис кўрмасдан қолдирилган.¹ Бундан кўриниб турибдики, медиатив келишув тузиш тартиб-таомили бир йилда 9,7 баробарга ортган ва бу албатта ушбу институтнинг фуқаролик процесси иштирокчилари томонидан ижобий эътироф этилганини англатади.

Бу борада хорижий мамлакатлар тажрибаси сифатида Шри-Ланка Медиация жараёнларида (Mediation Boards in Sri Lanka) даставвал 30 кун давомида низолаарнинг 61 фоизи ҳал этилган бўлса, кейинчалик медиациянинг афзалликларидан келиб чиқиб, ушбу муддатни 90 кунга узайтирилиши 94 фоиз низолаарнинг ўз ечимини топанлигини ва бу Шри-Ланка судларида иш ҳажмининг 6 йил давомида 50 фоизга камайишига олиб келганлигини² эътироф этишнинг ўзи кифоя.

Медиация — низолашаётган тарафларнинг муаммони ўзлари учун мақбул ва самаралироқ усулда ҳал этиш йўлидир. Унинг ижтимоий ютуқлари масаласида тадқиқот олиб борган К.Е. Гафнер медиациянинг афзалликлари ҳақида "...суд тартибидан фарқли равишда тарафлар медиация жараёнида ўзларининг ижобий фаоллигини намоён эта оладилар ва бу ҳолат уларнинг ҳар иккисига ҳам бир вақтда фойда келтириши билан характерланади" мазмундаги қарашни илгари суради³.

Фуқаролик ва оилавий муносабатларга оид низолаарнинг медиация тартиб-таомили асосида ҳал этилиши ўз ўрнида фуқаролик суд ишларини юритишда судьялар иш ҳажмининг сезиларли даражада камайишига олиб келади. Хорижий давлатларнинг ушбу соҳадаги норматив ҳуқуқий-ҳужжатларида жумладан, Малайзия медиация актида⁴, Финландия медиация тўғрисидаги актида⁵ (Act on Mediation in Labour Disputes) медиация фуқаролик ҳуқуқий муносабатлар ва оилавий муносабатлардан келиб чиққан низолаарни ҳал этишда қўлланилиши лозимлиги кўрсатиб ўтилган. Шунингдек, мазкур тартиб бир неча давлатларнинг медиация тартиб-таомилини тартибга солишга қаратилган қонунчилигида ҳам ўз аксини топан.

Шу ўринда айтиб ўтиш керак-ки мамлакатимизда медиация институтини ривожлантириш юзасидан бир қатор ташкилий ҳуқуқий ислохотлар амалга оширилаётган бўлсада, қонунчиликда фуқаролик ва оилавий муносабатларда медиатив келишувига эришиш имкониятини чекловчи нормалар мавжуд. Мисол учун қарздор ундирувчига ўз қарзлари эвазига ўзига тегишли автомобилотранспорт воситасини ҳада қилиш орқали медиатив келишувни тузсалар ва бу ке-

лишувни Фуқаролик кодексининг 504-моддаси олтинчи қисми⁶ талабларига мувофиқ нотариал тасдиқлашти зарурлигидан келиб чиқиб мазкур медиатив келишувни тасдиқлаш учун нотариусни медиатор сифатида жалб этсалар, нотариуслар ушбу ҳолатда медиатор сифатида иштирок этишлари ва медиатив келишувни нотариал тасдиқлашлари мумкин эмас. Бунга сабаб, Адлия вазирининг 2019 йил 4 январда 3113-сон билан рўйхатдан ўтказилган буйруғи билан тасдиқланган “Нотариуслар томонидан нотариал ҳаракатларни амалга ошириш тартиби тўғрисида”ги⁷ Йўриқноманинг 145¹-банди иккинчи қисмида нотариус фақат нотариуслар томонидан амалга оширилган нотариал ҳаракатлар юзасидан келиб чиққан низолар бўйича медиатор вазифасини бажариши белгиланган.

Бизнингча келгусида шундай муаммоларнинг олдини олиш мақсадида юқорида келтирилган йўриқноманинг 145¹-банди иккинчи қисмини бекор қилиш мақсадга мувофиқ.

Оилавий низоларни медиация тартиб таомили асосида ҳал этишнинг энг муҳим жиҳатларидан бири тарафларга барча соҳаларда енгиллик бериш билан бирга судлар иш ҳажмининг камайишига олиб келади.

Ҳуқуқшунос, адвокат ҳамда оилавий масалалар бўйича халқаро медиатор Элейн Ричардсоннинг таъкидлашича “Аслида, оилавий судларда ўтирган судьялар одамларни ўзларининг келишмовчиликларини суддан узоқда ҳал қилишга ундайдилар ва бунинг учун медиациядан фойдаланишни қўллаб-қувватлайдилар”⁸.

Хорижий тажриба таҳлили асосида шуни айтиш мумкин-ки, мамлакатимизда оилавий медиациянинг ривожланиши туфайли нафақат тарафларнинг ортиқча вақт ва сарф харажатларининг олди олинади, балки судьялар иш ҳажмининг камайиши натижасида давлат бюджетининг сезиларли даражада иқтисод қилинишига эришилади. Шу ўринда мамлакатимиз Фуқаролик процессуал кодексининг ишларни суд муҳокамасига тайёрлаш вазифалари деб номланган 201-моддаси иккинчи қисми иккинчи хатбошисига “Низони медиация тартиб-таомили асосида кўриб чиқишни тарафларга таклиф этади ва тарафларнинг розилиги асосида бу ҳақида ажрим чиқаради” мазмундаги тўлдиришни киритиш мақсадга мувофиқ.

Келгусида оилавий низолар юзасидан фуқаролар йиғини раислари (оқсоқоллари)нинг бу борадаги ваколатлари ҳамда уларнинг фуқаролар йиғини ҳудудида янада масъуллигини ошириш мақсадида “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 14-моддаси биринчи қисмига йиғирманчи хатбоши сифатида “фуқаролар йиғини ҳудудида истиқомат қилувчи фуқаролар оилавий ва мулкый ҳуқуқларига доир тузилган медиатив келишувларни тасдиқлайди” мазмундаги тўлдириш киритиш таклиф этилади.

Оилавий низоларнинг ичида энг кенг тарқалгани ва мураккаби бу никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ишлардир. Ажралиш – бу жуда стрессли ва тарафларни ҳиссий жиҳатдан зўриқтирадиган жараён бўлиб, афсуски, ажралишни танлаган кўплаб жуфтликлар ажралиш жа-

раёнини юмшатишда медиациянинг роли ва аҳамиятини эътиборсиз қолдирадилар, бунинг натижаси эса оғир асоратлар, адоват ва узоқ давом этадиган ажралиш жараёнига олиб келиши мумкин.

Мамлакатимиз Оила кодексининг 40-моддасида никоҳдан суд тартибда ажратиш тартиби белгиланган бўлиб, никоҳдан ажратиш тўғрисидаги ишлар суд томонидан Фуқаролик процессуал кодексига даъво ишларини ҳал қилиш учун белгиланган тартибда кўриб чиқилади. Бунда суд ишнинг кўрилишини кейинга қолдириб, эр-хотинга ярашиш учун олти ойгача муҳлат тайинлашга ҳақли. Суд эр-хотинга ярашиш учун муҳлат тайинлаб, ишнинг кўрилишини кейинга қолдирган тақдирда, эр-хотиннинг бирга яшаш жойидаги яраштириш комиссиясини, агар улар бирга яшамаётган бўлса, ҳар бирининг яшаш жойидаги яраштириш комиссиясини эр-хотинни яраштириш бўйича тегишли чоралар кўриш учун уч кундан кечиктирмасдан ёзма равишда хабардор қилиши керак.

Бизнингча, оилавий муносабатларда ажримлар соини сунъий равишда камайтиришдан кўра, низолашга ётган тарафларга бир-бирларини тушунишлари учун имкон бериш, бунда низо предметида ҳеч қандай алоқаси бўлмаган учинчи шахснинг медиатор хизматидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. Бу эса тарафларга ўз хато ва камчиликларини англаб етишларига, низога сабаб бўлган ҳолатларни тез ва иккала тараф учун ҳам мақбул бўлган ечим орқали ҳал этиш имконини беради.

Хулоса қиладиган бўлсак, бу борада қонунчиликка маълум меъёрларни ҳам киритиш зарур. Хусусан, Оила кодексининг 40-моддаси иккинчи қисмини **“Суд ишнинг кўрилишини кейинга қолдириб, эр-хотинга ярашиш учун олти ойгача муҳлат тайинлаш ва бу муддат давомида мажбурий медиация тартиб-таомилини қўллашга ҳақли”** мазмундаги жумла билан тўлдириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Адлия вазирлигининг 31.03.2022 йилдаги 7/32-1/480-сонли хатига Олий суднинг 07.04.2022 йилдаги 07/13-4384-114-сонли хати.
2. Alternative dispute resolution practitioners' guide. Center for Democracy and Governance Bureau for Global Programs, Field Support, and Research U.S. Agency for International Development Washington, D.C. 20523-3100. March 1998.
3. К.Е.Г.афнер. Медиация как социо-коммуникативная технология конфликто разрешения // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата социологических наук. Санкт-Петербург 2019. – С. 3.
4. <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/95605/112623/F1190466852/MYS95605.pdf>.
5. Act on Mediation in Labour Disputes. https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_lang=&p_isn=59887.
6. 504-модданинг олтинчи қисми Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 21 апрелдаги ЎРҚ-683-сонли қонуни таҳририда – Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон.
7. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.01.2019 й., 10/19/3113/2422-сон; 02.04.2019 й., 10/19/3113-1/2866-сон; 01.06.2019 й., 10/19/3113-2/3227-сон, 10.10.2019 й., 10/19/3113-3/3897-сон; 10.01.2020 й., 10/20/3113-4/0043-сон, 02.05.2020 й., 10/20/3113-5/0602-сон; 01.04.2021 й., 10/21/3113-6/0266-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 28.07.2021 й., 10/21/3113/0724-сон, 05.11.2021 й., 10/21/3113-7/1026-сон. <https://lex.uz/ru/docs/4138215>.
8. https://www.familylaw.co.uk/news_and_comment/elaine-richardson-wins-resolution%27s-john-cornwell-award.

Аслиддин НУРИДУЛЛАЕВ,
Жамоат хавфсизлиги университети
доценти, ю.ф.н.

ИЖАРА ШАРТНОМАСИНИНГ ҲУҚУҚИЙ БЕЛГИЛАРИ ВА ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ

АННОТАЦИЯ:

ушбу мақолада корхонани ижарага бериш шартномасининг ҳуқуқий белгилари таҳлил қилиниб, ўзига хос хусусиятлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: корхона, кўчмас мулк, ижара, ижара ҳақи, тарафлар, шартнома, мулкӣй мажмуа.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье анализируются правовые признаки договора аренды предприятия и выделяются его специфические особенности.

Ключевые слова: предприятия, недвижимое имущество, аренда, арендная плата, стороны, договор, имущественный комплекс.

ABSTRACT:

this article analyzes the legal features of an enterprise lease agreement and highlights its specific features.

Keywords: enterprises, real estate, rent, rent, parties, contract, property complex.

Фуқаролик кодексида корхонани ижарага бериш шартномаси ижара шартномасининг алоҳида бир тури сифатида ифодаланган. Корхона бутун бир ҳолатда мулкӣй комплекс сифатида кўчмас мулк деб тан олинса-да, қонунчиликда корхоналарга нисбатан бино ёки иншоотни ижарага бериш шартномаси тўғрисидаги нормалар қўлланилмайди, балки Фуқаролик кодексида корхона ижарасига алоҳида (ЎзР ФК 34-боб 4) параграф бағишланган. Бу шу нарса билан боғлиқ-ки, корхона ижараси ижарага олувчига фақатгина бино ёки иншоотни ижарага беришни назарда тутмайди, балки ишлаб чиқаришнинг моддий асосларига боғлиқ бўлган ижарага берувчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари топширилишини ҳам назарда тутади¹.

Юридик адабиётларда корхонани ижарага бериш шартномасини ҳуқуқий тартибга солишнинг ўзига хос хусусияти сифатида ушбу шартнома билан тартибга солинадиган муносабатларга нисбатан субсидиар тартибда бино ва иншоотларни ижарага беришга бағишланган нормалар қўлланилиши, агарда бундай нормалар бўлмаса ФКнинг мулк ижараси тўғрисидаги умумий қоидалари қўлланилиши мумкинлиги кўрсатилади.

Корхонани ижарага бериш шартномаси тушунчаси ФК 579-моддасида берилган бўлиб, унга кўра, ижарага берувчи ижарага олувчига вақтинча эгалик қилиш ва фойдаланиш учун мулкӣй комплекс сифатида бутун корхонани ёки унинг бир қисмини ҳақ эвазига бериш мажбуриятини олади, ижарага берувчи бошқа шахсларга ўтказиши мумкин бўлмаган ҳуқуқ ва мажбуриятлар бундан мустасно².

Юқоридаги таърифга кўра, корхона ижарага олувчига вақтинча эгалик қилиш ва фойдаланиш учун топширилади, ваҳоланки умумий қоида бўйича мулкдор эгалик қилиш ҳуқуқини бермасдан фақатгина фойдаланишга топшириши мумкин. Бироқ, ижарага берувчи корхонага эгалик қилиш ҳуқуқини ўзида сақлаб қола олмайди, корхонани ижарага олувчи эса расмий эгалик қилувчи сифатида ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун ашёвий-ҳуқуқий даъво киритиши мумкин (ФК 232-модда).

Ҳуқуқшунос олим С.Бобоқулов таъкидлаганидек, “корхонани ижарага бериш шартномаси натижасида ижарага берувчидан ижарага олувчига мулк ҳуқуқининг фақат икки элементи, эгалик қилиш ва фойдаланишгина ўтади. Тасарруф қилиш эса мулкдор қўлида сақланиб қолади”³.

Мулкдорнинг мулк ҳуқуқи доирасида ўз мол-мулкига нисбатан эгалик қилиши ва ундан фойдаланиш ваколатларини бошқа шахсга шартнома асосида бериши натижасида ижара муносабатлари вужудга келади⁴. Корхонани ижарага бериш шартномасининг ўзига хос хусусияти унинг алоҳида предмети бўлиши – корхона билан боғлиқ.

Корхонани ижарага бериш шартномаси мулк ижараси шартномасининг алоҳида тури бўлиб, бу – шартнома предмети иккита ўзига хос хусусиятга эга бўлган объектни ўз ичига олиши билан ифодаланади. Булар:

— тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун корхонанинг ягона мулкӣй мажмуа сифатида ижарага берилиши⁵;

— ижарага берувчининг ижарага олувчи ихтиёрига корхонани топширишга қаратилган ҳаракати ҳамда ижарага олувчининг

корхонани қабул қилиб олиш, ижарага берилган мулкдан лозим даражада фойдаланиш, ижара ҳақини ўз вақтида тўлаш ва ижара муддати тугаганидан кейин ижарага олинган мулккий мажмуани ижарага берувчига қайтаришга қаратилган ҳаракатларидир.⁶

Фуқаролик кодексининг 579-моддаси 1-қисмига мувофиқ, ижарага мулккий комплекс сифатида бутун корхона ёки унинг бир қисми топширилади. Ушбу норма таҳлилидан келиб чиқадиган бўлсак, корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети нафақат бутун корхона, балки унинг бир қисми ҳам бўлиши мумкин. Бу ерда ҳақли савол туғилади: корхонанинг бир қисми корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети бўлиши мумкин-ки?

Бизнинг фикримизча, корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети аниқ белгилаш учун Фуқаролик кодексининг 85-моддаси қоидаларидан келиб чиқиш керак. Ҳуқуқий адабиётларда фуқаролик муомаласи, хусусан ижаранинг объекти сифатида корхонага берилган таърифлар ФК 85-моддасидаги қоидаларига мос бўлиб, одатда корхона тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун мўлжалланган мулккий комплекс сифатида эътироф этилади⁷.

Бу борада мутахассислар турлича фикр билдирадилар. В.Н.Табашниковга кўра;

биринчидан, корхона – мулккий мажмуа бўлиб, муайян бир фаолиятни амалга ошириш учун мўлжалланган мол-мулк йиғиндисидир;

иккинчидан, корхона – фақат тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун мўлжалланган мулккий мажмуа;

учинчидан, корхона бир бутун ҳолатда кўчмас мулк ҳисобланади⁸.

Ҳ.Раҳмонкуловнинг фикрича, корхона деганда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун фойдаланиладиган муайян мол-мулк мажмуи ифода этилади (биринчи белги). Бу мажмуага корхона фаолияти учун мўлжалланган барча мол-мулк йиғиндиси киради (иккинчи белги)⁹.

Т.Л.Левшина эса корхона тўртта ўзига хос белгига эгаллигини таъкидлайди:

— корхонани муайян бир фаолиятни амалга ошириш учун мўлжалланган мол-мулк йиғиндисидан иборат мулккий мажмуа ҳисоблайди (биринчи белги);

— бу мажмуа тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун фойдаланилади деб ҳисоблайди (иккинчи белги). Муаллиф юқоридагилар билан бирга қуйидаги белгиларни ҳам келтириб ўтади:

— корхонани сотиш шартномаси амалга оширилганда корхонанинг олдинги эгаси томонидан амалга оширилаётган тадбиркорлик фаолияти тугатилмайди, чунки унинг объекти ҳисобланган мулккий мажмуа “амалда фаолият юритаётган” бўлади (учинчи белги);

— юридик шахснинг мулккий мажмуаси (яъни, корхона) тасарруф этилганда, мазкур юридик шахсни фуқаролик ҳуқуқининг субъекти сифатидаги фаолияти тугатилмайди (тўртинчи белги)¹⁰.

И.В.Елисеев корхонага “кўчмас мулк деб тан олинadиган ва ўз фаолиятини амалга ошириш учун тад-

биркорга тегишли бўлган ягона ва мураккаб мулккий мажмуа”, деб таъриф берса У.Қ.Ҳажиев, “корхона – бу моддий ва номоддий неъматларни ўз ичига олувчи, муайян соҳада тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш учун мўлжалланган, эксплуатация қилинадиган (амалда фаолият кўрсата оладиган) мураккаб ва ягона мулккий мажмуа” эканлигини таъкидлайди.

Юқорида олимлар билдирган фикр ва мулоҳазаларни таҳлил қилиб, корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети фаолият юритиб турган мулккий мажмуа кўринишидаги бутун корхона ёки унинг бошқа қисмларидан мустақил фаолият юрита оладиган бир қисми бўлиши мумкин. Корхонанинг мустақил фаолият юрита олмайдиган бир қисми корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети бўла олмайди, балки бошқа шартномалар (масалан, кўчмас мулк ижараси шартномаси, бино ёки иншоотни ижарага бериш шартномаси) нинг предмети бўлиши мумкин деган хулосага келдик.

Мисол учун, Ўзбекистонда 2010 йилдан буён фаолият юритиб келаётган “Макро” супермаркетлар тармоғи 103 та супермаркетни ўз ичига олади¹¹. “Макро” супермаркетлар тармоғи бир бутун корхона сифатида корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети бўла олади. Шунингдек, унинг таркибига кирувчи алоҳида бир супермаркет корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети сифатида корхонанинг бир қисми бўла олади. Чунки, “Макро” супермаркетлар тармоғига кирувчи алоҳида бир супермаркет мустақил фаолият юрита олади.

Яна бир мисол. “Urganch Carpet Service” хусусий корхонаси гилам маҳсулотларини ювиш, тозалаш каби хизмат турларини кўрсатиб келмоқда¹². “Urganch Carpet Service” бир бутун корхона сифатида корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети бўлиши мумкин. Бироқ, унинг гилам ювиш цехи ёки қуришти цехи алоҳида корхонанинг бир қисми сифатида корхонани ижарага бериш шартномасининг предмети бўла олмайди. Чунки, мазкур корхонанинг алоҳида бир цехи мустақил фаолият юрита олмайди.

Демак, юқоридаги фикр ва мулоҳазалардан келиб чиқиб, корхонани ижарага бериш шартномасига қуйидагича таъриф беришни лозим топдик: “Корхонани ижарага бериш шартномаси деб ижарага берувчи ижарага олувчига вақтинча эгалик қилиш ва фойдаланиш учун мулккий комплекс сифатида бутун корхонани ёки унинг мустақил фаолият юрита оладиган бир қисмини ҳақ эвазига бериш мажбуриятини олади, ижарага берувчи бошқа шахсларга ўтказиши мумкин бўлмаган ҳуқуқ ва мажбуриятлар бундан мустасно”.

Шу асосда, Фуқаролик кодекси 579-моддасининг 1-қисмини қуйидаги тахрирда бериш мақсадга мувофиқ: “Корхонани ижарага бериш шартномаси бўйича ижарага берувчи ижарага олувчига вақтинча эгалик қилиш ва фойдаланиш учун мулккий комплекс сифатида бутун корхонани ёки унинг мустақил фаолият юрита оладиган бир қисмини ҳақ эвазига бериш мажбуриятини олади, ижарага берувчи бошқа шахсларга ўтказиши мумкин бўлмаган ҳуқуқ ва мажбуриятлар бундан мустасно.”

Ижарага берилаётган мулккий комплекснинг мураккаб таркибий тузилиши ушбу шартноманинг асосий хусусиятларини белгилаб беради. Мулккий комплексларнинг таркиби борасида таҳлилчилар турли қарашларни ўртага ташлайдилар.

Д.Г.Ахрарова корхона таркибига кирувчи элементларни икки гуруҳга ажратиб, қуйидагиларни таъкидлайди: “Мулкнинг бундай тури ҳисобланган корхона мураккаб хусусиятга эга бўлиб, ашёвий ва мажбурий алоҳида элементлардан иборат. Мажбурий элемент ўзида идеал объектга бўлган ҳуқуқни ҳам ифодалайди.”¹³

Е.Н.Васильева корхона ижарага бериш шартномасининг мазмунидан келиб чиқиб, унинг элементларини қуйидаги уч гуруҳга ажратади:

- биринчи элемент ашёларни топшириш тўғрисидаги шартлар ҳисобланади: ер участкалари, бино, иншоот, асбоб-ускуналар, корхона асосий воситалари таркибига кирувчи бошқа нарсалар, шунингдек, ижарага берувчига мулк ҳуқуқи ёки оператив бошқариш ҳуқуқи асосида тегишли бўлган айланма воситалар (хом ашё заҳиралари, ёқилғи, материаллар ва бошқалар);

- иккинчи элемент ижарага берилаётган корхонага тегишли бўлган мулккий ҳуқуқ ва қарзларни топшириш ҳақидаги шартлар ҳисобланади;

- учинчи элемент сифатида муаллиф томонидан алоҳида турдаги мулккий ҳуқуқлар – мутлоқ ҳуқуқлар комплексини топшириш тартибини белгилаб берувчи шартлар киритилади¹⁴.

Корхона ижарага бериш шартномасининг мажмуавий хусусияти уни аралаш шартномалар туркумига киритиш имконини беради. Бундай шартнома тарафлари ўртасидаги муносабатларга (агар тарафларнинг келишувидан ёки аралаш шартноманинг моҳиятидан бошқача тартиб аниқлашмасан) элементлари аралаш бўлган шартномалар тўғрисидаги қоидалар қўлланилади (ФК 354-моддаси 3-қисми).

Юқорида таъкидланганидек, корхона ижарага бериш шартномаси асосида вужудга келадиган муносабатларни мулк ижараси шартномасининг бошқа турларидан келиб чиқадиган муносабатларидан фарқловчи қатор белгилари мавжуд¹⁵.

Корхона турли мол-мулк мажмуасидан иборат бўлганлиги сабабли, тарафлар ўртасида вужудга келадиган бу хилдаги муносабатлар Фуқаролик кодексини, “Ижара тўғрисида”ги ва бошқа қонунлар билан бир қаторда бевосита “Баҳолаш фаолияти тўғрисида”ги қонун нормалари асосида ҳал қилинади.

Корхона ижарага бериш шартномасидан келиб чиқадиган муносабатларнинг асосий белгиларидан яна бири шуки, ишлаб чиқариш жараёни давомидида тўла истеъмол қилинадиган ишлаб чиқариш фондлари (жамғармалари)нинг қисми ҳисобланган айланма фондлар (жамғармалар)ни¹⁶ асосий фондга қўшиб топшириш алоҳида бошқа шартлар асосида амалга оширилади.

Корхона ижарага бериш шартномаси консенсуал битим ҳисобланади.

Консенсуал шартномаларда ҳуқуқ ва мажбуриятлар тарафларнинг келишувлари асосида қонун талаб

қилган шаклда расмийлаштирилганлари заҳоти тузилган ҳисобланади ва тарафларда ҳуқуқ ва мажбуриятларини вужудга келтиради¹⁷.

Корхона ижарага бериш шартномаси ҳар қандай шартнома каби икки тарафлама битим ҳисобланади, чунки шартнома тузиш учун икки тараф келишиб хоҳиш билдирган бўлиши керак (ФК 102-модда).

Корхона ижарага олувчига топширилган пайтдан бошлаб унда ижарага олинган мулкка эгалик қилиш ва ундан фойдаланиш ҳуқуқи, шунингдек ижара ҳақини тўлаш мажбурияти вужудга келади.

Ижарага олувчининг ижара ҳақини тўлаш бўйича ҳаракати ижарага берувчининг мулккий комплекс сифатида корхона вақтинча фойдаланиш учун топшириш ҳаракати эквивалент ҳисобланади. Шундай қилиб, корхона ижарага бериш шартномаси ҳақ эвазига тузиладиган шартнома ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Витрянский В.В. Договор купли-продажи и его отдельные виды. –М.: Статут, 1999. –С. 264.
2. <https://lex.uz/docs/180552>.
3. Fuqarolik huquqi. Q. II / M. Abdusalomov, X. Azizov, B. Axmadjonov va boshq.; O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi, Toshkent Davlat yuridik instituti. -Toshkent: Adolat, 2007. 171-бет.
4. Шокиров Б.М. Уй-жой ижараси шартномаси муносабатларининг ҳуқуқий тартибга солиниши. Юрид.фан.номз.дисс... автореф. –Т., 2011. –Б. 14.
5. Ҳажиев У.Қ. Фуқаролик муомаласи объекти сифатида корхона тушунчаси ва ўзига хос хусусиятлари // Ж. Фалсафа ва ҳуқуқ. –2012. № 3. 75-бет.
6. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга вторая: Договоры о передаче имущества. –М.: “Статут”, 2000. –С.539-541.
7. Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ, 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. –Т.: “Vektor-Press”, 2010. –Б. 260.; Раҳмонкулов Ҳ. Фуқаролик ҳуқуқининг объектлари. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ, 2009. –Б. 26.; Рўзиев Р.Ж., Топилдиев В.Р., Чориев М.Ш. Мол-мулкни тасарруф этишга қаратилган шартномалар. –Т.: ЎЗР ФА Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2010. –Б. 68.; Раҳмонкулов Ҳ. Олди-сотди шартномаси. –Т.: Адолат, 2000. –Б. 138-141.; Раҳмонкулов Ҳ. Фуқаролик кодексининг биринчи қисмига умумий тавсиф ва шарҳлар. / Масъул муҳаррирлар: Мир-Ақбар Раҳмонкулов, Исмоил Анортеев; 1-жилд. –Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 1997. –Б. 229.; Балабанов И.Т. Операции с недвижимостью в России. –М., 1996. –С. 18.; Витрянский В.В. Договор купли-продажи и его отдельные виды. –М.: Статут, 1999. –С. 265.; Российское гражданское право: Учебник / Под.ред. З.Г.Крыловой, Э.П.Гаврилова. –М., 1999. –С.52.
8. Қаранг: Табашников В.Н. Предприятие как объект гражданских прав // Ж. Законодательство, 1998. -№ 9. –С. 12-14.
9. Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексига шарҳ, 1-жилд (биринчи қисм) Адлия вазирлиги. –Т.: “Vektor-Press”, 2010. –Б. 260.
10. Қаранг: Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный) / Отв.ред. О.Н.Садиков. –М., 1997. –С. 281-282.
11. <https://makromarket.uz/pages/o-nas#>.
12. <http://ecochistka.uz/2016/03/22/>.
13. Қаранг: Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига шарҳ: Профессинал шарҳлар. Т 2. / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. -Тошкент: Baktria press, 2013. 353-354 бетлар.
14. Комментарий к ГК РФ: в 3т. Т.2: Комментарий к ГК РФ (части второй) / Под.ред. Т.Е.Абовой и А.Ю.Кабалкина; Институт государства и права РАН. –М.: Юрайт-Издат, 2004. –С. 337-338.
15. Қаранг: Фуқаролик кодексининг иккинчи қисмига шарҳлар. II жилд. /биринчи китоб/. –Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 1998. –Б.339-341.
16. Қаранг: Краткий экономический словарь. /Под. ред. Ю. А. Беллика и др. –2-е изд., доп. –М.: Политиздат, 1989, –С.193.
17. Fuqarolik huquqi: Darslik. I qism/ Mualliflar jamoasi -T.: TDYU nashriyoti, 2016.-290-бет.

**Навбахор
ТУРСУНОВА,**
Жомбой туманлар-
аро иқтисодий
судининг раиси

ЕРГА ОИД МУНОСАБАТЛАРДА ШАФФОФЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ

Ер муносабатлари барча даврларда ҳам муаммоли бўлиб келган ҳамда ўзининг сиёсий тусга эга бўлган жиҳатлари билан давлат сиёсатининг бирламчи масалаларидан ҳисобланган. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодексида баён этилганидек, ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишни таъминлаш, ер муносабатларини тартибга солиш ва бу соҳада қонунчиликни мустаҳкамлашдан иборат.

Кейинги йилларда ер билан боғлиқ муносабатларни самарали тартибга солиш, ерларни муҳофаза қилишни таъминлаштириш, ерга оид низолатларнинг олдини олиш, бу борада фуқароларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаштириш, ер соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликни кучайтиришга оид муҳим қонун ҳужжатлари қабул қилинди.

Жумладан, 2021 йил 16 августда "Ер участкаларини ажратиш ва улардан фойдаланиш, шунингдек ерларни ҳисобга олиш ва давлат ер кадастрини юритиш тизими таъминлаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-708-сонли қонун қабул қилинди.

Қонун билан Ер кодексининг бир қатор моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди.

Мазкур қонунга кўра, юридик шахслар Ер кодексига ва бошқа қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ доимий фойдаланиш ҳамда ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлиши, шунингдек, чет эллик фуқаролар ва юридик шахслар, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар ер участкаларига фақат ижара ҳуқуқи асосида эга бўлиши мумкинлиги, юридик ва жисмоний шахслар қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган, ўзига доимий фойдаланиш (эгаллик қилиш) ёки мерос қилиб қолдирилган умрбод эгаллик қилиш ҳуқуқи асосида тегишли бўлган ер участкаларини қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкаларини хусусийлаштириш тўғрисидаги қонунчиликда назарда тутилган ҳолларда хусусийлаштиришга ҳақли эканлиги, юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкаларига бўлган мулк ҳуқуқи қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкалари хусусийлаштирилганда, қонунчиликда белгиланган тартибда юзага келиши бўйича ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган.

Ушбу қонун билан, ер участкаларини юридик шахсларга давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун доимий фойдаланишга бериш ҳуқуқи асосида вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокими эгаллиги белгиланиб, бундай ваколат туман (шаҳар) ҳокимларидан олиб ташланганлиги назарда тутилган.

Амалдаги қонунчиликка ва ер кодексининг 23-моддасига мувофиқ, ер участкаларини мулк қилиб бериш (реализация қилиш), доимий фойдаланиш ва ижарага бериш орқали ер ажратиш тартибидан амалга оширилади.

Ер участкаларини мулк қилиб бериш (реализация қилиш) – қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкаларини хусусийлаштириш тўғрисидаги қонунчиликка мувофиқ яқка тар-

тибда уй-жой қуриш ҳамда уй-жойни ободонлаштириш, тадбиркорлик ва шаҳарсозлик фаолиятини амалга ошириш учун электрон онлайн-аукцион воситасида, доимий фойдаланишга бериш – Ер кодексининг 20-моддасида назарда тутилган ҳолларда вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлари томонидан, ижарага бериш – Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлари томонидан, шунингдек электрон онлайн-аукцион воситасида амалга оширилади.

Шу билан бирга, эгалликдаги, фойдаланишдаги, ижарадаги ва мулк қилиб берилган ер участкасини бериш (реализация қилиш) Ер кодексида белгиланган тартибда фақат шу ер участкасини белгиланган тартибда олиб қўйилганидан (сотиб олинганидан) ва давлат мулки сифатида давлат рўйхатидан ўтказилганидан кейин амалга оширилади.

Берилган ер участкасининг чегаралари Давлат солиқ қўмитаси ҳузуридаги Кадастр агентлигининг Давлат кадастрлари палатаси томонидан ер участкасига бўлган ҳуқуқни тасдиқлайдиган ҳужжатлар берилгунига қадар мазкур ер участкасига эгаллик қилиш ва ундан фойдаланишга киришиш тақиқланади.

Бундан ташқари, Ер кодексининг 24-моддасига мувофиқ, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер участкалари жисмоний ва юридик шахсларга вилоят ва Тошкент шаҳар ҳокимининг очиқ электрон танлов натижаларини тасдиқлаш тўғрисидаги қарори билан ижара ҳуқуқи асосида берилади. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланмаган ер участкалари эса жисмоний ва юридик шахсларга электрон онлайн-аукционда ижара ҳуқуқи асосида берилади.

Ер участкаларини ижарага олиш шартномасини муддатидан олдин бекор қилиш тарафларнинг келишуви билан, бундай келишувга эришилмаган тақдирда эса, суднинг ҳал қилув қарори билан амалга оширилади.

Мазкур қонун билан мулкдорларнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилиниши билан биргаликда ер ажратиш масалалари туман (шаҳар) ҳокимликлари ваколатларидан олиниб ерларни очиқ аукцион орқали сотиш амалга ошириладиган тартиб ўрнатилди ва қонуннинг қабул қилиниши ерга оид ислохотларнинг янада таъминлашига ҳамда қонун бузилиш ҳолатларининг олдини олишга, шу билан бирга, айрим норматив ҳужжатлардаги бўшлиқларни тўлдиришга, ер участкаларини ажратишнинг барча учун тенг, шаффоф ва бозор тамойилларига асосланган тартибини жорий этиш, ерга оид мулккий ва ҳуқуқий муносабатларда барқарорликни таъминлаш, ерларни муҳофаза қилиш ҳамда ер эгаларининг мулккий ҳуқуқларини кафолатлашга хизмат қилади.

Сарвар СОЛИЕВ,
Зангиота
туманлараро
иқтисодий суди-
нинг раиси

СОҒЛОМЛАШТИРИШ ТАОМИЛЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ РАҒБАТЛАНТИРИЛАДИ

Корхона корпоратив ва ишлаб чиқариш муносабатларининг амалдаги иқтисодий ислохотлар жараёнидан орқада қолиши натижасида банкротлик ҳолатига тушиб қолади. Тўловга қобилиятсиз корхоналарни тугатиб юбориш қийин эмас, аммо ушбу корхоналарда иш билан таъминланган фуқаролар иш ўрнини йўқотади, шартлашувчи субъектлар ўртасида низолар, улар фаолиятига салбий таъсир ва бошқа шу каби кўплаб ижтимоий ҳамда иқтисодий масалалар келиб чиқади.

Банкротлик муносабатларини тартибга солувчи “Банкротлик тўғрисида”ги қонун 2003 йил янги тахрирда қабул қилинган бўлиб, унда иқтисодиёт тармоқлари ривожланиши натижасида вужудга келаётган янги муносабатларни тартибга солувчи механизмлар акс эттирилмаган эди.

Қонуннинг номи ҳамда матнида “банкротлик” атмасининг кенг қўлланилганлиги, мазкур ҳужжатнинг корхонани банкрот деб топиш ва уни тугатишга қаратилганлигини англатар эди.

Жорий йилнинг 13 апрелидан қонуний кучга кирган “Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни иқтисодий ночор аҳволга тушиб қолган корхоналарга ўз фаолиятини қайта ташкил этиш ва тўлов қобилиятини тиклашга имкон бериш орқали иқтисодиётга таъсир ўтказади.

“Тўловга қобилиятсизлик тўғрисида”ги қонуннинг қабул қилиниши иқтисодий жиҳатдан танг аҳволга келган тадбиркорлик субъектларини тугатиб юбориш эмас, балки уларни молиявий соғломлаштириш, шу билан бирга соҳада вужудга келаётган янги муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишга қаратилгани билан алоҳида аҳамият касб этади.

Эътиборлиси, қонуннинг номи ва матнидаги “тўловга қобилиятсизлик” тушунчасини ушбу қонуннинг мазмунан иқтисодий ночор ҳолатга тушган корхоналар фаолиятини тиклашга йўналтирилаётганлиги билан изоҳлаш мумкин. Бу нарсга дунё тажрибасидан ўтган. Хусусан, бу каби қонунлар Германияда “Иқтисодий тўловга қобилиятсизлик”, Қозоғистонда “Реабилитация ва банкротлик”, Японияда “Корпоратив қайта ташкил этиш, фуқаролик реабилитацияси ва банкротлик” деб номланишини кўришимиз мумкин.

Хўш, бу қонунни ишлаб чиқиш учун яна қандай заруратлар мавжуд эди?

Маълумки, тўлов қобилиятини тиклаш имконияти бўлган корхоналарда корпоратив ва ишлаб чиқариш муносабатлари тубдан ўзгаради, иқтисодиёт соҳасида “ишлаб чиқариши қайтадан тикланган ҳамда янгидан тетиклашган субъектлар” фаолият юрита бошлайди.

Афсуски, иқтисодий ночор ва тўловга қобилиятсизлик масалаларини тартибга солувчи “Банкротлик тўғрисида”ги қонун моҳиятан корхонани банкрот деб топиш ва уни тугатишга қаратилган бўлиб, унда корхонага нисбатан соғломлаштириш таомилларини қўллашни рағбатлантирувчи нормалар мавжуд эмас эди.

Статистик таҳлилларга эътибор қаратсак, 2020-2021 йилларда жами 15 745 та корхона банкрот деб топилган бўлиб, улардан 2 фоизининг фаолияти тикланган, 80 фоизи тугатилган, 18 фоизи бўйича тугатиш жараёни давом этмоқда.

Энди эса қонун билан корхонага нисбатан соғломлаштириш таомилларини қўллашни рағбатлантириш мақсадида тўловга қобилиятсизлик вақтинчалик ва доимий турларга ажратилмоқда.

Қонуннинг 5-моддасига мувофиқ вақтинча тўловга қобилиятсизлик аломатлари дейилганда тегишли мажбуриятларнинг юзага келган санадан эътиборан уч ой ичида қарздор томонидан бажарилмаганлиги, шаҳар жойларидаги ҳамда унга тенглаштирилган ҳудудлардаги корхоналар томонидан эса олти ой ичида бажарилмаганлиги тушунилади. Судга ариза бериш санасидаги ва ариза берилган йилнинг бошидаги ҳисобот даврида, агарда ариза йилнинг биринчи чорагида берилган бўлса, ўтган йилнинг бошидаги ҳисобот даврида қарздорнинг мажбуриятлари унинг активлари қийматидан ошиб кетган бўлса доимий тўловга қобилиятсизлик тушунилиши мумкин.

Бунга қадар амалда бўлган қонун талабига кўра, корхона тегишли тўлов мажбуриятларини қарздорлик юзага келган кундан эътиборан уч ой ичида бажармаса ва унга нисбатан билдирилаётган талаблар базавий ҳисоблаш миқдорининг камида уч юз баравари, яъни 81 000 000 сўмни ташкил этса, унга нисбатан тугатиш таомили қўлланилар эди.

Эндиликда корхонага нисбатан соғломлаштириш таомилларини қўллашни рағбатлантириш мақсадида мазкур жараёнда жорий солиқ тўловларини тўхтатиб туриш, тижорат банклари ва молия институтларидан кредитларни жалб этиш, қарздорлик қисман қопланганда корхона фаолиятини кредиторлар розилиги билан тиклаш бўйича нормалар киритилди.

Шунингдек қонун билан қарздорга корхонани соғломлаштириш ёки тугатиш таомилларини қўллашни эркин танлаш ҳуқуқи берилмоқда. Хусусан, қонуннинг 7-моддасида қарздор пул мажбуриятларини бажармаганлиги муносабати билан унга нисбатан тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат этиш ҳуқуқига қарздорнинг ўзи ва кредитор эга эканлиги, қарздор ва кредитор тўловга қобилиятсизлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги аризада қарздорнинг тўлов қобилиятини тиклаш ёхуд тугатишга

доир иш юритиш тартиб-таомилларини қўллаш зарурлигини кўрсатиши мумкинлиги белгиланди. Бундан кўриш мумкинки, қарздор кредиторлик қарзи миқдоридан қатъи назар ўзини тўловга қобилиятсиз деб ҳисоблаган пайтдан бошлаб унга нисбатан соғломлаштириш таомилини қўллаш бўйича судга мурожаат қилиш ҳамда ўз фаолиятини тиклаш имконига эга бўлади.

Юқоридагилар билан бир қаторда, қонун билан амалиётда узоқ муддатдан бери муаммо бўлиб келаётган айрим масалалар ҳам ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинди.

Хусусан, суд бошқарувчисининг ҳуқуқлари бирмунча кенгайтирилди, жумладан суд бошқарувчиларига Давлат хизматлари агентлиги орқали кўрсатиладиган давлат хизматларидан ҳақ тўламасдан фойдаланиш, қарздорнинг мулки, ҳисоб варақлари ва депозитлари ҳақида давлат органларидан бепул маълумот олиш ҳуқуқи берилди.

Амалиётга татбиқ этиш назарда тутилган жуда муҳим жиҳатлардан яна бири жисмоний шахсни тўловга қобилиятсиз деб топиш институтининг жорий этилиши бўлди, деб айтиш мумкин. Негаки жисмоний шахсни тўловга қобилиятсиз деб топиш институтининг АҚШ, Европа Иттифоқи мамлакатларида, Япония ва Россияда самарали қўлланилиб келаётганлигини кўришимиз мумкин.

Қонунга жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлигини тартибга солувчи 14-боб киритилиб, қонуннинг 194-моддасида агар ушбу бобда бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлиги билан боғлиқ муносабатларга нисбатан ушбу қонун 1, 2, 3, 5, 6 ва 7-бобларининг тегишли қоидалари қўлланилиши алоҳида белгилаб қўйилди.

Қонунда қарздор жисмоний шахснинг пул мажбуриятлари бўйича кредиторлар талабларини қаноатлантиришга ва (ёки) солиқлар ҳамда йиғимлар бўйича ўз мажбуриятини тўлиқ ҳажмда бажаришга қодир эмаслиги, агар тегишли мажбуриятлар ва (ёки) тўлов мажбуриятлари юзага келган кундан эътиборан уч ой ичида қарздор жисмоний шахс томонидан бажарилмаган ҳамда қарздор жисмоний шахсга нисбатан талаблар базавий ҳисоблаш миқдорининг камида икки юз баробарини ташкил этса, қарздор жисмоний шахснинг тўловга қобилиятсизлиги аломатлари ҳисобланиши назарда тутилди.

Жисмоний шахсни тўловга қобилиятсиз деб топиш учун кредиторлик қарзи суд қарори, нотариал тасдиқланган битим, нотариус ижро хати, қарздор тан олганлигини тасдиқловчи ҳужжат ҳамда алимент ундириш тўғрисидаги талаб асосида вужудга келган бўлиши лозимлиги белгилаб қўйилди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, хулоса сифатида айтиш мумкин-ки, қонуннинг амалга киритилиши тўловга қобилиятсизлик ҳолатидаги корхоналарга нисбатан соғломлаштириш таомилларини қўллаш орқали уларнинг фаолиятини тиклаш ва мамлакатимизнинг халқаро рейтингларда тўловга қобилиятсизлик индикаторидаги ўрнини ошириш имконини беради.

АДОЛАТ МЕЗОНИ ПОЙДЕВОРИ

Мамлакатимизда Президентимиз ташаббуси билан “Инсон қадри учун” тамойили асосида халқимиз фаровонлиги йўлида кенг қўламли ислохотлар олиб бориляпти. Бу ислохотлар миллий давлатчилигимиз пойдеворини мустаҳкамлаб, оилалар фаровонлиги, қонун устуворлиги, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатларига хизмат қиляпти.

Судьялар олий кенгашининг ташкил қилиниши натижасида судьяларни танлаш, қайта тайёрлаш механизми йўлга қўйилди. Президентнинг судьяларни тайинлаш билан боғлиқ ваколатларининг бир қисми Судьялар олий кенгаши зиммасига ўтказиб берилганлиги бу янги тузилмага бўлган ишонч ва масъулиятдир.

Суд ислохотларининг яна бир муҳим жиҳати, “Судлар тўғрисида”ги қонунда назарда тутилган ва узоқ йиллардан буён ечимини кутиб келган маъмурий судларнинг ўз фаолиятини бошлашлари бўлди.

Судлар томонидан жиноят ишларини қўшимча терговга қайтариш амалиётига чек қўйилгани ҳам Президентимиз томонидан бир қатор аниқ мисоллар асосида келтириб ўтилган тизимдаги қонун бузилиш ва коррупция ҳолатларининг олдини олишда муҳим қадам бўлди. Бу, ўз навбатида, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ишончли механизмидир.

Шунингдек, ўтган даврда қонунчилигимизга киритилган ўзгартиришларга мувофиқ давлат бошқаруви ва маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари раҳбарлари, жумладан, ҳокимлар, прокурор ва ички ишлар органлари раҳбарларининг маҳаллий Кенгашлар олдида ҳисоб бериш амалиёти жорий этилди.

Юртбошимиз “Одамлар ҳамма нарсага чидаши мумкин, лекин адолатсизликка чидай олмайди” деган фикрларининг маъносига судьялар эътиборини қаратар экан, адолат посбони саналадиган ушбу касб эгалари томонидан қабул қилинаётган ҳар бир қарорнинг қонуний ва адолатли бўлиши зарурлигини таъкидлайдилар. Бу борада суд ҳокимиятининг чи-накам мустақиллигини, одил судлов фаолиятига аралашганлик учун жавобгарлик муқаррарлигини сўзсиз таъминлаш лозимлиги ҳақида билдирилган фикрлар эса адолатни таъминлаш йўлидаги яна бир қатъий қадам бўлди. Ҳақиқатан, судья ўз қасамёдида содиқ қолиб фақат қонунга бўйсунган ва ўз виждони олдида пок бўлган ҳолда иш кўриши керак. Суд ишига аралашув нафақат судьянинг қасамёди, Конституциямизнинг судьялар мустақиллиги, уларнинг фақат қонунга бўйсунгани ҳақидаги бандларига ҳам зиддир.

Мухтасар қилиб айтганда, фуқаролар ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини яхши биладиган, қонун ва амалдаги тартиб-қоидаларни, одил судлов органларини ҳурмат қиладиган жамиятда қонун устувор бўлади. Қонун устувор бўлган жойда эса адолат қарор топиши муқаррар.

Хуршид СОДИҚОВ,

*жиноят ишлари бўйича
Олмазор туман суди судьяси.*

Хотамжон МАТКАРИМОВ,
фуқаролик ишлари бўйича
Чирчиқ туманлараро
судининг судьяси

ЯРАШТИРИШ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРИНИНГ СУД АМАЛИЁТИДА ТУТГАН ЎРНИ

**Фуқаролик процессида яраштириш тартиб-таомиллари-
ни кенг жорий этиш низони ҳал қилишнинг самарали воситаси
ҳисобланади. Шу сабабли, фуқаролик процессуал қонунчилиги
суд ва тарафларнинг ушбу институтдан фойдаланишлари
учун максимал имкониятни яратишга интилади.**

Фуқаролик ишларини келишув битими тузиш орқали тугатишнинг ҳуқуқий асосларини яратиш мақсадида 2019 йил 20 мартдаги ЎРҚ-531-сон қонун билан Фуқаролик процессуал кодексига алоҳида 17-боб киритилиб, ушбу боб “Яраштириш тартиб-таомиллари” деб номланди.

Мазкур бобда келишув битими ёки медиатив келишувни тузиш тартиби, келишув битимининг мазмуни ва уни тасдиқлаш ёки тасдиқлашни рад этиш масалалари ёритилган.

Шу ўринда кейинги тўрт йиллик суд статистикасига назар ташлайдиган бўлсак, фуқаролик ишларини иш юритишдан тугатиш салмоғи йил сайин камайиб борганлигининг гувоҳи бўламиз.

Процессуал соҳада ярашувга олиб келадиган оқибатлар асосан иш юритишни тугатиш билан боғлиқ. Келишув битимини тасдиқловчи суднинг ажрими суд билан келишув битимини тузган шахслар ўртасидаги процессуал ҳуқуқий муносабатларни тугатади. Шундай қилиб, келишув битими бекор қилинадиган юридик факт қиймага ҳам эга.

Келишиш томонлар учун ҳам қулайдир: бу бизнесни юритиш вақтини ва молиявий харажатларни камайтиради, яхши муносабатларни сақлашга имкон беради ва эришилган келишувни ихтиёрий равишда бажаришга имкон беради. Мисол учун Қўшма Штатларда ишларнинг атиги 5% суд жараёнидан ўтади, қолган 95% ярашув процедураларидан ўтиб тугалланади. Бошқа ривожланган мамлакатлар судлов тизимида ҳам худди шундай ҳолатни кузатиш мумкин.

Ҳозирги кунда юридик адабиётларда келишув битими ҳақида турли хил фикрлар билдирилган. Масалан, ҳуқуқшунос олим Ш.Шораҳметовнинг фикрича, келишув битими суд мажлисида, суддан ташқари ва ижро босқичида ҳам тузилиши мумкин. Тарафлар келишув битимининг шартлари суд мажлиси баённомасига киритилади ва иккала тараф томонидан имзоланади¹.

Ҳуқуқшунос олим М.Мамасиддиқовга кўра, тарафларнинг ҳуқуқий муносабатларида ҳеч нарсани ўзгартирмайдиган келишув битими шуниси билан муҳимки, ҳуқуқ ва манфаатлар борасида низонинг мавжуд бўлмаслигига тарафлар ўзларининг саъй-ҳаракатлари билан суднинг кўмаги орқали эришадилар. Шунингдек, тарафларнинг ўзаро ҳуқуқ ва манфаатлари борасида ихтиёрий равишда келишувга эришишлари фуқаролик процесси тарбиявий аҳамиятининг самарали таъсир кўрсатишидан далолатдир².

Ҳуқуқшунос олим Д.Ҳабибуллаев келишув битими тарафларнинг ўзаро келишиб, судда бу низо бўйича иш юритишни тугатиш хусусида ўз эрklarини ифодалашидир, келишув битими даъвони тан олиш, даъводан воз кечишдан шуниси билан фарқланадики, бунда икки тараф ҳам иш юритишни тугатишга розилиklarини билдирадилар, деб таъкидлаб ўтади³.

Келишув битимининг ўзига хос хусусиятлари шундаки, бу томонларнинг келишуви (ёки шартномаси) бўлиб, унда улар ўз ҳуқуқлари ва мажбуриятларини, шунингдек, низони тугатиш шартлари ва тартибини мустақил равишда белгилайди.

Фуқаролик процессуал кодексига биноан келишув битими жараёнининг барча босқичларида тузилиши мумкин. Энг мақбули — фуқаролик ишини судга тайёрлаш босқичида келишувга эришидир.

Келишув битимининг афзалликлари орасида томонларнинг кўникмаларини ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Суд келишув битимининг шартларини маъқуллаб, қонунийлигига кафолат беради, бошқаларнинг қонуний манфаатларини бузмаслигини текширади. Бундан ташқари, келишув битимини тузишда томонлар унинг бажарилиши кафолатларини оладилар,

чунки келишув битими суд қарори билан тасдиқланиши керак.

Келишув битимининг ҳуқуқий оқибатлари суд томонидан суд процесси бошланишида тушунтирилиши лозим. Судьянинг тарафларга келишув битими тузиш имконияти ва унинг афзалликларини батафсил тушунтириши низони суд якунига қадар келишув битими билан якунлаш эҳтимолини кучайтиради.

Шу муносабат билан даъвогарнинг арз қилинган талаблардан воз кечишини қабул қилишда, шунингдек тарафлар ўртасидаги келишув битимини тасдиқлашда суд уларга кўрсатилган асослар бўйича иш юритишни тугатиш оқибатларини тушунтириши ва бу суд мажлиси баённомасида ҳам, суднинг ажримиди ҳам ёритилиши лозим.⁴ — деб тушунтириш берилган⁴.

Бугун судьялар томонлар ўртасида бундай музокараларни олиб боришдан кўрқишади, сабаби иш суд мажлисида кўриб чиқилганидан сўнг суд қарорлари устидан шикоят қилиниши, судга нисбатан асоссиз эътирозларга сабаб бўлиш эҳтимоли бор. Чунки, суднинг ҳаддан зиёд келиштиришга ҳаракат қилиши тарафларда унинг ҳолислигига шубҳа ўйғотиши мумкин.

Жаҳон амалиётида бу масала турли йўллар билан ҳал этилади. Масалан, Голландияда музокаралар олиб боровчи судья, агар томонлар музокаралар натижасида келишув битимига эришмаган бўлса, ишни моҳиятан кўриб чиқа олмайди. Қўшма Штатларда бу судгача низоларни ҳал қилиш йўлиси деб номланади. Томонларнинг судьяга ёки мустақил шахсга мурожаат қилиш ҳуқуқи бор. Агар судья учрашув ўтказса, у ҳар бир томоннинг позицияси асослиги, низони келишув йўли билан тугатишнинг афзалликлари тўғрисида ўз фикрларини билдиришга, шунингдек, томонларни мурожаат келишга ишонтиришга ҳақлидир. Агар томонлар келишув битимини тузса, суд томонидан тасдиқланади, мабодо улар ярашишдан бош тортса, иш суд муҳокамаси босқичига ўтади.

Англашилади-ки, судьянинг мақсади томонларнинг келишув битимига эришишини таъминлашдан иборат. Бу борада айрим хорижий давлатларнинг ўз тажрибалари бор. Масалан, Буюк Британияда суд медиация жараёнида қатнашишдан бош тортган томонларга жарима солишга ваколатлидир. Францияда, ажрашиш ишларида ярашишга уриниш бўлмаса, суд қарори бекор қилиниши мумкин.

Словенияда низони ҳал қилиш учун воситачига мурожаат қилинган тақдирда иш юритишни тўхтатиб туриш назарда тутилади.

Мамлакатимиз қонунчилигида бу борада Олий суд Пленумининг 2001 йил 14 сентябрдаги "Уй-жой низолари бўйича суд амалиёти ҳақида" - ги 22-сонли қарорининг 12-бандида, "Суд ишни

кўришда ишнинг ҳақиқий ҳолатини, тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини ҳар томонлама тўлиқ ва ҳолисона ўрганиб чиқиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик процессуал кодексининг тегишли моддаларида баён этилган ҳаракатларни амалга ошириши зарур, хусусан, тарафлар ёки уларнинг вакилларини суҳбатга таклиф этиши, уларнинг мазкур даъвога оид барча далил ҳамда эътирозларини ва ишни келишув битими йўли билан ҳал этиш имкониятларини ўрганиб чиқиши, зарур ҳолларда, тарафларга ишни судда кўришга тайёрлаш ва иш судда кўрилаётган жараёнда ҳам келишув битими йўли билан тугатишни таклиф қилиши лозим.⁵ — деб тушунтириш берилган.

Шундай қилиб, низоларни суд тартибида ҳал қилиш ва яраштириш фуқаролик ишлари бўйича одил судловни оптималлаштиришга имкон бериши билан бир қаторда суд жараёнлари иштирокчиларига ўз ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишнинг муносиб шаклини танлаш учун ҳуқуқий имконият яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик процессуал ҳуқуқи. -Тошкент, Адолат. 2001. -230 б; Шорахметов Ш.Ш. Проблемы гражданского судопроизводства по защите прав и законы интересов граждан Республики Узбекистан // Автореф. дисс.док. юрид. наук.12.00.03 - Гражданское право. Предпринимательское право. Семейное право. Международное частное право. -Т.: 1996. -С. 56.; Шорахметов Ш.Ш. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик процессуал кодексига шарҳлар. -Тошкент: Адолат, 2010.
2. Мамасиддиқов М.М. Мехнатга оид ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган низоли ишларни судда кўришнинг процессуал хусусиятлари. Монография. -Тошкент, ТДҲИ. 2005. -113 б.
3. Хабибуллаев Д.Ю. Фуқаролик процессуал ҳуқуқининг таъминлари ва уларни суд амалиётида татбиқ этиш муаммолари. Юрид. фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. -Тошкент: ТДҲИ. 2007. -Б.104.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 25.10.2019 йилдаги "Фуқаролик ишлари бўйича биринчи инстанция судининг ажримлари тўғрисида"ги 19-сонли Қарори.
5. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 14.09.2001 йилдаги "Уй-жой низолари бўйича суд амалиёти ҳақида"ги 22-сонли қарори.

СУВДАН ФОЙДАЛАНИШДА ПРОКУРОР НАЗОРАТИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада сув ва сувдан фойдаланиш соҳасидаги қонун ҳужжатларининг ижроси устидан прокурор назоратининг ҳуқуқий асослари, прокурор назоратини ташкил этишнинг зарурати ва ўзига хос хусусиятлари, унинг долзарблиги, замонавий тенденциялари, миллий қонунчилигимиздаги муаммолар ва уларни ҳал этиш масалалари ўрин олган.

Калит сўзлар: прокурор, прокурор назоратини ташкил этиш, сув қонунчилиги, қонунийлик, ҳуқуқ-тартибот, замонавий тенденциялар, миллий қонунчилик, муаммолар ва уларнинг ечимлари.

АННОТАЦИЯ:

в статье освещены правовые основы прокурорского надзора за исполнением законодательства в области воды и водопользования, необходимость и специфика организация прокурорского надзора, его актуальность, его современные тенденции, проблемы в нашем отечественном законодательстве и пути их решения.

Ключевые слова: прокурор, организация прокурорского надзора, водное законодательство, законность, правоприменение, современные тенденции, национальное законодательство, проблемы и пути их решения.

Прокуратура органлари фаолиятининг муҳим йўналишларидан бири бўлган қонунлар ижросини назорат қилиш бўйича прокуратура органлари томонидан амалга ошириладиган ҳар қандай иш, энг аввало, тўғри ташкил этилиши талаб этилади. Чунки, прокуратура тизими олдидан турган ушбу вазифаларнинг барча даражадаги прокурорлар томонидан тўғри тушунилиши ва қўлланилиши прокурор назоратининг қонунийлигини таъминлашга ҳамда иш унуми ва натижадорлигининг ошишига имкон беради.

Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ижроси устидан прокурор назоратини ташкил этиш деганда, прокуратура ходимларини танлаш, жойлаштириш, малакасини ошириш, уларнинг фаолиятини доимий равишда тартибга солиш, маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилиш учун зарур бўлган барча воситалар билан таъминлаш, прокуратура органлари фаолиятини таҳлил қилиш ва уни баҳолаш, ишларни режалаштириш, режалар бажарилишини назорат қилиш, белгиланган муддатларда юқори якуний натижаларга эришиш учун прокуратура ва бошқа органларнинг ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тўлдирадиган чора-тадбирлари мажмуи тушунилади.

Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ижроси устидан назорат Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Аграр ва озиқ-овқат соҳаларини ривожлантиришга оид қонунчилик ижроси устидан назорат бошқармаси, Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлар прокуратураларининг тегишли бўлимлари ва жойлардаги прокурорлар томонидан амалга оширилади.

Шу ўринда таъкидлаш лозим-ки, давлат вакиллик ва ижроия ҳокимияти, маҳаллий давлат ҳокимияти, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича махсус ваколатли давлат органлари ва бошқа давлат назорати идоралари, юридик шахслар, шунингдек фуқаролар ва оммавий ахборот воситалари ушбу соҳадаги қонун ҳужжатларининг ижроси устидан прокурор назорати ишларини ташкил этишнинг асосий ахборот манбалари ҳисобланади.

Шунингдек, Сув хўжалиги вазирлиги ва унинг ҳудудий бўлинмалари ҳамда идоравий мансуб ташкилотларининг статистик ҳисоботлари ҳам прокурор назоратини амалга оширишдаги муҳим маълумотлар манбаи бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Сув хўжалиги вазирлиги марказий идоралари ҳудудлардаги сув объектларининг ҳолати ва асосий

ифлосланиш тўғрисида умумий маълумотларга эга бўлади. Унинг ҳудудий бўлинмалари ва идоравий мансуб ташкилотлари, шу жумладан маҳаллий давлат ҳокимияти органлари сув объектлари, улардан фойдаланишнинг табиати, хусусиятлари ва усуллари, ифлосланиш турлари ва кўламлари, сув объектлари ва уларни муҳофаза қилиш зоналари ифлосланишнинг асосий стационар манбалари, сув олиш объектларининг ҳолати ва уларни муҳофаза қилиш тўғрисида батафсилроқ маълумотларга эга бўладилар.

Юқоридаги органлардан:

- аниқланган сув қонунчилиги бузилиши, уларни бартараф этиш ва келгусида олдини олиш бўйича кўрилаётган чора-тадбирлар;
- қонун ҳужжатларини бузганлик учун интизомий жавобгарликка тортилган мансабдор ва бошқа шахсларнинг сони;
- судларга сув тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш натижасида етказилган зарарни қоплаш тўғрисида киритилган даъво аризаларнинг сони ва зарар миқдори;
- жиноят ишини кўзгайтиш масаласини ҳал қилиш учун ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга юборилган материаллар сони тўғрисидаги маълумотларни олиш мумкин.

Прокурор текширувига жалб қилинган маҳсул ваколатли давлат назорати органлари ва экология соҳасидаги мутахассислар томонидан қуйидаги саволларга аниқлик киритилиши керак:

- ташкилотлар (корхоналар) томонидан сув ҳавзаларига ташланадиган барча ифлосланттирувчи моддалар назорат қилинадими ва ушбу моддаларнинг барчаси учун уларнинг рухсат этилган максимал концентрацияси учун стандартлар мавжудми?
- сув ҳавзаларида қандай ифлосланттирувчи моддалар мавжудлиги, уларнинг сув ҳавзаларида концентрацияси меъёрдан ошган бўлса, ушбу зарарли моддалар одамларда касалликка, сув ҳайвонларининг ўлимига олиб келиши, атроф-муҳит объектларига зарар етказиш хавфини келтириб чиқариши мумкинми?
- сув ҳавзасига оқава сувларнинг оқизилиши натижасида инсон саломатлиги ва ҳайвонот дунёсига, шу жумладан балиқ ресурслари, ўсимлик дунёси, ўрмонлар ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига зарар етказилганлиги қайд этилганми, шунингдек, қандай касалликлар қайд этилган?
- сув ҳавзасига ташланадиган ифлосланттирувчи моддалар таъсирида одамларда касалликлар, захарланиш ва бошқа салбий ҳодисалар илгари ер усти сув ҳавзасининг сув олиш зонасидаги ҳудудларда кузатилганми?
- оқава сувларни давлат назорати органлари томонидан рухсат этилган чегараларда до-

имий, узоқ муддат оқизиш инсон саломатлиги учун қандай хавф туғдириши мумкин?

- балиқларнинг оммавий нобуд бўлиши аввалроқ қайд этилганми, қаерда ва қандай сабабларга кўра, ушбу ҳудудда сувдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда балиқлар нобуд бўлишининг бошқа сабаблари ҳам бўлиши мумкинми?

- қишлоқ хўжалиги ерларида оқава сувлар оқизиладиган ер усти сув ҳавзасидан сугориладиган ерларда етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмол қилишнинг одамлар учун хавф даражаси қандай?

Прокурор ҳуқуқбузарлик таркиби ва ҳуқуқбузарни аниқлаш учун:

- корхоналардаги асбоб-ускуналар ва технологияларнинг, шунингдек тозалаш иншоотларининг ҳолатини ҳисобга олган ҳолда қандай технологик жараёнлар сув объектининг ифлосланишига олиб келиши ва муайян ҳолатда қайси корхоналар ифлосланишига сабаб бўлиши мумкинлиги;
- барча корхоналарда тозалаш иншоотлари мавжудлиги ва уларнинг қайси бири тозалаш даражаси бўйича Ер усти сувларини муҳофаза қилиш қоидалари талабларига жавоб бермаслиги;
- сув ҳавзасидан сув олиш ва оқава сувларни оқизишда барча корхоналар назорат-ўлчаш асбоблари, шунингдек, сув олишда балиқларни ҳимоя қилиш воситалари билан жиҳозланганлиги;
- ишлаб чиқаришда сувнинг ифлосланишига олиб келиши мумкин бўлган технологик нормалар ва қоидаларнинг бузилишига қайси корхоналар томонидан йўл қўйилаётганлиги;
- сувдан фойдаланувчилар томонидан сув ҳавзаларига оқава сувларни оқизиш чегарасидан, шунингдек улардаги ифлосланттирувчи моддалар миқдоридан ошиб кетишига йўл қўйилмадими, сувдан фойдаланувчилар томонидан уларни камайтириш бўйича қандай чоралар кўрилаётганлиги;
- муайян сув ҳавзасининг ифлосланишига олиб келиши мумкин бўлган бахтсиз ҳодисалар ва фавқулодда вазиятлар қанчалик тез-тез ва қайси корхоналарда содир бўлаётганлиги;
- корхоналар фавқулодда вазиятлар тўғрисида давлат назорати органларини мунтазам равишда хабардор қилиш-қилмаслиги;
- сувдан фойдаланувчи корхоналарнинг ўз авария хизматлари ва фавқулодда вазиятларда ҳаракат режалари ёки профессионал авария хизматлари билан тузилган шартномалари мавжудлиги;
- сув объектини муҳофаза қилиш, шу жумладан оқава сувларни тозалаш, зарарсизлантириш ва бу бўйича тадбирларни амалга оширишда сувдан фойдаланувчилар ўртасида қандай санитария норма ва қоидалари бузилганлиги;

- қайси корхоналар ва қандай ҳажмларда ёмғир оқава сувларини сув ҳавзасига оқизади, барча корхоналар ёмғир сувини тозалаш ва ёмғир канализациясини таъминлаши имкониятига эгалиги;

- барча корхоналарнинг сув объектидан фойдаланишга бериш тўғрисидаги қарорлари ёки сувдан фойдаланиш шартномалари мавжудлиги;

- қарор шартларини қайси корхоналар бажармаётганлиги;

- барча корхоналар сувдан фойдаланганлик учун тўловни ўз вақтида тўлаяптими, агар тўланмаган бўлса, аввалги даврда сувдан фойдаланганлик учун тўлов амалга оширилмаган тақдирда сув объектини сувдан фойдаланишга бериш тўғрисида қарор чиқарилганлиги;

- қарор чиқаришда ҳудудий органлар билан келишилган сувни муҳофаза қилиш тадбирлари қайси корхоналар томонидан амалга оширилмаётганлиги ва унинг сабаблари;

- экологик хавфли корхоналар зарар етказганлик учун жавобгарлик хавфини мажбурий суғурта қилишни амалга ошириши ҳақидаги саволларга аниқ жавоб олиши керак.

Шунингдек, суғориш тизимлари томонидан сув ҳавзасига етказилган зарарни аниқлашда тизимлар сув таъминоти ва дренаж сувларини чиқариш учун назорат-ўлчаш ускуналари билан жиҳозланганлиги, сув ҳавзасига қанча миқдорда тозаланмаган ва зарарсизлантирилмаган дренаж сувлари тўкилганлиги ва нима сабабдан оқизилганлиги, ифлосланишни локализация қилиш ёки сув ҳавзасига оқизувчи дренаж сувларидаги ифлослантирувчи моддалар миқдорини камайтириш учун қандай чоралар кўрилганлигини аниқлаш чоралари кўрилиши лозим.

Сув ҳавзаси транспорт воситалари билан ифлосланган тақдирда сув ҳавзасига қандай зарар етказилганлиги, охириги текширув қачон ўтказилган ва сақлаш бўйича экологик талаблар қандай ҳисобга олинганини аниқлаш лозим бўлади.

Ичимлик суви таъминоти манбаи бўлган ер ости сув объектларининг ифлосланиши тўғрисида сигнал олгандан сўнг:

- ифлосланишга олиб келиши мумкин бўлган сабабларни;

- қудуқларни, санитария муҳофазаси зонасида жойлашган экологик хавфли объектлар ва полигонлар, пестицидлар ва бошқа зарарли моддалар омборлари рўйхатини;

- ушбу корхоналарда бахтсиз ҳодисалар содир бўлганлиги ва қанчалик тез-тез содир бўлиши;

- Вазирлик, унинг ҳудудий бўлинмалари ва ер қатъини муҳофаза қилиш хизматлари томонидан қандай чоралар кўрилганлигини аниқлаши керак.

Юридик адабиётларда қонунчиликни мустаҳкамлашга, тартиббузарликнинг олдини олишга ҳеч қандай ёрдам бермайдиган текширишлар ўтказиш ҳам одат тусига кирганлиги танқид қилиниб, бундай текширишлар назорат органлари билан бир қаторда прокуратура ходимларининг ҳам вақти бесамар ўтишига сабаб бўлишини аниқ мисоллар билан асослаб берилган.

Сув объектларини муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг бузилиши тўғрисидаги хабарларни прокурорлар оммавий ахборот воситаларидан ҳам олишлари мумкин. Оммавий ахборот воситалари ва интернет нашрлари, хабарлар ва эшиттиришларни ўрганаётганда прокурор сув тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг бузилишини ўзида ифода этувчи содир этилган ёки тайёргарлик кўрилатган ҳуқуқбузарликлар, сувдан фойдаланиш билан шуғулланувчи корхона, муассаса ва ташкилотлар раҳбарлари билан алоқаларда мансабдор шахслар томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган ваколатларни лозим даражада бажармаганлиги тўғрисидаги маълумотларни олиши мумкин.

Ахборот манбалари нафақат прокуратура, балки бошқа давлат органлари томонидан Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги қонуни талабларидан келиб чиқиб, фуқароларнинг оғзаки ва ёзма мурожаатларини қабул қилиш ҳамда ўрганиш жараёнида ҳам аниқланади.

Прокурор сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ижросини назорат қилишда жамоатчиликнинг, айниқса жамоат ташкилотларининг имкониятлари ва салоҳиятидан фойдаланиши зарур. Сувдан фойдаланиш тўғрисидаги қонунлар ижросини текширишнинг аҳамияти ва заруратидан келиб чиқиб, бизнинг фикримизча, амалдаги “Прокуратура тўғрисида”ги қонунни 21-моддасининг биринчи қисмини қуйидаги таҳрирда баён этиш таклиф қилинади:

“Қонунлар ижросини текшириш қонунларнинг бузилаётганлиги тўғрисидаги аризалар, оммавий ахборот воситалари, ижтимоий тармоқлардаги хабарлар ва бошқа маълумотлар асосида, шунингдек қонунийлик прокурор томонидан чоралар кўрилишини талаб қиладиган ҳолатда эканлигидан келиб чиққан ҳолда қонунда белгиланган тартибда ўтказилади.”

Шавкатжон РАХИМОВ,

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси
Академияси мустақил изланувчиси.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Рахимов Ф.Х. Ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида”ги қонуннинг бажарилишини таъминлашда прокурор назорати // Қонунларнинг бажарилиши устидан прокурор назорати (илмий-амалий тўплам). -Тошкент, “Ўқитувчи”. 2000. - 13 бет.
2. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида”ги қонуни // <https://lex.uz/docs/3336169>.

Абдурасул АБДУШЕРОЗОВ,
Тошкент давлат юридик университети магистри

ТОВАР БЕЛГИСИ ВА ФИРМА НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада товар белгиси ва фирма номи билан боғлиқ низоларнинг турлари, фирма номларини рўйхатдан ўтказиш ва товар белгисига муҳофаза гувоҳномасини олишда вужудга келадиган айрим низо турларининг ўзига хос хусусиятлари таҳлил қилиниб, қонунчиликдаги бўшлиқлар ҳамда низоларнинг ҳал этиш жараёнлари баён этилган. Индивидуаллаштириш воситаларини рўйхатдан ўтказиш босқичида пайдо бўладиган низоларнинг олдини олиш мақсадига қонун ҳужжатларида белгиланган нормаларни амалда қўллаш механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда ушбу низолар юзасидан бериладиган шикоятларни кўриб чиқишнинг ҳолислиги ва шаффофлигини таъминлаш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: товар белгиси, фирма номи, таниқли фирма номи, индивидуаллаштириш воситалари, низоларни ҳал этиш, рўйхатдан ўтказиш, Интеллектуал мулк агентлиги, Адлия вазирлиги.

АННОТАЦИЯ:

в статье анализируются виды споров по товарным знакам и фирменным наименованиям, специфика отдельных видов споров, возникающих при регистрации фирменных наименований и получении свидетельства об охране товарных знаков, описываются пробелы в законодательстве и процессы разрешения споров. В целях предотвращения споров на этапе регистрации средств индивидуализации вносятся предложения по разработке механизмов реализации установленных законодательством норм и обеспечению беспристрастности и прозрачности рассмотрения жалоб по данным спорам.

Ключевые слова: товарный знак, фирменное наименование, известное фирменное наименование, средства индивидуализации, разрешение споров, регистрация, Агентство по интеллектуальной собственности, Министерство юстиции.

Юртимизда эркин бизнес муҳитини янада кучайтириш, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун зарур шарт-шароитларни яратиш қонун ҳужжатлари билан мустаҳкамланмоқда. Бу эса ўз навбатида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш истагини билдираётган шахслар кўлами ошишига ҳам ўз ижобий таъсирини кўрсатмоқда. Ўзбекистон бўйича 2021 йилда жами 102 804 (2020 йилда 95 311) янги корхона ва ташкилотлар ташкил этилган.¹

Фаолият кўрсатаётган корхоналар статистикасига эътибор қаратсак, 2001 йилда 118 749 та фирмалар фаолият олиб борган бўлса, 2022 йилга келиб, улар сони 528 929 тани ташкил этган.²

Ҳар бир бизнес эгаси фирма номи билан бирга товар (хизмат кўрсатиш) белгисига ҳам эга бўлишни хоҳлайди. Албатта, бизнесни самарали юритишда, истеъмолчиларни жалб этишда айниқса, товар белгисининг ўз ўрни бор.

Индивидуаллаштириш воситалари, шу жумладан товар белгилари нафақат адолатли рақобатни таъминлашда, балки истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилишда ҳам катта аҳамиятга эга. Чунки, истеъмолчи ўзи билган ва синовдан ўтказган маҳсулотни (хизматни) олишни истаиди. Бунда эса товар белгилари асосий фарқловчи вазифасини бажаради. Шу сабабли, товар белгилари тадбиркорлик фаолиятида энг кўп қўлланиладиган интеллектуал мулк объекти ҳисобланади.

Манбаларга кўра, илк товар белгилари – савдо маркалари қадимги Миср давридаёқ мавжуд бўлган. Европада биринчи товар белгиси швейцариялик шоколад ишлаб чиқарувчи “Russ Suchard et Cie”га тегишли бўлиб, 1893 йилда амалга оширилган. Товар белгисининг биринчи марта халқаро қайд этилиши ҳам швейцариялик соат фирмаси “Лонгинес” томонидан амалга оширилган. XIX аср охиригача бориб бир қанча давлатлар товар белгисини ҳуқуқий муҳофаза қилиш бўйича қатор қонунларни қабул қила бошлади. Хусусан, 1857 йилда Францияда, 1874 йилда Пруссияда (кейинчалик 1896 йилда у Германия қонуни сифатида ўзгартирилган), 1894 йилда Буюк Британияда, 1870 йилда АҚШда товар белгилари тўғрисида қонунлар қабул қилинган.³

Тадбиркорлик ривожланиб бораётган даврда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик

субъектларининг интеллектуал мулк объектларига, хусусан фирма номи, товар белгисига нисбатан ҳуқуқлари муҳофазасини таъминлаш ҳар қандай ривожланган давлат учун янада муҳим вазифа ҳисобланади. Интеллектуал мулк объектларининг самарали механизмлар орқали ҳимояланганлиги ушбу мамлакатнинг инвестицион жозибадорлигини оширади ҳамда унинг йирик инвесторлар олдида имижини мустаҳкамлайди.

Ҳозирги вақтда мамлакатимизда товар белгиларини рўйхатдан ўтказиш Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилади ҳамда ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжат товар белгиси гувоҳномаси ҳисобланади.

Париж конвенцияси (8-моддаси)га кўра фирма номи Конвенцияга аъзо барча мамлакатларда мажбурий талабнома ёки рўйхатдан ўтказилмасдан ва унинг товар белгисининг бир қисми эканлигидан қатъи назар, ҳимоя қилинишини белгилайди.⁴

Товар белгиси ва фирма номига оид низоларни иккита катта гуруҳга ажратиш мумкин.

Биринчи гуруҳга, фуқаролик муомаласи иштирокчиси ва давлат маъмурий органи ўртасида келиб чиқадиган маъмурий ва фуқаролик ҳуқуқий муносабатлар бўйича низоларни киритиш мумкин:

- товар белгиси ва товар келиб чиққан жой номини рўйхатдан ўтказишга талабномани кўриб чиқиш учун қабул қилишни рад этиш;
- товар белгиси ва товар келиб чиққан жой номини рўйхатдан ўтказишни рад этиш билан боғлиқ;
- товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли унинг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тугатиш ва

фирма номини рўйхатдан ўтказишни рад этиш;

– фирма номи ва товар белгисидан ноқонуний фойдаланганлиги учун жавобгарликка тортиш тўғрисида қарорлар билан боғлиқ низолар;

– монополияга қарши кураш органининг фирма номига мутлақ ҳуқуқни кўлга киритиш (фирмаларни кўшиб юбориш ва бошқалар) билан боғлиқ ҳаракатларни адолатсиз рақобат деб топиш тўғрисидаги қарорлар билан боғлиқ низолар;

– интеллектуал мулк бўйича масъул идоранинг товар белгисини ҳуқуқий ҳимоя қилишни таъминлаш ёки тугатиш билан боғлиқ бошқа ҳужжатлари, қарорлари ва ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоятлар.

Иккинчи гуруҳга, фуқаролик муомаласи иштирокчилари ўртасида фуқаролик ҳуқуқий муносабатлардан, хусусан шартномавий ҳамда шартномадан ташқари вужудга келадиган муносабатларда келиб чиқадиган низоларни кўрсатиб ўтиш мумкин. Булар жумласига:

- фирма номи ва товар белгисига бўлган мутлақ ҳуқуқларни бузганлик тўғрисидаги низолар;
- товар белгисига доир мутлақ ҳуқуқни ўтказиш (товар белгисини бегоналаштириш) тўғрисидаги шартномаларни ва фирма номи ҳамда товар белгисидан фойдаланиш лицензия шартномаларини тузиш, ижро этиш, ўзгартириш ва бекор қилиш билан боғлиқ низолар киради.

Ҳар қандай белги товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказилавермайди. Қонун ҳужжатларига кўра, товар белгиси муҳофазага лаёқатли бўлган тақдирдагина рўйхатдан ўтказилиши мумкин.

Товар белгисидан фойдаланилмаганлиги сабабли унинг ҳуқуқий муҳофазасини муддатидан олдин тугатиш тўғрисида келиб чиқадиган низолар амалиётда кўп учраб туради. Бундай низолар аксарият ҳолларда тадбиркорлик субъектлари томонидан ўзининг анча танилиб қолган товар белгисини рўйхатдан ўтказмоқчи бўлган вақтда келиб чиқади.

“Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги қонуннинг 25-моддаси 3,4-қисмларига кўра, товар белгисига доир гувоҳноманинг амал қилиши товар белгиси амал қилган охиригача уч йил мобайнида ундан узлуксиз равишда фойдаланилмаганда, манфаатдор шахснинг аризасига биноан қабул қилинган суд қарори асосида муддатидан олдин тўлиқ ёки қисман тугатилиши мумкин.

*Агар қилча низо
бўлса одамда,
Ўйқолур оёйиш,
тартиб оламда.
Юз жумда тиниқ сун
бўлса, барини —
Ачитар нил тоғчи
сирка бир дамда.
БЕДИЛ.*

Ушбу тоифадаги низоларни ҳал этишда қуйидаги жиҳатларга эътибор қаратилади:

1. Баҳсли товар белгисидан фойдаланишда даъвогарнинг ҳақиқий ва асосли манфаатдорлиги мавжудлиги.
2. Жавобгар рўйхатга олинган товар белгисидан 3 йил давомида узлуксиз фойдаланмаётганлиги, шунингдек бундай фойдаланмаслик учун узрли сабабларнинг мавжуд ёки йўқлиги⁵.

Амалиётда товар белгилари билан бир қаторда фирма номлари ва улар билан боғлиқ чалкашликларга ҳам кўплаб мисолларни келтириш мумкин. Қонун ҳужжатларида таниқли фирма номларини бошқа шахслар томонидан рўйхатдан ўтказиш имконияти истисно қилинган.

“Товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номлари тўғрисида”ги қонунга мувофиқ, товар белгисига талабнома олинган санадан олдин ушбу номларга бўлган ҳуқуқни қўлга киритган бошқа шахсларга тегишли бўлган таниқли фирма номларини такрорловчи белгилар билан бир хил товарлар белгилари товар белгиси сифатида рўйхатдан ўтказилмайди.

Ушбу қоида маълум даражада фирма эгалари учун ҳимоя вазифасини ўташи мумкин эди. Аммо қонун чиқарувчи таниқли фирма номларини кўриб чиқишни ва рўйхатини тасдиқлаш механизми аниқланмаган, бу кўрсатилган нормани амалда қўллаш имкониятидан маҳрум қилади⁶.

Товар белгиларини рўйхатдан ўтказиш билан боғлиқ низолар дастлаб Адлия вазирлигининг Апелляция кенгаши томонидан кўриб чиқилади. Кенгаш товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари ва товар келиб чиққан жой номларига нисбатан қабул қилинган қарорлар юзасидан апелляцияларни кўриб чиқади⁷.

Президентимизнинг 2019 йил 8 февралдаги ПҚ-4168-сон қарорида апелляцияларни кўриб чиқишнинг очиклиги ва шаффофлигини таъминлаш, қарор қабул қилишда тор идоравий манфаатлар устунлигининг олдини олишни назарда тутувчи Интеллектуал мулк агентлигининг Апелляция кенгаши тўғрисидаги низомнинг янгиланган лойиҳасини киритиш белгиланди.

Президентимизнинг 2019 йил 1 июлдаги ПҚ-4380-сон қарорида Адлия вазирлиги ҳузурида Ўзбекистон Республикаси адлия вазири раис ҳисобланадиган интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий муҳофазаси билан боғлиқ бўлган апелляцияларни судгача кўриб чиқувчи Апелляция кенгаши ташкил этилиши, мазкур кенгаш таркибига интеллектуал мулк соҳасидаги мустақил олимлар ва мутахассислар кириши ҳамда Апелляция кенгашининг таркибида Адлия

вазирлиги ва Агентлик ходимлари сони Апелляция кенгаши аъзолари умумий сонининг ўттиз фоизидан ошмаслиги лозимлиги қатъий белгиланди⁸.

Умуман олганда индивидуаллаштириш воситаларига доир, фуқаролик муомаласи иштирокчиларининг, товарлар, ишлар ва хизматларнинг хусусий аломатларини акс эттирувчи воситалар билан боғлиқ низолар бундай воситаларга бўлган ҳуқуқига эгаликнинг ҳар қандай босқичида вужудга келиши мумкин. Бундай низолар индивидуаллаштириш воситаларини рўйхатдан ўтказиш босқичидан бошлаб пайдо бўлиши мумкин. Ушбу тоифадаги низоларни ўз вақтида, адолатли ва тўғри ҳал этиш тадбиркорлик субъектларининг келгуси фаолиятига замин яратади. Бунинг учун юқорида таъкидлаб ўтилган қонун ҳужжатларидаги тегишли бўшлиқларни тўлдириш, айрим нормаларни амалда қўллаш механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда апелляция шикоятларини кўриб чиқишнинг ҳолислиги ва шаффофлигини таъминлаш муҳим ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Интеллектуал мулк ҳуқуқи қонунчилигини такомиллаштириш: назария ва амалиёт муаммолари: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т.: Юристар малакасини ошириш маркази. 178 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексига шарҳ: Илмий шарҳлар. Т 3./Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. — Тошкент: Baktria press, 2013. 800 б.
3. <https://wipo.lex.wipo.int/ru/text/288517>.
4. Буклова Алёна Вячеславовна (2022). Особенности рассмотрения судом по интеллектуальным правам дел о досрочном прекращении правовой охраны товарного знака вследствие его неиспользования. Вопросы Российской юстиции, (17), 629-635.
5. Muhammad, Nasiruddeen, and Mokhinur Bakhrumova. "The role and importance of odr in modern business society." ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal 11.4 (2021): 1296-1304. <https://indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=4&article=220>.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Фирма номлари тўғрисида”-ги қонунининг 4-моддаси.
7. Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 9 октябрдаги 856-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг Апелляция кенгаши тўғрисидаги” Низомнинг 5-банди.
8. Мохинур Бахрамова. “Роль государственного суда в вопросах юрисдикции арбитража.” Review of law sciences 1. Спецвыпуск (2020). <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-gosudarstvennogo-suda-v-voprosah-yurisdiktsii-arbitrazha>.

**Гулиноур
МУРОДУЛЛАЕВА,**
Судьялар олий
мактаби таянч
докторанти

ДАВЛАТ БОШҚАРУВИДА МАНФААТЛАР ТЎҚНАШУВИ

АННОТАЦИЯ:

мазкур мақолада манфаатлар тўқнашуви тушунчаси, давлат бошқарув тизимида коррупция ва манфаатлар тўқнашувининг юзага келиш сабаблари ва шартлари илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: коррупция, манфаатлар тўқнашуви, шахсий манфаатдорлик.

Жамият манфаатларига хизмат қилиш ҳукумат ва давлат ташкилотларининг асосий вазифасидир. Фуқаролар давлат органлари мансабдор шахсларидан ўз хизмат вазифаларини ҳалол, адолатли ва холис бажарилишини кутишади. Ўз навбатида, жамият ҳам ҳукуматдан шахсий манфаатлари, ишбилармонлик ва бошқа алоқаларига муносиб шарт-шароит яратиб беришни кутади.

Давлат секторининг тез ўзгарувчан шароитида манфаатлар тўқнашуви мавзуси ва уни ҳал этиш йўллари доимо долзарб бўлиб қолади. Ҳам давлат, ҳам хусусий сектор манфаатларининг тўқнашуви дунёнинг кўплаб мамлакатларида жамоатчиликни ташвишга солмоқда.

Англо-саксон моделида манфаатлар тўқнашуви деганда давлат хизматчисининг ёки сиёсий раҳбарнинг ўзи ёки “яқин 16 шахс” фойдасига қарор қабул қилиш имконияти бўлган ҳолат тушунилади. Ушбу модель қонунларда мустаҳкамланган ва вазиятлар кесимида ўзини тутиш қоидалари, ҳулқ-атвор стандартлари билан тавсифланган. Бу тизимда манфаатлар тўқнашувининг олдини олишда асосий

эътибор ходимларнинг ҳаракатларини тартибга солиш, уларни ўқитиш ва маслаҳат беришга қаратилади¹.

Хизмат вазифаларини бажаришда манфаатлар тўқнашувининг пайдо бўлиши бир қатор сабабларга боғлиқ бўлиши мумкин. Аввало, ушбу сабабларнинг барчаси мансабдор шахс томонидан давлат хизматидан ўтиш тартиби ва қоидаларининг бузилиши билан боғлиқ. Бунга қонунчилик доирасидан четга чиқиш, ўз вазифаларини лозим даражада бажармаслик, хизмат хатти-ҳаракатларини, тақикларни бузиш, қонунлар ва жамият манфаатларига риоя қилмаслик киради.

Шу билан бирга, манфаатлар тўқнашуви юзага келиши учун бир қатор шартларни ҳам эслатиб ўтиш жоиз. Мисол тариқасида, ваколатларнинг ноаниқлиги, давлат хизматчиларининг ҳуқуқий мақоми аниқ белгиланмаганлиги, давлат хизматидаги ваколатларнинг такрорланиши, давлат идоралари фаолияти тўғрисида маълумотларнинг етишмаслиги ва ёпиқлиги, мотивация даражаси етарли эмаслиги, масалан, иш ҳақининг пастлиги, хизмат вазифаларни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун реал жавобгарликнинг ўрнатилмаганлиги, давлат хизматчиларининг хизмат вазифаларини ижро этиш босқичида назоратнинг етарли даражада эмаслиги, хизмат одоб-ахлоқ ва ташкилот интизомига риоя қилмаслиги ва бошқа бир қанча сабабларни кўрсатишимиз мумкин.

Дарҳақиқат, давлат хизматчилари томонидан ушбу ҳуқуқбузарликларнинг сабаблари ва шартлари, уларнинг олдини олиш ва тегишли ҳуқуқий чораларни қўллаш билан боғлиқ ҳуқуқий муаммолар мажмуаси “манфаатлар тўқнашуви” тушунчаси билан қамраб олинган.

Шунингдек, манфаатлар тўқнашувининг келиб чиқишига фуқаролар ва давлат хизматчиларининг ахлоқий қарашлари, маънавий-руҳий муносабати ҳам сабаб бўлади. Ахлоқий қараш ва қадриятлар уларнинг сиёсий маданияти-

ни шакллантиришда муҳим асос ҳисобланади. Мазкур хусусиятларнинг ўзаро боғлиқлиги ҳақида У.Таджихонов ва А.Саидовлар шундай фикр билдиради: “Мансабдор шахсларнинг ҳуқуқий маданияти ва ахлоқи ўртасидаги боғланишга эътибор бериш лозим. Шу муносабат билан, мансабдор шахсларда касбий ва сиёсий хислатлар билан бир қаторда ахлоқий фазилатларни ҳам шакллантириш мақсадга мувофиқдир”².

Манфаатлар тўқнашуви давлат хизматчисининг ўз шахсий манфаатларига эга бўлганда ҳамда ўз хизмат вазифаларини бажаришнинг ҳолислиги ва объективлигига таъсир кўрсатиши учун етарли бўлса, уларни нотўғри сабабларга кўра, ноўрин асосда, кўпинча қонун талабларини бузган ҳолда амалга оширганда пайдо бўлади, натижада давлат, жамият, ташкилотлар ва фуқароларга зарар етказиш шаклида салбий оқибатларнинг келиб чиқиши учун объектив дастлабки шартларни яратди.

Кўриб турганингиздек, манфаатлар тўқнашувининг сабаби давлат хизматчисининг шахсий манфаатидир. Бу тўғридан-тўғри манфаатлар тўқнашувига таъсир қилади. Шахсий манфаат – бу давлат хизматчилари учун нафақат ўзига, балки унинг оила аъзоларига, қариндошларига ва дўстларига ҳам тақдим этиладиган пул, қимматбаҳо буюмлар ва бошқа мол-мулк шаклида қўшимча даромад олиш имкониятидир. Шахсий манфаат нафақат тўғридан-тўғри, балки билвосита ҳам бўлиши мумкин.

Айрим ғарб мутахассислари манфаатлар тўқнашуви юзага келишини бартараф этишда амал қилиш лозим бўлган чекловлар ўрнатилишини, масалан, ҳуқуқ тизимида ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва тергов қилиш жараёнида ҳуқуқшунослар ва ҳуқуқбузарлар ўртасида манфаатлар тўқнашуви юзага келиши мумкин бўлиб, бу борада давлат хизматчиси ўзининг муносиб ҳулқ-атвори билан ўрнатилган чеклов ва тақиқларга амал қилиб, шахсий манфаатдорликдан воз кечиши кераклигини айтиб ўтадилар³.

Манфаатлар тўқнашувининг барча ҳолатларида ҳокимият ваколатлари давлат хизматчилари томонидан шахсий мақсадларида фойдаланилади. Манфаатлар тўқнашувининг асосий натижаси – хизмат вазифаларини бажариш сифатининг пасайиши, жамоат манфаатларига эътибор бермаслик, давлат ва жамият манфаатларига зарар етказишдир. Шунинг учун давлат хизматидаги манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ёки уларни ҳал қилиш коррупцияга қарши курашишнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Давлат хизматидаги манфаатлар тўқнашуви-га бир томонлама жараён сифатида қаралиши-

нинг ўзи нотўғридир. Бунда асосан икки қарама-қарши томон иштирок этади. Маълумки, бу мураккаб ижтимоий ҳодиса бўлиб, унинг моҳияти омиллар мажмуаси, сабаблар, шартлар, вазиятлар билан белгиланади.

Манфаат муаммосига нисбатан учинчи нуқтаи назар ҳам мавжуд: манфаатнинг объектив моҳиятини инкор қилмасдан, унинг тарафдорлари манфаатнинг субъектив моментини топишга ҳаракат қилишади. А.Г. Здравомисловнинг фикрига кўра, манфаатнинг субъектив томони “ҳар қандай фаолият, ҳар қандай ҳаракат ушбу субъектнинг у ёки бу манфаати билан белгиланади” тарзида ифодаланади⁴.

Бизнинг фикримизча, объектив ва субъектив омилларнинг бирикмаси манфаат моҳиятини тўлиқ акс эттиради.

Хулоса ўрнида айтишимиз мумкин-ки, манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ва ҳал этишнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш юзасидан қонунчиликка тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш жумладан, “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги қонунда давлат органларининг манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш ёки уни бартараф этиш талаблари бузилишига йўл қўйган ходимлари ва уларнинг раҳбарларига қонун ҳужжатларига мувофиқ жавобгарлик (интизомий, маъмурий ёки жиноий) чоралари белгиланиши керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Цыбикова А. А., Формирование механизма управления конфликтами интересов на государственной гражданской службе. Диссертация, Москва-2011. С. 83-85.
2. Хайитов Х.С., Коррупциянинг олдини олиш – давлатнинг муҳим вазифаси. –Т.: 2019. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали. 11-сон. Б. 22.
3. Valerie H. Bonham, Conflict of Interest and Financial Disclosure // Legal Issues in Clinical Research Principles and Practice of Clinical Research (Fourth Edition), 2018.
4. Чулюкин Л. Д. Природа и значение цели в советском праве. Казань, 1984. С. 18; Здравомыслов А. Г. Проблема интереса в современной социологической теории. Л., 1964. С. 7.

**Раиса
БЕКМУРАТОВА,**
Судьялар олий
мактаби
тингловчиси

ОДИЛ СУДЛОВГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР: ТУРЛАРИ ВА ТАСНИФЛАНИШИ

АННОТАЦИЯ:

мақолада одил судловга қарши жиноятлар ва уларнинг турлари ҳақида фикр юритилади. Муаллиф тадқиқот жараёнида миллий қонунчилигимизда одил судловни таъминлашга қаратилган қонунлар ҳамда уларда ифодасини топган меъёрлар ва айнан одил судлов тамойилларидан чекиниш ҳолатларига кимлар томонидан йўл қўйилаётганлиги борасида фикрларни билдирган. Жамият ҳаётида қонун устуворлигини таъминлаш йўлида одил судловга қарши жиноятларнинг жиддий тўсиқ эканлиги ҳақида мулоҳаза юритган.

Калит сўзлар: қонунчилик, одил судлов, тергов органи, ноҳолислик, тарихий илдиш, конституция, жиноят қонунчилиги.

Инсоният пайдо бўлгандан буён ҳақ сўзга интилиб яшайди. Ўзи ва атрофидагиларнинг бировлар зулмига учрамаслиги учун ҳаракат қилади. Ибтидоий жамоа тузумидан шу кунгача кишилиқ жамиятининг барча кўринишларида қонунларни яратиш, мукамаллаштириш, ижод қилиш ҳаракатлари бир зум бўлсада тўхтагани йўқ. Буларнинг барчаси адолат, ҳақиқат тушунчаларининг инсоният қадар қадимий эканлигидан далолатдир.

Мамлакатимизда инсон ҳақ-ҳуқуқларини таъминлаш, ҳар бир кишининг дахлсизлик ҳуқуқини мустаҳкамлаш ҳамда одил судловни амалга оширишнинг ҳуқуқий асослари Конституциямиз ва қонунларимизда ўз аксини топган. Хусусан Конституциямизнинг 11-моддасида Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши принципига асосланиши таъкидланган бўлса, 25-моддасида шахснинг эркинлик ва шахсий дахлсизлик ҳуқуқига эга эканлиги ва ҳеч ким қонунга асосланмаган ҳолда ҳибсга олиниши ёки қамоқда сақланиши мумкин эмаслиги баён қилинган. Шунингдек, Жиноят-процессуал кодексининг

12-моддасида Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ одил судловни фақат суд амалга ошириши белгиланган.

Одил судлов тизимини мустаҳкамлашга бежизга алоҳида аҳамият қаратилмайди. Сабаби, инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш йўлидаги асосий восита суд тизими саналади. Шу боис дунёнинг ривожланган давлатларида, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам одил судловнинг мустақиллигини мустаҳкамлаш борасида саъй-ҳаракатлар амалга оширилаётган бўлса-да ўз навбатида тизим олдида қатор муаммолар ҳам йўқ эмас.

Тарихдан маълумки ислом фалсафаси асосида ривожланган шарқ тамаддунида инсон ҳуқуқларига алоҳида эътибор қаратиб келинган. Бу нарсани миллатимиз давлатчилиги тарихи мисолида ҳам кўришимиз мумкин. Танганинг икки томони бўлгани каби қанчалик адолатга интилмайлик уни йўққа чиқарадиган тўсиқларга ҳам шу қадар кўп дуч келамиз. Қонунларимизда ҳам одил судловнинг аҳамиятига қай даражада эътибор берилган бўлса унга қарши жиноятлар ва қарши кураш усуллари ҳам шу қадар эътибор қаратилган. Бир сўз билан айтганда одил судловга қарши жиноятни жамият ҳаётига тажовузга қийслаш мумкин.

Хусусан, Жиноят кодексининг XVI боби, яъни 230- 241¹ моддалари тўлиғича одил судловга қарши жиноятлар учун жавобгарлик масалаларига бағишланган. Қуйида одил судловга қарши жиноятлар ва улар билан боғлиқ ҳолатларнинг кимлар томонидан ва нима мақсадда содир этилиши ва турларига тўхталиб ўтамиз.

Демак, жиноятни очиш ва тегишли тартибда жиноят процесси иштирокчиларининг жазога тортилиши одил судловнинг асосий вазифасидир. ЖКнинг одил судловга қарши жиноятлар бобидан англашилади-ки, бундай турдаги қонунбузарликлар бир неча хил кўринишларда рўй бериши мумкин экан. Энг ёмони жиноятларнинг аксарияти уни фош қилиб, қонунчиликни мустаҳкамлаш керак бўлган масъул шахслар томонидан содир этилишидир. Шунга кўра одил судловга қарши жиноятларнинг пайдо бўлиш субъектларини икки турга бўлиш мумкин:

*Ўзинга наштани
кўрмасанг раво,
Ботқаларга найза
кўтарма асло.*

Хусрав ДЕХЛАВИЙ.

* * *

*Ади мамлакатга
бўларкан мейвор,
Ботқа ҳеч бир нар-
са эмасдир даркор.*
Абдурахмон ЖОМИЙ.

— жиноятни содир этганлар оддий кишилар, яъни гувоҳлар, воқеа шохидлари, бевосита жиноят жараёни иштирокчилари;

— суриштирувчи, терговчи, тергов ишларига бевосита масъул бўлган шахслар.

Жиноят кодексининг юқорида келтирилган бир неча моддаларида назарда тутилган жиноятлар биринчи тоифадаги, яъни оддий кишилар томонидан содир этилиши мумкин. Ҳуқуқбузар суднинг қарорини бажармаслиги (232-модда), суд томонидан таъқиқ қўйилган кўчмас мулк, автомашина ёки бирон-бир маҳсулотдан ноқонуний фойдаланиши (233-модда), баъзи сабабларга кўра олиб борилаётган тергов-суриштирув жараёнларига ёки суд ишларининг боришига таъсир ўтказишга ҳаракат қилиши (236-модда) ёхуд тергов ёки суд жараёнида турли (моддий мафаатдорлик, қариндошлик, қўрқув ва қонунни яхши билмаслик) сабабларга кўра ёлғон хабар ёки гувоҳлик бериши мумкин (237-238-моддалар). Бундан ташқари, шахс ўзи хабардор бўлган жиноят тафсилотларини атайин яшириши мумкин (241-модда). Юқорида санаб ўтилган одил судловга қарши барча жиноятларнинг содир этилишида жиноят содир этаётган шахснинг ҳуқуқий саводсизлигини сабаб қилиб кўрсатиш мумкин. Аммо, Жиноят процессуал кодекси XVI бобининг айрим моддаларида назарда тутилган жиноятлар ҳуқуқий оқибатларининг оғирлиги ва жиноятни содир этган субъектларининг айрим хусусиятлари билан юқорида санаб ўтилганлардан фарқланади. Бу моддалар ҳам ЖКнинг одил судловга қарши жиноятлар бобидан ўрин олган. 230-модда айбсиз кишини жавобгарликка тортиш, 230¹-модда далилларни сохталаштириш (қалбакилаштириш), 230²-модда тезкор-қидирув фаолияти натижаларини сохталаштириш, 231-модда адолатсиз ҳукм, ҳал қилув қарори, ажрим ёки қарор чиқариш, 234-модда қонунга хилоф равишда ушлаб туриш ёки ҳибсга олиш, 235-модда қийноққа солиш ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ҳамда жазо турларни қўллаш, 239-модда суриштирув ёки дастлабки тергов маълумотларини ошкор қилиш, 240-модда жиноят процессини юрийтиш қатнашчиларининг ўз зиммасидаги вазифани бажаришдан бўйин товлаши ва 241¹-модда жиноятни ҳисобга олишдан қасддан яшириш жиноятлари ва улар учун жавобгарлик белгиланган. Санаб ўтилган моддаларда назарда тутилган жиноятлар шуниси билан хатарлики, уларнинг барчасида жиноятни содир қилувчилар уни фош қилиши ва қонунчилик асосида чора кўришдан маанфатдор шахслар томонидан содир этилишидир.

Конституциямизнинг 26-моддасида “Жиноят содир этганликда айбланаётган ҳар бир шахснинг иши судда қонуний тартибда, ошкора кўриб чиқилиб, унинг айби аниқланмагунча у айбдор ҳисобланмайди. Судда айбланаётган шахсга ўзини ҳимоя қилиш учун барча шароитлар таъминлаб берилади. Ҳеч ким қийноққа солиниши, зўравонликка, шафқатсиз ёки инсон қадр-қимматини камситувчи бошқа тарздаги таъйиққа дучор этилиши мумкин эмас. Ҳеч кимда унинг розилигисиз тиббий ёки илмий тажрибалар ўтказилиши мумкин эмас”лиги таъкидланган бўлиб бу мамлакатимиз ҳудудида шахс ҳуқуқ ва эркинликларининг кафолатидир. Аммо одил судловга қарши қаратилган жи-

ноятлар Конституцияда назарда тутилган умуминсоний тамойилларга соя солади. Келинг ЖКнинг 230¹ моддаси, яъни далилларни сохталаштириш жиноятига қисқача тўхталиб ўтайлик. Шунинг ёдда тутиш керак-ки, далилларни қалбакилаштиришда суриштирувчи, терговчи жиноий жавобгарликдан қочиб, деярли ҳар қандай жиноят ишини “йўқ қилиши” мумкин. Бунинг учун айбловнинг асосини ташкил этувчи далил манбаларини қўпол равишда сохталаштириш кифоя қилади. Далилларни қалбакилаштиришдан кўзланган яна бир мақсад бу — жиноят содир этишда била туриб иштирок этмаган шахсни жиноий жавобгарликка тортишдир. Натижада, далилларни сохталаштириш терговга қадар текширув, суриштирув дастлабки тергов органлари ва суднинг нормал фаолиятига ҳалақит беради, шахсни ноқонуний жавобгарликка тортиш учун шароит яратади, бу эса жамият ҳаётига, одил судловга тажовуз демак. Сир эмас яқин-яқингача Ўзбекистон айнан юқорида санаб ўтилган ҳолатларнинг тез-тез содир бўлиши нуқтаи назаридан жаҳон ҳамжамиятининг танқиди нишонига айланиб келаётган эди. Ички ишлар, прокуратура ва судлов тизимида йиллар давомида илдиз отган ва мамлакат қонунчилигида одил судловга қарши жиноятлар сифатида эътироф этиладиган ҳолатларнинг олдини олиш учун ўтказилган ислохотлар самараси натижасида мамлакатимиз инсон ҳуқуқлари соҳасида дунё рейтингига бир неча поғонага юқорилади.

Бу йўналишдаги устувор масалалар юзасидан 40 дан ортиқ қонун, фармон ва қарорлар қабул қилинди. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислох қилиш борасида стратегик аҳамиятга эга муҳим қадамлар ташланди. 2 770 нафар кишига нисбатан оқлов ҳукми чиқарилди, 3 434 нафар шахс суд залидан озод қилиниб, 5 958 фуқарога нисбатан асоссиз қўйилган моддалар айбловлардан чиқарилди ёки ўзгартирилди. Бу, шубҳасиз, суд-ҳуқуқ соҳасида эришилган улкан ютуқлардан биридир. Демак, амалга оширилган ишларнинг ҳаммаси мамлакатимизда одил судловни таъминлашга қаратилган саъй-ҳаракатлар натижасидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон. 2021.
2. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жоноят ҳуқуқи курси. Том 4. Иқтисодиёт соҳасидаги жоноятлар. Экология соҳасидаги жоноятлар. Ҳокимият, бошқарув ва жомот бирлашмалари органларининг фаолият тартибига қарши жоноятлар. Дарслик. 2-нашр, тўлдирилган ва қайта ишланган – Т.: Ўзбекистон Республикаси Миллий гвардияси Ҳарбий-техник институти, 2018. – 529 бет.
3. Жоноят процесси (умумий қисм) З.Ф. Иноғомжонованинг умумий таҳрири остида. Тошкент: Янги аср авлоди, 2002. 181-6. (Criminal Procedure (General Part) Z.F. Under the general editorship of Inogomjanova. Tashkent: Yangi asr avlodi, 2002. 181-p.)
4. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Бош ассамблеяси томонидан 1975 йил 6 декабрдаги “Барча шахсларни қийноқ ва бошқа шафқатсиз, ғайриинсоний ёки кадр-қимматни камситувчи муомала ва жазо турларидан ҳимоя қилиш тўғрисида”ги декларацияси.
5. Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 14 майдаги “Ўзбекистон Республикасининг Жоноят-процессуал кодексига жоноят процессида иштирок этувчи фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилишни кучайтиришга қаратилган ўзгартишлар ва қўшимча киритиш тўғрисида”ги ўРҚ–617-сон қонуни.
6. Ўзбекистон Республикаси Жоноят-процессуал кодекси. – Т., 2019. 65-м. / Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 13.02.2021 й., 03/21/673/0112-сон; 18.02.2021 й., 03/21/675/0126-сон.

**Санжар
НИШАНОВ,**
Судьялар
олий мактаби
тингловчиси

ШАХСНИНГ ШИКОЯТ ҚИЛИШ ҲУҚУҚИНИ ТАЪМИНЛАШ

АННОТАЦИЯ:

мақолада, фуқароларнинг мурожаатлари, шу жумладан ишни судга қадар юритиш босқичида шикоят қилиш ҳуқуқининг моҳияти, ушбу институтнинг жиноят-процессуал қонунчилигидаги тарихий шаклланиш босқичлари таҳлил қилинган. Қонунчиликда жиноят процесси иштирокчиларининг шикоят қилиш ҳуқуқини тўлиқ таъминлашга йўналтирилган ҳуқуқий механизмларни шакллантириш зарурияти асослантирилган.

Калит сўзлар. жиноят процесси, ишни судга қадар юритиш, жиноят процесси иштирокчиси, мурожаат, шикоят, мурожаатларни ҳал этиш.

Жиноят-процессуал кодексининг 27-моддасида жараён иштирокчиларининг процессуал ҳаракатлар ва қарорлар устидан шикоят қилиш ҳуқуқига эга эканликлари, процесснинг исталган пайтида илтимоснома билдириш ва шикоят бериши мумкинлиги кўрсатиб ўтилган бўлса ҳам мурожаат тақдим этиш муддатлари, уни кўриб чиқиш механизми аниқлаштирилмаганлиги амалиётда қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда. Жумладан:

- жиноят процесси иштирокчилари томонидан берилиши мумкин бўлган шикоят, илтимоснома тушунчаларига аниқлик киритилмаган;
- ишни судга қадар юритиш босқичида қилинган мурожаатларни қабул қилиш ҳамда уларни кўриб чиқишга масъул мансабдор шахсларнинг доираси аниқлаштирилмаган;
- жиноят иши бўйича процесс иштирокчиси сифатида эътироф этилмаган шахсларнинг шикоят ва илтимосномаларини кўриб чиқиш тартибига аниқлик киритилмаган. Масалан, жиноят натижасида моддий ёки маънавий зарар кўрган, бироқ фуқаровий даъвогар тариқасида эътироф этилмаган шахслар ёки жиноят ишининг шахсга нисбатан бўлган бир қисми тугатилган ҳолларда, ўша шахс томонидан бериладиган шикоятлар шулар жумласидандир;
- мурожаатларни қабул қилиш, қайд этиш, кўриб чиқиш ва ҳал этиш билан боғлиқ ишлар ҳисобини юритиш тизими жорий этилмаган.

Шу сабабли, ишни судга қадар юритиш босқичида берилган шикоят ва илтимосномалар бўйича аксарият ҳолларда, “Сизнинг жиноят иши бўйича киритган мурожаатингиз иш ҳужжатларига қўшилганлигини маълум қилиб, натижаси бўйича дастлабки тергов якунида қўшимча хабардор қиламиз” деган мазмундаги жавоб хатлари юборилиб, шикоятлар акс этган мурожаат ҳужжатларининг асосий қисми жиноят иши бўйича назорат йиғма жилдларига бириктирилиб, архивга юборилмоқда.

Шу асосда, жиноят иши юзасидан мурожаат қилиш ҳуқуқи билан боғлиқ муаммоларнинг келиб чиқиши сабаблари ва уларни бартараф этиш йўллари аниқлаш мақсадида Ўзбекистон ҳудудида амалда бўлган жиноят-процессуал қонунчилигининг тарихий ривожланиш босқичлари ўрганилганда бир қатор эътиборли жиҳатлар аниқланди. Жумладан, 1864 йилда Россия императори томонидан қабул қилинган Жиноят ишларини юритиш Уставининг 12-боби “Тергов ҳаракатлари устидан шикоят этиш тартиби” деб номланиб, 497-моддасида “Ҳар қандай шикоят тегишлича ушбу ножўя ҳаракатни содир этган мансабдор шахсга топширилиши”, 498-моддасида “Берилган шикоят бўйича уни қабул қилиб олган шахсдан тилхат берилишини талаб қилиши мумкинлиги”, 499-моддаси “Топширилган ариза 3 кун муддат ичида тегишлилигига қараб юборилиши зарурлиги” ҳамда 500-моддасида “Жиноят иши бўйича шикоятнинг келиб тушиши мазкур жиноят иши юзасидан тергов ҳаракатларини тўхтатмаслиги” белгиланган¹. Юқоридагилардан кўринади-ки, ишнинг судга қадар босқичини олиб боришга масъул шахсларнинг ноқонуний ҳаракатлари ва қарорлари устидан қилинган шикоятларни кўриб чиқишнинг ушбу тартиби, айтилган вақтда амалда бўлган ЖПКга нисбатан мукаммал механизмлар асосида ишлаб чиқилган. Бу эса, жиноят ишларини юритишга масъул бўлган мансабдор шахсларнинг ишни судга қадар юритиш босқичида адолат ва қонунийлик принципига риоя этишини таъминлаш билан бирга, процесс иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини муҳофаза қилишга хизмат қилган.

1922 йил 25 майда тасдиқланган ва Ўзбекистон ҳудудида ҳам амалда бўлган РСФСР биринчи Жиноят-процессуал кодексининг XVIII боби “терговчининг ҳаракатларига шикоят” деб номланган ва 8 та моддадан иборат бўлган. 216-моддасида “Томонлар, гувоҳлар, экспертлар, таржимонлар, ҳолислар, шахсий кафил ва айбланувчиларга гаров берувчилар ҳамда бошқа манфаатдор томонлар ҳуқуқлари бузилган ёки чекланган тақдирда терговчининг ҳаракатлари устидан шикоят бериш ҳуқуқига эга. Шикоятлар

тергов идораси жойлашган ҳудуд бўйича фаолият юритилувчи суд идорасига тақдим этилади. Дастлабки тергов муддатларига риоя этилмаганлиги, тергов ҳаракатлари ёки айблов эълон қилиш ҳолатларининг чўзилиши, эҳтиёт чораси бўйича қилинган шикоятлар юзасидан шу ҳудудда фаолият юритаётган прокурор ёки судга мурожаат этилади” деб кўрсатилган². Кўриниб турибди-ки, ушбу тартибда шикоят қилиш субъектлари доирасига аниқлик киритилиб, мурожаат мазмунига қараб шикоятни йўналтириш белгиланган. Бу ҳолат ўз навбатида мурожаатларни тизимлаштириш ва уларни ҳал қилиш самарадорлигига хизмат қилган.

1926 йил 16 июнда қабул қилинган ЎзССР жиноят-процессуал кодексининг 216-моддасида “Прокурор шикоятни 3 сутка мобайнида кўриб чиқиши зарур” деб кўрсатган ҳолда аввалги таҳрирда мавжуд бўлган “судья” сўзи чиқариб юборилган. Худди шу тартибда 217-модда “Шикоятни кўриб чиқиш жараёнида прокурор терговчидан тушунтириш беришни талаб қилиши мумкин, шунингдек мурожаатни юритувдаги жиноят иши ҳужжатларини ўрганиб чиқмасдан қонуний қарор қабул қилишнинг имкони бўлмаган тақдирда терговчидан талаб этиб олиши мумкин” деб кўрсатган ҳолда яна “судья” сўзи ушбу моддадан ҳам чиқариб юборилган³. Бу эса вақт ўтиши билан суд органининг дастлабки тергов ҳаракатлари устидан ҳолис баҳо бериш институти сифатида таъсир доираси камайишига олиб келган. Бундан кўринади-ки, ушбу кодексда мазмунан жиноят иши билан боғлиқ мурожаатларни кўриб чиқишда прокурор ваколатларини кенгайтириш йўлидан борилган ва суд органининг ишни судга қадар юритиш босқичида жиноят иши тергов фаолияти юзасидан назорат функциясининг қисқаришига сабаб бўлган.

1929 йил 29 июндаги ЎзССР янги таҳрирдаги ЖПКдан “терговчи ҳаракатлари устидан шикоят қилиш”га доир боб олиб ташланиб, ишни судга қадар юритиш босқичида мурожаат этиш ҳуқуқи 2-бобдаги “Дастлабки терговнинг умумий масалалари”дан бири сифатида эътироф этиш билан қиёяланилган⁴. Оқибатда, босқичма-босқич ишни судга қадар юритишда мансабдор шахсларнинг ҳаракатлари устидан шикоят қилиш институти жиноят-процессуал қонунчиликдан чиқиб кета бошлаган.

Мазкур тартиб 1983 йил 1 ноябрь куни янги таҳрирда қабул қилинган Ўзбекистон ССР ЖПКда ҳам XVII боб “Суриштирувчи, терговчи ва прокурорнинг ҳаракатлари устидан шикоят” номли боб билан чекланилиб, ушбу бобга “Мурожаат этиш тартиби” (194-модда), “Прокурор томонидан мурожаатни кўриб чиқиш тартиби” (195-модда) ҳамда “Дастлабки тергов олиб боровчи прокурорнинг ҳаракатларига шикоят” (196-модда)лар деб номланган нормалар киритилган⁵. Аммо, ушбу қонунда мурожаатни тақдим этиш ва кўриб чиқиш муддати, тартиби ҳамда мурожаат муаллифига юбориладиган “жавоб хати” аниқлаштирилмаган.

Модомики, давлат идоралари ва мансабдор шахсларнинг ноқонуний ҳаракатлари ва қарорлари устидан шикоят қилиш ҳуқуқи – шахс ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашнинг муҳим кафолатларидан бири ҳисобланар экан, жиноят иши бўйича мурожаат қилиш ҳуқуқининг тўлақонли таъминланмаслиги, фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқлари чекланишига ҳамда қонуний манфаатларига жиддий зарар етказилишига олиб келиши мумкин.⁶

Шу асосда ҳамда юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, 1994 йил 22 сентябрь куни қабул қилинган Жиноят-процессуал кодексига “Илтимосномалар, шикоятлар ва уларни ҳал қилиш тартиби” номли махсус бобни киритиш ҳамда унда илтимосномалар, шикоятлар бериш ҳуқуқига эга бўлган шахслар доираси, муддатлари, шунингдек уларни қабул қилиш, кўриб чиқиш ва ҳал қилиш тартибига аниқлик киритиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Бу эса:

- аҳолининг одил судловга бўлган ишончи ортишига;
- инсонларнинг бузилган ҳуқуқлари тикланиши учун замин яратилишига;
- терговга қадар текширув, суриштирув ва дастлабки тергов органлари касбий маҳоратларининг ошишига ҳамда фуқароларнинг шикоят қилиш ҳуқуқи билан боғлиқ ортқча овозгарчиликларнинг олди олинишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Устав уголовного судопроизводства. 20.11.1864 г. Санкт-Петербург. председательствующий в Государственном совете. князь Павел Гагарин // Труды комитета о судебных сборах, утвержденного при 2 отделении Собственно его императорского Величества канцелярии — С.Петербург: 1864. - 346 с. (<https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>).
2. Уголовно-процессуальный Кодекс РСФСР от 1922 года.
3. Уголовный процессуальный кодекс Узбекской ССР – Ташкент: Узбекистан, 1926.
4. Уголовно-процессуальный Кодекс УзРСФСР от 1929 года новый редакции.
5. Уголовно-процессуальный Кодекс УзРСФСР от 1983 года новый редакции.
6. О.В.Химичева. О реализации свободы обжалования в уголовном судопроизводстве. Труды Академии управления МВД России. 2019. № 1 (49).

Муниса МАХСУДОВА,

Судьялар олий мактаби тингловчиси, мустақил изланувчи

АКЦИЯДОРЛАР УМУМИЙ ЙИГИЛИШИНING ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ

АННОТАЦИЯ:

ушбу мақолада юридик шахснинг бошқарув органлари тушунчаси, хусусан, жамият умумий йиғилиши фаолиятининг қонун нормалари билан тартибга солиниши ва уни такомиллаштириш масалалари илмий таҳлил қилинган, натижаси юзасидан тегишли таклиф, фикр ва мулоҳазалар билдирилган.

Таянч сўзлар: юридик шахснинг бошқарув органлари, бошқарув органларининг ҳуқуқий табиати, таъсисчилар, умумий йиғилиши тушунчаси.

АННОТАЦИЯ:

в данной статье проводится научный анализ понятия органов управления юридического лица, регулирования и совершенствования деятельности общего собрания общества, а также приводятся соответствующие предложения, мнения и комментарии.

Ключевые слова: управляющие органы юридического лица, правовая природа органов управления, учредители, понятие общего собрания.

ANNOTATION:

this article provides a scientific analysis of the concept of governing bodies of a legal entity, regulation and improvement of the activities of the general meeting of the company, as well as relevant proposals, opinions and comments.

Keywords: governing bodies of a legal entity, the legal nature of the governing bodies, founders, the concept of a general meeting.

Фуқаролик кодексига асосан ўз мулкида, ҳўжалик юртишида ёки оператив бошқарувида алоҳида мол-мулкка эга бўлган ҳамда ўз мажбуриятлари юзасидан ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, ўз номидан мулккий ёки шахсий номулкий ҳуқуқларга эга бўла оладиган ва уларни амалга ошира оладиган, мажбуриятларни бажара оладиган, судда даъвогар ва жавобгар бўла оладиган ташкилот юридик шахс ҳисобланади¹.

Бозор иқтисодиёти шароитида корпоратив муносабатларнинг ривожланишида корпоратив бошқарувнинг ҳам муҳим ўрни бор. Корпорация ўз эркини ифода этиш, бизнесни ташкил этиш ва уни назорат қилиш учун ўзининг ички органларига эга бўлиши керак. Бундай ички бошқарув “корпоратив бошқарув” дейилади².

Авваломбор юридик шахснинг бошқарув органлари тушунчаси ҳақида қисқача тўхталиб ўтсак.

Фуқаролик ҳуқуқи фанида юридик шахс бошқарув органининг моҳияти юзасидан анча илмий баҳс-мунозаралар бўлиб келган. Бу масалага оид турли нуқтаи-назарлар орасида икки хил қараш устунлик қилади³:

Жумладан, ҳуқуқшунос олимлар А.О.Гордон, И.В.Шерешевский, П.И.Стучка, Д.М.Чечот, Д.И.Степановлар юридик шахснинг бошқарув органларига ушбу юридик шахснинг вакили сифатида қарашади ҳамда улар қонунчилик ва устав асосида иш олиб боришлари, шу сабабли улар ваколатнома ёки ишончномага муҳтож бўлмасликлари тўғрисидаги назарияни илгари суришади⁴.

Бошқа бир гуруҳ олимларнинг фикрича эса, бошқарув органлари корпорациянинг мустақил субъекти бўлмаганлиги сабабли юридик шахснинг вакили бўла олмайди.

Бундан шундай хулоса қилиш мумкин-ки, агар юридик шахснинг бошқарув органи ҳуқуқнинг мустақил субъекти бўлмаса, демак у юридик шахснинг вакили ҳам ҳисобланмайди. Қонунчиликка кўра вакил – бу мустақил ҳуқуқ субъекти бўлиб, ваколат берувчи номидан муайян ҳаракатларни амалга оширишга ваколатли шахсдир.

Фуқаролик кодексининг 45-моддаси юридик шахс органларига бағишланган бўлиб, унда юридик шахс қонунчиликка ва таъсис ҳужжатларига мувофиқ иш олиб борадиган ўз органлари орқали фуқаролик ҳуқуқларига эга бўлиши ва ўз зиммасига фуқаролик бурчларини олиши, юридик шахс органларини тайинлаш ёки сайлаш тартиби қонунчилик ва таъсис ҳужжатлари билан белгиланиши, қонунда назарда тутилган ҳолларда юридик шахс ўз иштирокчилари орқали фуқаролик ҳуқуқларига эга бўлиши ва фуқаролик бурчларини ўз зиммасига олиши мумкинлиги, шунингдек қонунга ёки юридик шахснинг таъсис ҳужжатларига мувофиқ юридик шахс номидан иш олиб борадиган шахс ўзи вакили бўлган юридик шахс манфаатлари йўлида ҳалол ва оқилона иш олиб бориши кераклиги, у юридик шахс муассислари (иштирокчилари, аъзолари) талаби билан, агар қонунда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, юридик шахсга етказган зарарини тўлаши шартлиги белгиланган. Мазкур моддада ҳам бошқарув органига юридик шахс номидан иш олиб борадиган вакил деб таъриф берилган.

Бироқ, фикримизча, бошқарув органига юридик шахснинг вакили сифатида қарашимиз нотўғри. Чунки, ваколатли вакиллик айнан ишончномага асосан иш олиб боради ҳамда улар фуқаролик ҳуқуқий муносабатларнинг мустақил субъектидир. Бошқарув органлари эса ҳуқуқнинг мустақил субъекти ҳисобланмасдан, балки, юридик шахснинг ҳуқуқ ва

эркинликларини амалга оширувчи унинг таркибий қисми-ни ташкил қилади. Айнан корпоратив бошқарув органлари ҳуқуқ субъекти сифатида юридик шахснинг хоҳиш-иродаси-ни ифодалайди, шакллантиради ва мазкур органларнинг ҳат-ти-ҳаракати юридик шахснинг ҳатти-ҳаракати ҳисобланади.

Цивилист олим С.Д.Могилевский юридик шахс органининг қуйидаги муҳим белгиларини ажратиб кўрсатган:

1. Юридик шахснинг органи юридик шахснинг бир ёки бир нечта жисмоний шахслари томонидан бошқарадиган муайян институционаллашган қисмидир.

2. Юридик шахснинг органи қонун ва таъсис ҳужжатла-рида белгиланган тартибда тузилади.

3. Юридик шахснинг органи муайян ваколатларга эга бўлиб, уларни амалга ошириш ўз ваколатлари доирасида амалга оширилади.

4. Юридик шахснинг иродаси ва хоҳишини ифодалаш юридик шахс органларининг қонун билан белгиланган мах-сус актларини қабул қилиш орқали расмийлаштирилади⁵.

Юқоридаги таҳлиллар асосида шундай хулосага келиш мумкин-ки, юридик шахс бошқарув органлари – юридик шахсни бошқаришда иштирок этадиган бир ёки бир неча шахслардан иборат юридик шахснинг таркибий қисмидир. Бошқарув органлари таъсис ҳужжатларида белгиланган тартибда ва тегишлича умумий йиғилиш, кузатув кенгаши, ижро органи ва тафтиш комиссиясидан иборат бўлиши мумкин ҳамда юридик шахс номидан иш олиб боради ва компаниянинг хоҳиш-иродасини ифодалайди. Ўз навбатида юридик шахс ҳам мазкур органлари орқали муайян фуқаро-лик ҳуқуқ ва бурчларга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикасининг “Акциядорлик жамият-лари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғри-сида”ги қонунида устав фонди (устав капитали) акциядор-ларнинг акциядорлик жамиятига нисбатан ҳуқуқларини тасдиқловчи муайян миқдордаги акцияларга тақсимланган тижорат ташкилоти акциядорлик жамияти деб, жамиятни ташкил этиш тўғрисидаги таъсис шартномасини имзолаган юридик ва жисмоний шахслар жамиятнинг муассислари (муассиси) деб эътироф этилиши, акциядорларнинг умумий йиғилиши, кузатув кенгаши ва ижроия органи жамиятнинг бошқарув органлари ҳисобланиши акс этган⁶.

Юридик шахс, аниқроғи корпорация номидан унинг таъ-сисчилари ва бошқарув органлари ҳаракат қилади. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, “Масъулияти чеклан-ган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунларида юридик шахс (корпо-рация) органлари тушунчасига аниқ таъриф берилмаган.

Маълумки, корпоратив бошқарув органлари тушунчаси унинг ҳуқуқий табиати билан ўзаро чамбарчас боғлиқдир.

Жаҳон амалиётида корпоратив бошқарув органларини шакллантириш бўйича икки хил ёндошув мавжуд: корпо-ратив бошқарув ва унинг органлари фаолиятига оид маса-лалар қонун нормалари билан қатъий тартибга солинган ҳамда фаолияти қисман давлат томонидан назорат қили-надиган романо-герман амалиёти ҳамда компанияларни бошқаришда корпоратив органларига жуда кўп ҳуқуқ ва эркинликлар берадиган англо-америка амалиёти⁷. Англо-америкача ёндошувнинг яна бир ўзига хос хусусияти – унда

компания органлари фаолияти, уларни бошқариш ва назо-рат қилиш билан боғлиқ масалаларни таъсис ҳужжатлари билан эмас, балки қонунлар билан тартибга солиш тен-денцияси амал қилишидадир. Ўзбекистон қонунчилигида-ги корпоратив муносабатлар романо-герман корпоратив бошқарув тамойилларига ўхшайди. Яъни бошқарув орган-ларининг фаолияти ва ваколатлари қонун нормалари билан қатъий тартибга солинган ҳамда корпоратив бошқарувда қисман давлатнинг назорати ҳам кўзга ташланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Масъулияти чеклан-ган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқлари-ни ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунларига асосан жамият-нинг олий бошқарув органи бу унинг иштирокчилари (акция-дорлари) умумий йиғилишидир⁸. Олий бошқарув органининг хусусияти унда ташкилотни тузиш ҳамда тугатиш, фаолият юритишидаги асосий масалаларни ҳал қилиш ваколати мав-жудлигидадир. Умумий йиғилиш ўтказиш тартибининг тўғри ташкиллаштирилиши жамият иштирокчиларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари тенг таъминланиши ҳамда манфаатла-рининг бузилмаслигига олиб келади ва иштирокчиларнинг бошқарув органига нисбатан ишончини мустаҳкамлайди.

Умумий йиғилиш жамиятни бошқаришнинг асосий йўна-лишларини ва тартибини белгилайди, жумладан, устав-га ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш, корпорациянинг мол-мулки ва умуман жамиятнинг тақдирини ҳал қилиш ва-колатларига эга бўлади. Бу шу билан изоҳланади-ки, акция-дорларнинг умумий йиғилиши бу – акциядорлик жамиятини бошқаришнинг аъъанавий, тарихий олий органидир. Бундай бошқарув органининг мавжудлиги акциядорлик капиталининг моҳияти ва жамият ишларини бошқаришда умумий йиғилиш орқали иштирок этувчи шахс сифатида акциядорларнинг мақоми билан белгиланган. Бунда акциядор учун энг муҳими акциядорлик жамиятининг муҳим масалалари, масалан, жа-миятни тугатиш ёки қайта ташкил этиш, шунингдек вакиллик органини (кузатув кенгаши ёки директорлар кенгаши) тарки-бини сайлаш бўйича овоз бериш ҳуқуқига эга бўлишидадир.

Хулоса қилиб айтганда, бугунги кунда корпоратив бошқарувга оид илғор халқаро андозаларни жорий этиш, корпорациялар бошқарувининг самарали тизимини шакл-лантириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 39-мод-даси.
2. Ҳ.Р.Раҳмонкулов, С.С.Гулямов. Корпоратив ҳуқуқ. Т.: ТДЮИ, 2007. 250-бет.
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/organ-yuridicheskogo-litsa-pravovaya-priroda-ponyatie-priznaki/viewer>.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/organ-yuridicheskogo-litsa-pravovaya-priroda-ponyatie-priznaki/viewer>.
5. Могилевский С.Д., Самойлов И.А. Корпорации в России. 2-ое из-е, 2007. С.55.
6. М.Н.Саидов. Корпоратив низолар: тушунчаси, турлари ва уларни судда кўришнинг ўзига хос жиҳатлари: судьялар ва аҳо-ли учун амалий қўлланма – Тошкент., 2019. 12-бет.
7. Долинская В.В. Органы саморегулируемых организаций // Законы России: опыт, анализ, практика. 2015. - № 4. С.15.
8. Ўзбекистон Республикасининг “Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида”ги қонунининг 29-моддаси, “Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунининг 58-моддаси.

САРОБ ҒОЯЛАР ЖИЛВАСИГА УЧГАНЛАР

Ўтаётган ҳар бир дақиқамиз бизни ривожланиш, тараққиёт сари бошламоқда. Дунё кундан-кун янги ва янги кашфиётлар, муваффақиятларга эришяпти. Албатта бу яхши ҳолат. Ахборот технологиялари, хусусан интернетнинг ривожланиши эса уйдан чиқмасдан дунёни кафтдагидек кузатиш имконини берапти. Техника тараққиёти ҳаётимизни енгилаштириб, яшаш тарзимизни осонлаштирамоқда. Бу эса ундан вайронкорлик эмас яратувчанлик мақсадида фойдаланишни тақозо қилади. Аммо, кимларнингдир тўрига илиниб имкониятлардан гираз мақсадларда фойдаланаётганлар ҳам талайгина. Қуйида ҳукмингизга ҳавола қилаётганимиз – суд очерки шу ҳақда.

Тошкент шаҳари Учтепа туманида яшовчи М.С. 2020 йилдан 2021 йилгача интернетнинг “Facebook” ижтимоий тармоғида “М.С.” номли профиль ташкил қилиб, мазкур профиль орқали ўзининг танишлари билан виртуал алоқа қилиш жараёнида, “Х.Қ.” номли профиль эгаси томонидан “Facebook” ижтимоий тармоғига жойлаштирилган “Демократиянинг куфр эканлигига далиллар-каззоб сарой мулласига раддия”, “Рофиқ Қори-Исломдаги сиёсат ва ҳалифалик ҳақида”, “IxlosOrg Sahifasi” номли профилга жойлаштирилган “Аёл киши эрининг телефони текшириши жоизми” ва “Қалбдаги иймон ва куфр” каби видеоматериалларни тинглаб, уларни ўзининг обуначиларига интернет орқали улашиб, намоиш қилиб келган.

Ахборот ва оммавий коммуникациялар соҳасидаги экспертиза мазкур видеоматериаллар ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилганлиги ва Конституцияга хилоф равишда давлат тузумини ўзгартиришга хизмат қилиши мумкинлиги ҳақида хулоса берган. Шунингдек, суд-адабиётшунослик экспертизаси мазкур видеоматериалларда мусулмонлардан ҳалифалик тушунчасини суғуриб олиш кофирлар сиёсати эканлиги, ҳалифалик бўлишини ҳозирги мусулмон давлатларнинг раҳбарлари истамасликлари, ҳалифаликнинг тикланиши кофирларни кўрқитиши, буни мусулмон раҳбарлар ҳам хоҳламаётгани, чунки бунинг натижасида замонавий бошқарув тизимлари бекор бўлиши мумкинлиги мазмунидаги фикрлар ўрин олганлигини билдирган. Мазкур экстремистик руҳдаги материалларда Ислом давлатини қуриш, ҳалифалик бошқарувини жорий этишга қаратилган даъватлар ҳам мавжуд бўлиб улар ақидапарастлик ғоялари билан йўғрилганлиги, уларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириш, тайёрлаш ва тарқатиш таъқиқланганлиги ҳақида хулоса берган.

Суд судланувчи М.С.га нисбатан жазо тури ва муддатини белгилашда, ЖКнинг 55-моддаси талабларига риоя қилиб, унинг оилавий шароити ва моддий аҳволи оғирлиги, қарамоғида вояга етмаган фарзандлари борлиги ва оиласининг ягона боқувчиси эканлигини, муқаддам судланмаганлигини жазони енгилаштирувчи ҳолатлар деб баҳолаб, унинг ҳаракатларида ЖКнинг 56-моддасида кўрсатилган оғирлаштирувчи ҳолатлар мавжуд эмаслигини инобатга олди.

Олий суд Пленумининг 2006 йил 3 февралдаги “Судлар томонидан жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида”ги 1-сонли қарорининг 37-бандида “Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг 57-моддасига мувофиқ, содир этилган жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини жиддий камайтирувчи ҳолатлар аниқланган тақдирда, Ўзбекистон Республикаси ЖК Махсус қисмининг моддаси санкциясида назарда тутилган энг кам жазодан ҳам камроқ ёки шу моддада назарда тутилмаган бошқа енгилроқ жазо тайинлаши мумкин”лигини ва жиноятнинг ижтимоий хавфлилик даражасини жиддий камайтирувчи алоҳида ҳолатлар рўйхати қонунда кўрсатилмаганлигини назарда тутиб ҳамда суд қабул қилган қарорини ҳукмда асослантирган ҳолда жазони енгилаштирувчи айрим ҳолатларни ҳам, уларнинг мажмуини ҳам бундай ҳолат сифатида тан олиши мумкин деб кўрсатилган амалий тушунтиришлардан келиб чиқиб, унга нисбатан ЖКнинг 57-моддасини қўллаб, уни жамиятдан ажратмаган ҳолда ахлоқан тузатишнинг имкони бор деган қатъий хулосага келиб, ЖК 159-моддасининг 1-қисми ва 244¹-моддаси 3-қисмининг “г” банди билан ушбу моддалар санкциясида назарда тутилмаган бошқа енгилроқ турдаги жазо, яъни ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинлашни мақсадга мувофиқ деб топди.

Шуни унутмаслик керак-ки, ҳар қандай жамиятда жиноятга жазо муқаррар. Гарчи жиноят содир этган шахснинг қилмиши унинг жамият учун хавфлилигини исботлаган бўлса-да мамлакатимиз қонунчилиги шахснинг, унинг атрофидагиларнинг манфаатларини ҳисобга олувчи инсонпарварлик тамойилларига асосланган. Бундай бағрикенглик замирида минглаб инсонлар тақдирига дахлдорлик жам бўлган. Билиб-билмай ёки бировларнинг қутқусига учиб жиноят содир этаётганлар буни ўзларининг қилмишларини такрор содир этиши эмас, балки жамиятга, оиласи бағрига қайтиши учун катта имконият деб қабул қилишлари лозим.

Бобомурод КАРИМОВ,

жиноят ишлари бўйича Учтепа туман суди судьяси,

Элёрбек БОБАЖОНОВ,

Судьялар олий мактаби тингловчиси.

ВАЖНАЯ ТЕМА

Дилшод ИСРАИЛОВ,

заместитель директора Высшей школы судей при Высшем судебном совете Республики Узбекистан

ПРАКТИЧЕСКИЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ РАБОТЫ

АННОТАЦИЯ:

автор, опытом работы прокурором Хорезмской области (2000-2005 г.г.), прокурором Зангиатинского (1995-1998 г.г.) и Букинского (2005-2008 г.г.) районов Ташкентской области, а также руководителем совместного проекта Программы Развития ООН в Узбекистане и Кабинета Министров Республики Узбекистан "Поддержка системы местного управления/Local Governance Support Project (LGSP)", делится своим практическим опытом успешной руководящей работы по организации деятельности подразделений государственных органов и международной организации, подбору расстановке кадров, распределению обязанностей и задач, созданию рабочей атмосферы в трудовом коллективе, обеспечению материально-бытовых и социальных условий для работников, других вопросов, разрешаемых руководителем в современных условиях. Также, определены вызовы, с которыми приходится сталкиваться руководителю XXI века, психологические качества современного руководителя, пути повышения эффективности управленческой работы.

Ключевые слова: практический опыт, руководящая работа, органы прокуратуры, международная организация, требования к руководителям, работа с кадрами, подбор и расстановка кадров, организация работы, мониторинг, трудовой коллектив, хорошая атмосфера, условия работы.

Несмотря на значительные различия в правовом статусе, структуре, финансировании, задачах и других особенностях государственных органов и международных организаций, можно отметить наличие общих совпадающих принципов руководства и организации работы возглавляемых организаций и коллективов. В частности, более чем 20-летний опыт работы в органах прокуратуры, из них более 10 лет на руководящих должностях, помог мне успешно поработать в Программе Развития ООН, возглавляя проект "Поддержка системы местного управления/Local Governance Support Project (LGSP)" с достижением всех запланированных результатов, а сам проект LGSP в 2012 году был признан лучшим проектом ПРООН в Узбекистане.

Какими качествами необходимо обладать руководителю XXI века, какие психологические аспекты можно выделить в управленческой работе, с какими вызовами приходится сталкиваться руководителю в настоящее время, как повысить эффективность управленческой работы? В данной статье постараемся ответить на эти вопросы.

Прежде всего, необходимо отметить, что руководитель подразделения обязан подавать личный пример своими высокими профессиональными качествами, честностью, справедливостью, порядочностью, спокойствием и уверенностью в правильности принятых решений, ведением здорового образа жизни и отсутствием вредных привычек, соблюдением трудовой и исполнительской дисциплины, равным отношением ко всем работникам, не допуская "фаворитизма", постоянно работать над собой. Руководителю необходимо не поддаваться политической конъюнктуре и работать в строгом соответствии с действующим законодательством, обладать широким кругозором, зрелостью суждений, психологической устойчивостью, умением держать удар, не срываясь на подчинённых при наличии проблем семейных или служебных, связанных с вышестоящими органами.

Подбор и расстановку кадров следует осуществлять на принципах справедливости, коллегиальности, открытости и меритократии, то есть назначать на вакантные должности наиболее способных, достойных, профессионально квалифицированных и порядочных работников, независимо от их социального происхождения, финансового достатка, родственных и прочих связей (землячество, совместная учеба и др.), не допуская nepotизма. Хотя приказ о назначении работника подписывается лично руководителем организации, желательно предварительно обсудить назначение с курирующими данную вакантную должность заместителями и руководителями подразделений. Выдвигать на руководящие должности кандидатуры работников из числа коллегиально утвержденного кадрового резерва. При отборе кандидатур на вакантные должности, при прочих равных условиях, предоставлять преимущество женщинам, а также лицам с ограниченными способностями. Стараться по возможности соблюдать гендерный баланс в каждом структурном или территориальном подразделении (прини-

мая во внимание наличие определенного дисбаланса мужчин в правоохранительных органах).

Важным является поддержание нормальной рабочей дружеской атмосферы внутри коллектива. Для чего необходимо проводить политику и добиваться ощущения чувства единой команды всеми работниками – оперативными и техническими, областных и городских/районных подразделений.

В целях обеспечения чувства единства в коллективе, рекомендуется итоговые собрания завершать поздравлениями с присвоением государственных наград и званий, классных чинов с вручением погон и выписки из приказа, другими поощрениями. Такой вид поощрения, как объявление благодарности сопровождается вручением сертификата, заверенного подписью руководителя и печатью. При премировании работников не допускать уравниловки, а премировать дифференцированно, в зависимости от вклада и достижений работника. Поздравлять работников с днем рождения в торжественной обстановке с вручением подарков от профсоюзного комитета. Практиковать направление благодарственных писем родителям отличившихся молодых работников. Проводить праздничные мероприятия в дни государственных праздников в форме концертов, спортивных состязаний, интересных конкурсов с вручением подарков победителям. Организовывать творческие встречи с деятелями культуры и искусства. Совместно с коллективом выезжать на природу для общения в неофициальной обстановке. В выходные дни проводить спортивные соревнования по различным видам спорта, в том числе для женщин. Оказывать материальную и моральную поддержку работникам в случаях болезни и траурные дни.

Под защитой социальных прав работников подразумевается прежде всего соблюдение Регламента работы (в рабочие дни с 9:00 до 18:00 часов, отдых в выходные и праздничные дни), привлечение работников сверхурочно лишь в порядке исключения с выплатой компенсации или предоставлением дня отдыха. Равномерное распределение нагрузки (дел, материалов, поручений, жалоб и др.). Выход в ежегодный отпуск по утвержденному графику и предоставление отпуска по болезни с замещением другими

работниками на период отсутствия. Обеспечение баланса между работой и личной жизнью работников.

Представляется целесообразным внедрить в государственных органах практику прохождения работниками специальных тренингов по этике, предупреждению фактов сексуального, физического насилия и психологического давления, обеспечению баланса между работой и личной жизнью, других тренингов, применяемых в Агентствах ООН и других международных организациях. Систематически проводить социологические опросы и психологическое тестирование работников в целях выявления скрытых проблем. Определить одного сотрудника организации (warden person), к которому в любое время могут обратиться работники, подвергшиеся насилию в ходе работы.

Кроме того, важнейшим направлением деятельности любого руководителя, будь то в государственном или частном секторе, на республиканском, областном или городском/районном уровне, является работа с кадрами.

В работе с кадрами можно выделить следующие вопросы:

- Подбор и расстановка кадров,
- Распределение обязанностей и задач,
- Обеспечение исполнительской дисциплины,
- Самообразование и повышение квалификации работников,
- Обеспечение внутренней безопасности.

В кадровой работе большое значение имеет правильный подбор и расстановка кадров. Важным условием повышения эффективности подбора кадров, найма наиболее сильных кандидатов, является обеспечение справедливости, прозрачности и открытости этого процесса.

В последнее время, в Узбекистане уделяется большое внимание обеспечению открытости системы подбора и найма кадров. В частности, Президент Республики Узбекистан 29 декабря 2020 года выступая с посланием к Олий Мажлису (Парламенту) в качестве одной из задач определил “необходимость создания открытой системы отбора кадров и приема на работу”. [1] И это требование уже внедряется во многих министерствах и ведомствах. В частности, в Высшей школе судей при Высшем судейском совете Республики Узбекистан, все вакансии предварительно размещаются на сайте Высшей школы судей с указанием требований по уровню образования, стажу работы, навыкам ИКТ и владения иностранными языками, и т.д. Кандидаты проходят конкурсный отбор, отвечая перед конкурсной комиссией на вопросы, указанные в выбранных ими экзаменационных билетах.

В связи с этим, хотелось бы подробнее рассказать о порядке проведения конкурсного отбора кадров в международных организациях. В ПРООН информация по всем вакансиям открыто размещается на сайте организации, с указанием требований по каждой вакансии (уровень образования, стаж работы, специальность, владение навыками ИКТ и иностранными

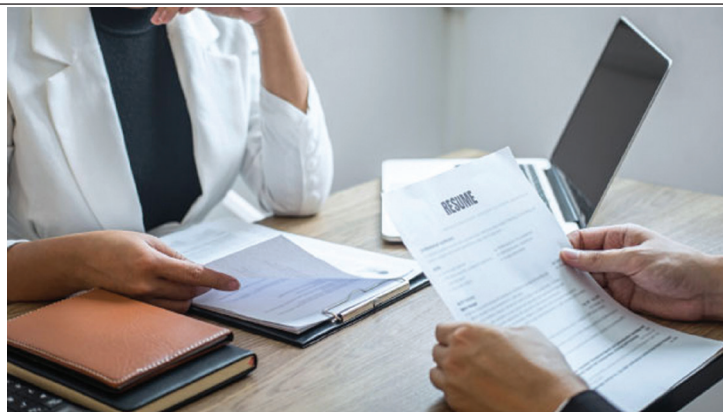

языками, и т.д.) крайнего срока подачи заявки (deadline). Причем указывается, что женщины и инвалиды при прочих равных условиях пользуются преимуществом. Там же прилагается электронная форма заявки для заполнения и отправки кандидатами.

Поступившие заявки изучаются комиссией в составе не менее 2-х опытных работников ПРООН и отбираются кандидаты, соответствующие указанным требованиям (long-list), которые приглашаются на письменный тест. Кандидатам представляются одинаковые варианты вопросов, которые могут быть на разных языках, в соответствии с требованиями по вакансии. Они в служебной комнате отдела кадров на предоставленных компьютерах в письменной форме отвечают на вопросы (при необходимости в онлайн режиме), ответы в зашифрованном виде сдаются в отдел кадров. Письменный тест также оценивается по балльной системе комиссией в составе не менее 3-х опытных работников ПРООН и по его итогам составляется список кандидатов (short-list) на заключительный этап конкурсного отбора – интервью/собеседование. Интервью проводится комиссией в составе не менее 5-ти опытных работников ПРООН, каждому кандидату задаются одинаковые варианты вопросов, возможно на разных языках, в соответствии с требованиями по позиции. Ответы кандидатов оцениваются по балльной системе, суммированием баллов определяется лучший кандидат на позицию, а также кандидат №2, который может быть отобран без проведения конкурса в случае отказа кандидата №1. С прошедшим отбор кандидатом заключается годичный контракт с указанием прав, обязанностей, зарплаты, срока контракта, по истечении срока контракта решается вопрос его продления. Внедрение подобной системы отбора кадров, кроме привлечения наиболее сильных кандидатов, имеет и большое антикоррупционное значение.

Необходимо отметить, что у руководителя республиканского или областного подразделения полномочия по подбору кадров гораздо шире, чем у руководителя подразделения города или района, который порой не вправе даже осуществлять найм технических работников (лишь вносит представления с предложением по кандидатуре на подобные вакансии).

Не менее значимым элементом работы с кадрами является правильная расстановка кадров. Например, в органах прокуратуры важно определить склонность работника к следственной работе или к надзору за следствием, или к участию в качестве государственного обвинителя при рассмотрении уголовных дел в судах. Некоторые работники могут проявить свои способности в работе по правовой пропаганде, например в пресс-службе прокуратуры. Лица с аналитическими способностями могут быть востребованы в работе по анализу, оценке и планированию. В работе по приему жалоб и заявлений граждан желательно использовать доброжелательных и терпеливых работников, обладающих навыками коммуникационными качествами.

В вышестоящих подразделениях (республиканский и областной аппарат) целесообразно собрать наиболее сильных, высококвалифицированных работников, так как эти подразделения направляют работу всей организации, разрабатывают долгосрочные и оперативные планы, осуществляют мониторинг их реализации.

Важным фактором является справедливое распределение обязанностей и задач. В связи с этим, рекомендуется издать приказ или меморандум о распределении сфер ответственности работников, в соответствии с которым распределять задания. Сферы ответственности и задачи распределяются в зависимости от опыта работы и уровня компетенции работников, сложные сферы и задачи поручаются наиболее квалифицированным работникам и наоборот. В вышеуказанном приказе или меморандуме целесообразно определить порядок замещения работников в случаях их отсутствия по причине болезни, командировки, выхода в отпуск и т.д. Также, важно устанавливать реальные сроки исполнения, которые могут быть продлены в случаях обоснованной необходимости. В этой связи, целесообразно разработать индикаторы оценки деятельности каждого работника, по примеру ПРООН, где практикуется разработка ежегодного плана работы каждого сотрудника с указанием конкретных индикаторов оценки деятельности и самообразования (Key Performance Indicators, KPI). При планировании работы целесообразно определить ожидаемые результаты, ощутимые населением или конкретными фокус-группами (Results Based Management).

Обеспечение исполнительской дисциплины подразумевает систематическое осуществление мониторинга качественного исполнения заданий в установленные сроки. Целесообразно внедрить в государственных органах электронную систему мониторинга типа Dashboard, применяемую в ПРООН, в которой зеленым цветом обозначается исполнение заданий в срок, желтым – приближение сроков исполнения, а красным – неисполнение и нарушение сроков исполнения.

При нарушении сроков или качества исполнения применять в отношении виновных меры дисциплинарного воздействия, вплоть до перемещения на нижестоящую должность или расторжения трудового договора, контракта, не допуская оскорбления или унижения личного достоинства виновного лица.

Стимулировать и поощрять самообразование и постоянную работу над собой по повышению своей квалификации, владение навыками ИКТ, изучение русского и английского языков, ведение здорового образа жизни и занятий спортом, избавление от вредных привычек (курение, употребление алкоголя).

Под обеспечением внутренней безопасности понимается укрепление правовой культуры и правосознания работников, их моральной устойчивости, трудовой и исполнительской дисциплины. По фактам нарушений трудовой и исполнительской дисциплины, а также уголовного, административного, трудового законодательства проводится служебное расследование. В случае подтверждения фактов нарушений, в отношении виновных лиц принимать соответствующие меры воздействия или привлекать их к ответственности. Одновременно принимать профилактические меры в целях недопущения подобных фактов в будущем.

Для обеспечения преемственности поколений целесообразно создать Совет ветеранов, проводить встречи с ветеранами, приглашать их на праздничные мероприятия с вручением букетов цветов и памятных подарков.

Важной задачей руководителя является обеспечение безопасности работников, создание для них нормальных материально-бытовых условий работы. Например, для обеспечения нормальных условий функционирования правоохранительных органов прокуратуры необходимо, прежде всего, обеспечить безопасность работников – ограждение административных зданий и двора, наличие контрольно-пропускного пункта (КПП) у служебных ворот. Также, необходимо обеспечить нормальное функционирование систем отопления и кондиционирования для обеспечения всесезонной комфортной температуры воздуха внутри здания и в служебных помещениях, а также туалетов (мужских и женских).

Важно организовать использование всех служебных автотранспортных средств, включая так называемые “персональные” автомашины, в служебных целях (например, доставки почты, выезд работников на встречи и мероприятия и т.д.). Кроме того, руководителю желательно позаботиться об организации питания работников. Для чего целесообразно заключить договор аутсорсинга с частной компанией (рестораном) по организации кейтеринга/питания для работников в течение всего рабочего дня с наличием разных блюд по умеренным ценам.

Крайне важно обеспечение работников необходимой оргтехникой, канцтоварами, включая заправку картриджей за счет подразделения. Обеспечить доступ работников к высокоскоростному интернету, служебный Wi-Fi, внедрить электронный документооборот в целях повышения эффективности работы и экономии писчей бумаги. Широко внедрять использование мобильной связи, мессенджеров (Telegram) с созданием групп для быстрого решения тех или иных задач. В свою очередь, работникам также необходи-

мо соответствовать требованиям времени и иметь собственные смартфоны, ноутбуки, компьютеры, домашний Wi-Fi, а также автомашины.

Среди вызовов, с которыми сталкивается руководитель в XXI веке, можно выделить процесс мировой глобализации и все более широкое использование населением интернета и средств ИКТ.

Глобализация является синонимом взаимопроникновения и слияния экономик под давлением все более острой конкуренции и ускорения научно-технического прогресса. Суть глобализации – в резком расширении и усложнении взаимосвязей и взаимозависимостей, как людей, так и государств, что выражается в процессах формирования планетарного информационного пространства, мирового рынка капиталов, товаров и рабочей силы, межэтнических и межконфессиональных конфликтах.

В 2020 году все страны столкнулись одним из социальных явлений, связанных с глобализацией – пандемией коронавируса, оказавшей огромное негативное воздействие на всю мировую экономику и по своей значимости сопоставимой с воздействием мировых войн прошлого столетия. В результате, всем руководителям, независимо, как государственных, так и частных секторов, в условиях строжайшего карантина пришлось срочно переводить работу организаций в онлайн, дистанционный режим.

Скорый перевод работы организации на дистанционную форму стал возможным лишь в настоящее время, в связи с бурным развитием интернета и сферы ИКТ (наиболее широко используется программа компании ZOOM, капитализация которой в первом полугодии 2020 года резко возросла с 0,2 до 4 млрд. долларов США). Также, отмечается снижение влияния традиционных средств массовой информации – телевидения и газет, с одновременным всё большим ростом популярности у населения электронных газет, мессенджеров и социальных сетей, других ресурсов (Facebook, Telegram, Youtube).

Принимая во внимание важность коммуникации с населением, необходимо не довольствоваться лишь выполнением своих служебных функций и задач, но и оперативно освещать свою работу и достижения, обеспечить быстрое размещение качественной информации о проделанной работе с фотографиями и видеоматериалами на служебном сайте. Кроме того, целесообразно открыть страницы в социальных сетях, служебные телеграм-каналы, на которых тоже делиться информацией о достигнутых результатах. Для этого желательно иметь штатного PR-специалиста, а при возможности – медиа-центр с отдельными штатами журналистов и специалистов (оператор, монтажер, дизайнер), собственной современной аппаратурой (камера, фотоаппарат, микрофоны, освещение, оргтехника).

Список использованных источников:

1. Послание Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева Олий Мажлису <https://president.uz/ru/lists/view/4057>.

PARODY AND SATIRE IN TRADEMARKS: CONSIDERING WHETHER IT IS LEGAL OR ILLEGAL

A large part of our social life is occupied by well-known brands. Some of them have become popular names in the minds of consumers with elite status and high-quality standards (Apple products). However, the issue of cases when a person wants to make use of the popularity of those well-known brands in order to attract the attention of consumers to their own products is always considered an infringement of the trademark is left unresolved. For example, the brand portrayed in the artistic work is the product of the artist's creative imagination. Thus, in a such case, does the reproduction and use of a brand in a state of parody violate the rights of the trademark owner? Unfortunately, such issues have not been addressed by the national trademark doctrine. Therefore, the aspects related to this issue are analyzed in the following paper in light of the foreign states' legislation and judicial practice.

Zafar BABAKULOV,
doctor of Philosophy
in Law (Ph.D.),
independent
researcher at Tashkent
State University of Law
(DSc)

In Germany, the use of a trademark as a parody of trade is granted in accordance with the constitutional principles of human rights. This means that in Germany, a parody of trademarks is not allowed if the actions of the person being parodied are aimed at creating discrimination against the trademark. According to article 1125/3(A)(ii) of the U.S. Trademark Law (Lenham Law) 15 U.S.C., parody of trademarks may be allowed without the permission of its owner.¹ In a such case, this action is not recognized as an offense and is considered fair use. Thus, in the United States, the parody of a trademark is governed by the doctrine of fair use².

The German Supreme Court considered a dispute over the artist's use of the Milka trademark in the sale of his postcards. The artist's postcards read in the following words in German, "It's quiet overall tree-tops, somewhere a cow moos. Moo!". The main text was signed by an imaginary character - Rainer Maria Milka. According to the artist's words, he had emphasized that he parodied his work to a friend - Johanna Wolfgang Goethe. The German Supreme Court ruled in the case that the respondent possessed a right to the postcard, even though he had chosen a humorous method used for advertising Milka's products. The court bases its ruling in favor of the respondent in accordance with Article 5 of EU Directive 89/104 / EEC³ and states the following:

first, the respondent did not damage the reputation of the brand "Milka";

second, the use of the trademark should not be construed as a mere commercial use. Even if this is the case, even if we take into account that the respondent has a property interest in the sale of the cards, this should not serve as a decisive factor in finding the respondent infringing the exclusive right to the trademark⁴.

Dutch courts also recognize the existence of parody in relation to trademarks. An example of this is the Darfunica case. The dispute arose as a result of a painting created by artist Nadya Plesner illustrating a small and slender undressed African girl holding a Louis Vuitton women's bag. The painting, titled "Simple Living" was an attempt to draw the public attention to the Darfur conflict, as well as the famine in Africa⁵.

Louis Vuitton is registered in the name of the plaintiff as a trademark and industrial design. The owner of the trademark claimed that this action of the artist resulted in damage to the reputation of the right holder and created misconceptions about him in the eyes of the public. According to Dutch copyright law, the use of a trademark as a parody is not allowed if it negatively affects the reputation of the right holder. The trial court partially upheld Louis Vuitton's claim. In the appellate court, the artist requires to reconsider the case in accordance with Article 10 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms so as to ensure the rights and freedom of the artists for creativity. In its ruling, the court recognized that the artist had not violated the rights of the company and that he possessed a common opportunity to use this trademark and industrial design in his work⁶.

British courts also allow parody of trademarks on general grounds, although they are not recognized at the appropriate legislative level.

Thus, in 2009, the online children's game "The Moshi Monsters" displayed a parody of "Lady Goo Goo" of the personality of the famous singer Lady Gaga. The creators of the computer game claimed that the parody character Lady Gaga was not imitated. The respondent also claimed that the placement of satirical footage as a parody hero in a computer game and on YouTube could have a negative impact on the singer's performance.

It is worth pointing out that Lady Gaga is the rightful owner of the trademark "Lady Gaga". In May 2011, the singer launched the Lady Gaga brand network in the online game Farmville. And in 2011, the respondent made an attempt to register the Lady Goo Goo trademark. In June of the same year, the respondent also posted a music video titled "The Moshi Dance Song" that featured a parody of the game on YouTube. As a result, the offended singer submitted a claim against the game's creators for parody. The singer demanded a ban on the use of the respondent's imaginary protagonist, and then on the use of the same parody character further.

The creators of the game deny that the singer-song "Bad Romance" was parodied. However, the court required the respondent to substantiate the case in relation to the infringement of the rights to the trademark, not to the song. The court acknowledged that Lady Goo Goo was confusingly similar to the Lady Gaga brand, which created an opportunity for the game creators to take unfair advantage of the distinctive character of Lady Gaga⁷. The court noted that Lady Goo Goo was not a pure parody, but aimed at popularizing the game The Moshi Monsters, and ultimately selling recordings of parody songs.

The court also analyzed the possibility of consumers' confusion between the two marks. The court found that the consumer may assume that there was a commercial relationship between the claimant and the respondent. The clip is pointed on YouTube with a special tag called Lady Goo Goo, and if the search was done for Lady Gaga, a relevant parody clip would appear. According to the court, some users, even if not many, might be confused. Thus, the court allows the use of parody only in children's computer games and prohibits any other uses, such as placing the clip on YouTube⁸.

The nature of trademark parody disputes in the United States stems from the U.S. Supreme Court's definition of parody. Such a definition was introduced in 1994 by *Campbell v. Acuff-Rose Music Inc.* According to the case, "the use of certain aspects of a new author's work to create another is at least partially equated to a new work."⁹

The U.S. Supreme Court ruled that satire, as opposed to parody, does not directly result in the creation of new work, meaning that the satire has no real work content. Accordingly, parody needs to mimic an original to make its point, and so has some claim to use the creation of its victim's (or collective victims') imagination, whereas satire can stand on its own two feet and so requires justification for the very act of borrowing. As noted by prominent U.S. intellectual property experts Michael Lemley and Stacey Dugan, the U.S. Supreme Court recognizes that both parody and satire are legally protected as works created under the fair use doctrine in force in the United States. However, U.S. courts of lower instances have set a clear boundary between copyright disputes and the use of dichotomy between parody and satire in illicit cases. In particular, this issue was well illustrated in the U.S. Court of Appeals case of *Dr. SeussEnters. L.P. v. Penguin Books USA, Inc.*, 109 F. 3d 1394, 1405-06. The court ruled that satire is no defense to the infringement of the trademark and added that the respondent did not need to use the author's work to express his views, as the derivative work here did not show its authenticity¹⁰.

According to the above-mentioned experts, the creation of humorous works in relation to brands can be done without the use of methods of separation between satire and parody. Industry officials note that the owner of the right to the trademark, unlike the author of the work, is more interested in restricting the satire. Restrictions on the use of a work in satire are, in a sense, based on the nature of the absolute right to the work, aimed at prohibiting the unlawful use of the author's work by third parties. Thus, if it is not clear at all, why does a third person uses the author's work in his own satire, even though he can take other work?¹¹

It should be noted that, unlike providing full control over the use of a work by a copyright owner, the right to a trademark is granted only to protect the minds of consumers in connection with the trademark and the products marked with it. According to Lemli and Dugan, parody and satire have virtually no effect on such a relationship between brand and trade. In addition, in some cases, parody and satire of the brand make it even more popular. According to a study carried out by Lemli and Dugan, efforts

to tarnish a brand's image, actually, result in further enhancement of the connection between the brand and product in the consumer's mind¹². In such cases, there is no reason to believe that satire has a more negative impact on the brand than parody¹³.

Some American scholars, particularly Mark Lemley, argue that the law should not protect the rights of a trademark owner because in any case the respondent's actions against the trademark (e.g., parody) or the consumer's attitude toward the trademark (e.g., stopping purchasing a particular product) may change¹⁴.

According to U.S. judicial practice, courts do not differentiate between satire and parody of trademarks in order to recognize that a trademark right is infringed. For example, a New York district court ruled that the use of the Mastercard-owned Priceless trademark in the political campaign of U.S. presidential candidate Ralph Nader was legal¹⁵. The U.S. Supreme Court ruled that such use of the trademark was not necessarily dependent on the owner and his activities and that this attitude was ironic.

According to Article L713-5 of the French Intellectual Property Code, French courts recognize a commercial parody as a violation of an exclusive right in order to protect well-known trademarks, as well as trademarks used and unregistered for related goods. In particular, on February 17, 1990, the Supreme Court of Paris ruled that a comic imitation of the trademark "Lacoste" by the image of a crocodile with the word "Attention, j'accuse" and mark "crocodile couple" was an infringement of the famous "Lacoste" trademark. The court noted that the right to create and use parodies could not be considered in cases where pure commercial interests were identified.

However, French courts noted that the use of trademarks is not always illegal. For example, on September 19, 1990, the Paris Supreme Court considered if the scene in the film with a joke: "How Lada is different from AIDS? You try to give Lada to someone else." was illegal¹⁶. The court by noting that such a scene has a comic character ruled that the respondent did not intend to harm the plaintiff and tarnish his reputation in the commodity market.

As a result of the analysis of the state of parody, the following aspects of parody can be highlighted:

- a derivative work with the peculiarities of the original work;
- the purpose of the parody is to create a funny or critical image for the reader;
- the object of the parody is a well-known original work;
- parody should be mainly reproduction in nature with preserving an original aspect of differentiation.
- parody should not cause confusion between the original brand and the work of the author.

Literature:

1. 15 U.S. Code § 1125, Section (c) Dilution by blurring; dilution by tarnishment, part (3) Exclusions, para (ii) URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/15/1125>.
2. Howard Wintner. Parody Under the Trademark Laws. <https://www.law.com/newyorklawjournal/2019/10/08/parody-under-the-trademark-laws/?slreturn=20220326051915#:~:text=A%20trademark%20parody%20must%20convey,parody%20from%20the%20original%20product>.
3. <https://wipo.lex.wipo.int/ru/text/126843>.
4. Ann Balatska. Trademark parody and Freedom of expression – Shall we dance? P. -P.29. URL: http://www.academia.edu/1487976/Trademark_parody_and_Freedom_of_expression_Shall_we_dance_paper.
5. The area in western Sudan. By showing this area, the artist tried to depict the consequences of the ethnic conflict that has been going on there since February 25, 2003. ru.wikipedia.org/wiki/Darfurskiy_konflikt.
6. <http://www.nadiaplesner.com/simple-living-darfurnical>.
7. Sarah Byrt. Lady Gaga stops Lady Goo Goo's song – trademarks and parodies in the UK. Mayer Brown Legal Update. October 2011. P.1. URL: <https://www.mayerbrown.com/files/Publication/eed723e4-061e-479c-9046-c70e56704937/Presentation/PublicationAttachment/436e7f5c-8f27-4ea2-9008-b2412740105a/11754.pdf>.
8. Ate My Heart Inc v Mind Candy Ltd [2011] EWHC 2741 (Ch).
9. Campbell v. Acuff-Rose Music Inc., 510 U.S. 569 (1994), Para. 580.
10. The claim of parody is no defense 'where the purpose of the similarity is to capitalize on a famous mark's popularity for the defendant's own commercial use.
11. M. Lemley, S. Dougan. Op. cit. – P.501.
12. M. Lemley, S. Dougan. Op. cit. – P.501.
13. Barton Beebe, A Defense of the New Federal Trademark Antidilution Law, 16 FORDHAM INTELL. PROP.MEDIA & ENT. L.J. 1143, 1150-51 (2006); Desai, From Trademarks to Brands, supra note 58, at 1007-08; Heymann, The Law of Reputation, supra note 96, at 1341.
14. M. Lemley, S. Dougan. Op. cit. – P.501 - 502.
15. M. Lemley, S. Dougan. Op. cit. – P.501 - 502.
16. J.F. Bretonniere Op.cit. – P.138.

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF CLASSIFICATION OF THE SUBJECTS OF SMART CONTRACTS RELATED CIVIL RELATIONS

As digital technologies evolve, the behavioral patterns of participants in civil relations are constantly changing. There is a perception in the scientific community that the current stage of society's development is particular importance in time, place, privacy and trends of the transition to a sharing economy, which includes the general use of goods and services than individual consumers[1].

One of the new institutions that has changed the scope of civil transactions is smart contracts. According to the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to develop the digital economy in the Republic of Uzbekistan", the smart contract is an electronic contract that provides for the fulfillment of rights and obligations through the automatic implementation of digital transactions. Also, today, smart contracts are manifested in civil relations as a method of performance of an obligation, a special type of contract, a means of securing the performance of an obligation, and many other civil institutions.

Its main advantage is that it does not have third parties such as banks, insurance and guarantors, and saves time and material resources[2].

When thinking about the participants in this form of relationship,

A.Y. Axmedov, A.A. Volos and E.P. Volos considers that the creditor and the debtor, who are the subjects of the obligation, are parties in the smart contract [2]. But is it right to limit the scope of parties only to the creditors and the debtor? It is known that smart contracts can reflect not only the obligation-legal relationship, but also organizational and other civil relations. Therefore, to limit the scope of these parties only with the subjects of obligation is arguable. Any subject of civil transactions can be a party in smart contracts.

Smart contracts are a very complex technological structure that must be written in blockchain technology. In case of technical difficulties, the parties may contact with a specialist who provides services. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Electronic Commerce" in the Article 12 defines this category of subjects as Information mediator[3].

The subjects of e-commerce law are parties and Information mediators, but in digital relationships related to smart contracts, the range of subjects is wider. In particular, miners and oracles play a special role in such relations.

The miners are responsible for verifying the validity of each transaction under the smart contract and monitoring its

variability. Cryptocurrency, the main asset of blockchain, are also produced by miners. In addition, parties in smart contracts may announce a commission to miners to fast the process of verifying the validity of transactions. In this case, participants interact indirectly with the miners through the system.

Due to complex involvement in the performance of smart contracts, miners can be distinguished as a separate category of entities.

When the information system needs to obtain data from external sources in order to perform an obligation, there is a need for reliable third parties to provide the connection between the external systems and the blockchain.

Some scientists claim that the oracle provides the interaction of the smart contract with the outside world. They explain that oracle is a program that receives information from the external world requested to perform a smart contract. The legal regulation of such smart contracts is particularly difficult due to the possibility that data from external sources may be unreliable.

From the above considerations, the potential subjective structure of civil relations related to smart contracts is very complex. Depending on the form of participation, they can be divided into the following groups:

- 1) parties;
- 2) information mediators;
- 3) controllers and approvers of smart contracts (miners);
- 4) Oracles that ensure the interaction of smart contracts with the external world.

Otabek MUTALOV,

a basic doctoral student at the Supreme School of judges under the Supreme Council of Judges.

Literature:

1. Погодина И. В., Кирова И. О., Ионова А. В. Каршеринг: проблемы правового регулирования и правоприменения // Транспортное право. 2019. № 4. С. 15–18.
2. Ахмедов А. Я., Волос А. А., Волос Е. П. Концепция правового регулирования отношений, осложненных использованием смарт-контрактов : монография / под общ. ред. А. А. Волоса. — Москва : Проспект, 2021. — 59. с.
3. Law of the Republic of Uzbekistan "On Electronic Commerce" dated May 22, 2015, National Database of Legislation, April 21, 2021, No. 03/21/683/0375.

ЯНГИ ЖАМИЯТ ВА МАЪМУРИЙ ИСЛОҲОТЛАР

Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг 23-боби маъмурий органлар ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни юритиш қоидаларига бағишланган.

“Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги қонуннинг 4-моддасига кўра, Маъмурий органлар деганда оммавий-ҳуқуқий фаолият соҳасида маъмурий бошқарув ваколати берилган давлат бошқаруви, маҳаллий ижроия ҳокимияти ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари, шунингдек ушбу фаолиятни амалга оширишга ваколатли бўлган бошқа ташкилотлар ва махсус ташкил этилган комиссиялар тушунилади.

Давлат органлари сирасига эса Президентнинг 2003 йил 9 декабрдаги ПФ-3358-сонли фармон билан тасдиқланган Республика давлат бошқаруви органлари рўйхатида кўрсатилган вазирликлар, давлат қўмиталари, агентликлар, қўмиталар, марказлар, инспекциялар ва уларнинг ҳудудий ҳамда маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари (вилоят, туман ва шаҳар ҳокимликлари) ва ҳуқуқий оқибат келтириб чиқарувчи ҳужжатлар қабул қилиш ваколатига эга бўлган бошқа органлар киради.

Фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларини эса шаҳарчалар, қишлоқлар ва овуллар ҳамда улардаги маҳалла фуқаролар йиғинлари ташкил этади.

“Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида”ги қонунга кўра, ҳоким қабул қилган ва чиқарган ҳужжатлар устидан фуқаролар, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар судга шикоят қилишлари мумкин.

Манфаатдор шахснинг ишончи ҳимоя қилиниши лозим бўлган ҳолларда, маъмурий ҳужжатни бекор қилиш ёки ўзгартириш масаласи суд тартибиде кўриб чиқилади.

Манфаатдор шахс бу қарор, ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) туфайли:

- ўз ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатлари бузилган;
- ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишга ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришга тўсиқлар вужудга келтирилган;
- зиммасига қонунга ҳилоф равишда бирор-бир мажбурият юклатилган;
- у ёки бу соҳадаги фаолиятини амалга ошириш учун бошқа тўсиқлар вужудга келтирилган деб ҳисобласа, судга мурожаат қилишга ҳақли.

Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексда ёки ўзга қонунларда бошқа муддатлар белгиланмаган бўлса, маъмурий ёки фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органи ёки улар мансабдор шахсларининг қарори, ҳаракати (ҳаракатсизлиги) устидан ариза (ши-

коят) манфаатдор шахсга ўзининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги тўғрисида маълум бўлган пайтдан эътиборан уч ой ичида судга берилиши мумкин.

Демак, ҳоким қарорларини ҳақиқий эмас, шунингдек ҳаракатларини (ҳаракатсизлигини) ғайриқонуний деб топиш тўғрисида ариза (шикоят) ҳам манфаатдор шахсга ўзининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги тўғрисида маълум бўлиб қолган кундан эътиборан уч ой ичида судга берилади.

Аризанинг қонун ҳужжатларида белгиланган муддатлар ўтказиб берилиши уни қайтариш учун асос бўлмайди. Бундай ҳолларда ариза иш юритишга қабул қилиниб, мазмунан кўриб чиқилади.

Судга мурожаат қилиш муддатига риоя қилиниши масаласи ишни тўғри ҳал қилиш учун аҳамиятга эга ҳолат эканлиги сабабли, уни тиклаш ёки тиклашни рад этиш тўғрисидаги ҳулосалар суднинг ҳал қилув қарорида асослантирилади. Агар судга мурожаат қилиш муддати ўтказиб юборилган ёки ўтказиб юборилган муддатни тиклаш суд томонидан рад этилган бўлса, аризани қаноатлантириш рад этилади.

Ҳоким қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида судга ариза билан мурожаат қилинганда аризада жавобгар сифатида маҳаллий ижроия ҳокимияти органлари (ҳокимликлар) кўрсатилиши керак. Агар давлат органи жавобгар сифатида кўрсатилмаган бўлса, суд аризани (шикоятни) иш юритишга қабул қилгандан кейин ишни кўзгагиштириш жараёнида давлат органи, қўшимча жавобгар сифатида жалб қилиш масаласини ҳал қилади.

Давлат органи, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органи қайта ташкил этилгани ёки тугатилгани аниқланган ҳолда, суд ишга фуқароларнинг бузилган ҳуқуқлари ва эркинликларини тиклаш масаласини ҳал этиш ваколатига эга бўлган уларнинг ҳуқуқини қабул қилувчи органи жалб этиш чораларини кўриши керак.

Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодекснинг 188-моддасига асосан суд иши шикоят қилинаётган ҳаракатни (ҳаракатсизлигини) содир этган органининг ёки мансабдор шахснинг вакиллари иштирокида кўриб чиқилади. Бироқ суд мажлисининг вақти ва жойи тўғрисида тегишли тарзда хабардор қилинган ушбу шахсларнинг келмаганлиги ишни кўриш учун тўсқинлик қилмайди.

Нодирбек ХОЖАЛИЕВ,

Судьялар олий мактаби тингловчиси.

ДЕМОКРАТИК ИСЛОҲОТЛАР ВА МАЪМУРИЙ СУДЛАР

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 29 январдаги “Давлат органлари билан муносабатларда фуқаролар ва тадбиркорлик субъектлари ҳуқуқларининг самарали ҳимоя этилишини таъминлаш ҳамда аҳолининг судларга бўлган ишончини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-107-сон қарори билан бу борадаги ишларни янада такомиллаштиришга қаратилган янги вазифалар белгиланди.

Мазкур қарорнинг ижросини таъминлаш мақсадида жорий йилнинг 20 апрелидан бошлаб Тошкент шаҳар маъмурий судида Судьялар олий кенгаши, унинг ҳузуридаги Судьялар олий мактаби ҳамда Олий суд ҳамкорлигида ижро ҳокимияти органлари ходимларини маъмурий судлар фаолияти ва уларнинг жамиятда қонунийликни таъминлашдаги роли билан батафсил таништириш мақсадида ташкил этилган туркум семинар-тренинглар бошланди.

Дастлабки, семинар-тренинг маҳаллий ижро ҳокимияти органлари, хусусан Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри ва вилоятлар, туман, шаҳар ҳокимликлари мутасаддилари ва ҳуқуқшунослари учун ўтказилди.

Тадбирда маърузачилар томонидан сўнгги йилларда мамлакатимизда фуқаро ва тадбиркорларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш чораларини кучайтириш, одил судловни самарали таъминлашда маъмурий судларнинг ролини ошириш бўйича изчил ишлар олиб борилаётганлигига алоҳида эътибор қаратилди.

Суд амалиётида қонунларни қўллаш борасида шакланган тажриба таҳлилидан келиб чиққан ҳолда айтадиган бўлсак, баъзи бир муаммолар борлиги ҳам кўзга ташланади. Бу муаммолар кўпроқ қайсидир бир жисмоний ёки юридик шахсга берилган ерларни захирага қайтариш билан боғлиқ низоларда яққол кўзга ташланади.

24-моддасининг 15-қисмига мувофиқ, ер участкаларини ижарага олиш шартномасини муддатидан

олдин бекор қилиш тарафларнинг келишуви билан, бундай келишувга эришилмаган тақдирда эса, суднинг ҳал қилув қарори билан амалга оширилиши белгиланган.

Бироқ, амалиётда фермер хўжалиги розилигисиз, унга ажратилган ер участкалари туман (шаҳар) ҳокимиятининг қарорлари асосида захирага қайтариш ҳолатлари мавжуд. Бу эса ўз навбатида келажакда низо келиб чиққан ҳолларда ушбу қарорларнинг судларда ҳақиқий эмас деб топилишига сабаб бўлади.

Бундан ташқари, Ер кодексининг 38-моддасига кўра, 36-моддани биринчи қисмининг 6-11-бандларида назарда тутилган ҳолларда, шунингдек ер тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилган бошқа ҳолларда ерлардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш устидан давлат назоратини амалга оширувчи орган ер эгасини ёки ердан фойдаланувчини олдиндан огоҳлантирганидан кейин ер участкасини берган органга ер участкасини олиб қўйиш ҳақида тақдимнома киритиши ва ер участкасини берган орган тақдимнома асосида бир ойлик муддатда уни олиб қўйиш ҳақида судга даъво аризаси киритиши лозимлиги белгиланган.

Аммо, ҳокимлар томонидан ер майдонлари, ерлардан фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш устидан давлат назоратини амалга оширувчи органларнинг тақдимномасига асосан ер майдонини олиб қўйиш ҳақида судга даъво аризаси киритилмасдан, қарор қабул қилган ҳолда олиб қўйилмоқда. Бу ҳолат ҳам амалиётда жиддий эътирозга сабабчи бўлиб, низони келтириб чиқармоқда.

Семинар-тренингда суд амалиётидаги мавжуд муаммолар ва уларнинг ечими билан боғлиқ фикр-мулоҳазалар очиқ-ошкора эътироф этилди. Шунинг учун иштирокчиларда катта қизиқиш ҳосил қилди.

Жонибек БОБОЕВ,

Тошкент шаҳар Тошкент туманлараро маъмурий суди судьяси.

ДАН РЕПОРТАЖ

СОЛИҚ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИ БИЛАН БОҒЛИҚ НИЗОЛАРНИ СУДЛАРДА КЎРИШ: ҚОНУНЧИЛИК ВА АМАЛИЁТ

2022 йил 23 апрель куни ижро ҳокимияти органлари ходимларини маъмурий судлар фаолияти ва уларнинг жамиятда қонунийликни таъминлашдаги роли мавзусида ташкил этилган семинар-тренингнинг навбатдаги раундида давлат солиқ органлари қарорларига оид низоларни судда кўриб чиқиш масаласи муҳокама этилди.

Унда Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳри, вилоятлар, туман ва шаҳарлар солиқ органлари ходимлари онлайн тарзда иштирок этишиб, маъмурий судларда давлат солиқ органларининг қарорларини кўриб чиқиш қонунчилиги ва амалиёти, хусусан давлат солиқ органларининг қарорларини бекор қилиш борасида муаммолар ҳусусида ҳам сўз борди.

Семинар-тренингда маърузачилар томонидан асосий масалалардан бири сифатида ўртага ташланган ва атрофлича муҳокама қилинган судга тааллуқлилик борасида алоҳида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқ.

Миллий қонунчилигимизда маъмурий судга фуқаролар ва юридик шахсларнинг бузилган ёки низолаштирилган ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги, маъмурий ва бошқа оммавий ҳуқуқий муносабатлардан келиб чиқадиган ишлар тааллуқли эканлиги бундан Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судига, фуқаролик ишлари бўйича судларга, иқтисодий судларга ва ҳарбий судларга тааллуқли ишлар мустаснолиги белгиланган.

“Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисида”ги кодексга биноан, маъмурий суд маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг, давлат бошқаруви органларининг, маъмурий-ҳуқуқий фаолиятни амалга оширишга ваколатли бўлган бошқа органларнинг, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг (яъни маъмурий органлар) ва улар мансабдор шахсларининг қонунчиликка мос келмайдиган ҳамда фуқаролар ёки юридик шахсларнинг ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) юзасидан низолаштириш тўғрисидаги ишларни ҳал қилади.

Статистик маълумотларга кўра, судларда 2021 йил давомида 15 143 та (2020 йилда 15 066 та) маъмурий иш кўриб чиқилган бўлиб, шундан давлат солиқ хизмати органи (мансабдор шахс)ларининг қарорлари ёки ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) бўйича кўрилган маъмурий ишлар 1 291 (186) тани ёки 8,5 (1,2) фоизни ташкил қилган.

Кўриниб турибдики, давлат солиқ хизмати органи (мансабдор шахс)ларининг қарорлари ёки ҳаракат (ҳаракатсизлиги)га нисбатан кўрилган маъмурий ишлар 2021 йилда 2020 йилга нисбатан сезиларли даражада кўпайган.

2021 йилда мазкур турдаги 1 291 ишдан 737 ёки 57 фоизда ариза қаноатлантирилган, 331 ёки 25,6 фоизи ҳолатида ариза рад қилинган, 170 ёки 13,1 фоизда иш юритиш тугатилган, 4,1 фоизда эса ариза кўрмасдан қолдирилган.

2022 йил 29 январдаги ПҚ-107-сонли қарор билан “суднинг фаол иштироки” тамойилини акс эттирувчи ўзгартириш киритилмоқда. Бунда маъмурий судларга ишнинг ҳақиқий ҳолатларини аниқлаш учун ўз ташаббуси билан далилларни йиғиш мажбурияти юкланмоқда. Ҳуқуқи бузилган фуқаро ёки тадбиркорлик субъектига эса далилларни йиғишда фақат ўз имконияти доирасида иштирок этишга шароит яратилмоқда.

Семинар-тренинг иштирокчилари муҳокама қилиш жараёнида қонунчилик билан амалиёт уйғун келмаётган ҳолатларни ҳам истисно этмади.

Муҳокама қилинган маъмурий судлар судьялари ҳамда солиқ органлари мутахассислари бу борада ўзларининг таклиф ва мулоҳазаларини ҳам илгари суришди.

Судьялар олий мактаби директори ўринбосари Дилшод Исроилов, Маъмурий ҳуқуқ кафедраси мудири Ботир Самархаджаев, кафедра ўқитувчиси Дилмурод Артиков, Олий суд судьяси Дилмурод Каримовларнинг фикр-мулоҳазалари иштирокчиларда катта таассурот қолдирди.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлсам, семинар-тренинг биз судьялар учун ҳам, солиқ органлари ходимлари учун ҳам жуда фойдали бўлди. Сабаби, бу борадаги суд амалиёти қонунчиликда белгиланган нормалар ва ҳаётий мисоллар қиёсий таҳлили асосида муҳокама қилинди. Суд амалиётидаги баъзи бир муаммоларни бартараф қилишга қаратилган амалий таклифлар илгари сурилди.

Баҳодир ХОЛМОНОВ,

Тошкент шаҳар Тошкент туманлараро маъмурий суди судьяси.

СОҒИНЧ

*Диёрим, жисмимга жон берган тупроқ,
Сенинг меҳрингга ҳеч бормикин поён?!
Бағрингдан қанчалик кетмайин йироқ
Ишқинг ҳамроҳ бўлур менга ҳар қачон.*

*Сендан гўзал юртлар бордир дунёда,
Бойлиги сендан мўл ерлар бор ҳатто.
Вале менинг учун сендан зиёда,
Сендек севимлиси йўқ эрур асло.*

*Қалбим саёҳатлар завқига тўла,
Кўплаб ўлкаларда бўлганман меҳмон.
Қайда бўлмай, буюк бир соғинч ила
Сенинг қиёсингни изладим ҳар он.*

*Мевазор богларинг эсладим рости,
Қайинзорлар ичра кезганда масрур.
Лол этганда улкан дарёлар бастиди,
Аму ва Сир ёди бахш этди гурур.*

*Шаҳарлар чиройи очганда баҳрим,
Оврупо бағрига қилганда сафар,
Кўз олдимда турдинг жонажон шаҳрим
Осиё кўёши тобланган гавҳар.*

*Мен учун ҳар жойда бўлди бир хужжат
Бепоён Ватаннинг безавол номи.
Хорижий тилларда қизиса суҳбат
Менга эшитилди ўзбек каломиди.*

*Сенинг борлигингга шукрона айтдим
Ҳар қадамда меҳринг сезган онимда.
Гоҳо изтиробда ўртанган пайтим
Мунис она каби турдинг ёнимда.*

*Узоқда билинар юрт қадри ҳар вақт,
Кўзларда ёш билан ёдлашар отин.
Қадр қимматингни билмаган фарзанд,
Майлига айрилиқ захрини тотсин.*

*Сафар гар завқлидир, поёнсиз эмас,
Соғиниб қайтурман бағрингга хушҳол.
Учиш завқи ила бўлса-да сармаст,
Уяга талпинган полапон мисол.*